

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
RÍMSKOKATOLÍCKA CYRILOMETODSKÁ
BOHOSLOVECKÁ FAKULTA

Róbert Horka

Starokresťanská latinská poézia
Vysokoškolská učebnica

BRATISLAVA 2020

Publikácia vychádza v rámci grantového projektu VEGA:
1/0801/20 – Formálna a obsahová analýza
hovorovej latinskej reči v neskoréj antike
na podklade kazateľskej činnosti Aurelia Augustina

Autor:© doc. Mgr. Róbert Horka, PhD.

Recenzenti: doc. Mgr. Erika Brodňanská, PhD.
Mgr. et Mgr. Marcela Andoková, PhD.

Vydala: Univerzita Komenského v Bratislave
Rímskokatolícka cyrilometodská
bohoslovecká fakulta 2020
Prvé vydanie

Rozsah: 125 strán = 5, 6 AH

Náklad: 100 ks.

ISBN 978-80-88696-80-3
EAN 9788088696803

Obsah

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK.....	5
1 PRELIMINÁRIA	9
1.1 Dedičstvo Synagógy	10
1.2 Tápanie v hmle.....	12
1.3 Nechcené dieťa	15
1.4 Zdvihnutá rukavica.....	21
1.5 Potreba kresťanskej básne.....	24
2 KRESŤANSKÁ LYRIKA	29
2.1 Apologetický hymnus.....	30
2.2 Zlatý vek liturgického hymnu	37
2.3 Neliturgický hymnus	43
2.4 Privátna nehymnická lyrika	48
2.5 Verše v listoch a listy vo veršoch	53
2.6 Epigramy a epitafy	55
2.7 Od Krista ku kresťanovi.....	59
2.8 Exkurz: Hravá múza	63
2.9 Zhrnutie: kresťanská lyrika v staroveku.....	66

3	KREŠŤANSKÁ EPIKA.....	67
3.1	Počiatky kresťanskej epiky	68
3.2	Biblický epos.....	71
3.3	Kresťanské variácie na klasickú epiku.....	73
3.4	Rozkvet kresťanského eposu.....	77
3.5	Zlatý vek kresťanskej epiky	81
3.6	Druhý život biblického eposu.....	89
3.7	Od oslavy Krista k oslave kresťana	95
3.8	Kresťan Martin ako pravé stelesnenie Krista	98
3.9	Zhrnutie.....	102
4	ZÁVER	105
	BIBLIOGRAFIA	107

Zoznam použitých skratiek

Antickí autori¹

Alc. Avit.	Alcimus Ecdicius Avitus Viennensis
Ambr.	Aurelius Ambrosius Mediolanensis
Anon.	anonymus
Arator	Arator Subdiaconus
Athan.	Athanasius Alexandrinus
Aug.	Aurelius Augustinus
Auson.	Decimus Magnus Ausonius
Clem.	Clemens Romanus papa
Comm.	Commodianus Gazaeus
Conc. Chal.	Concilium Chalcedonianum
Coripp.	Flavius Cresconius Corippus
Cypr.	Thascius Caecilius Cyprianus
Cypr. Gall.	Cyprianus Gallus
Damas.	Damasus papa
Drac.	Blossius Aemilius Dracontius
Endel.	Endelechius
Ennod.	Magnus Felix Ennodius
Fulg. Rusp.	Fulgentius Ruspensis
Gennad.	Gennadius Massiliensis
Hier.	Sophronius Eusebius Hieronymus
Hil.	Hilarius Pictaviensis
Hor.	Quintus Horatius Flaccus
Iren.	Irenaeus Lugdunensis
Isid.	Isidorus Hispalensis
Iuv.	Decimus Iunius Iuvenalis
Iuenc.	Vettius Aquilinus Iuencus
Lact.	Lucius Caecilius Firmianus Lactantius
Mar. Victor.	Claudius Marius Victorius
Mar. Victorin.	Gaius Marius Victorinus Rhetor
Merob.	Flavius Merobaudes
Opt. Porf.	Publius Optatianus Porfyrius
Orient.	Orientius
Paul. Nol.	Pontius Meropius Paulinus Nolanus
Paul. Pell.	Paulinus Pellaeus

¹ Skratky mien autorov a názvov diel sú podľa *Thesaurus Linguae Latinae*. Dostupnosť: <https://www.thesaurus.badw.de/tll-digital/index/a.html>.

Paul. Petric.	Paulinus Petricordiae
Plat.	Platon
Plin. Min.	Plinius Caecilius Secundus (Minor)
Proba	Faltonia Baetitia Proba
Prosp.	Prosper Tiro Aquitanus
Prud.	Aurelius Prudentius Clemens
Sedul.	Caelius Sedulius
Sidon.	Gaius Sollius Apollinaris Sidonius
Sulp. Sev.	Sulpicius Severus
Ter. Maur.	Terentianus Maurus
Tert.	Quintus Septimius Florens Tertullianus
Ven. Fort.	Venantius Honorius Clementianus Fortunatus
Verg.	Publius Vergilius Maro

Diela antických autorov

<i>Cor. prim.</i>	Ad Corinthios epistula prima
<i>adv. haer.</i>	Adversus haereses libri V
<i>Aen.</i>	Aeneadis libri XII
<i>aleth.</i>	Alethiae libri III
<i>apol.</i>	Apologeticum
<i>apoth.</i>	Apotheosis
<i>ars.</i>	De arte poetica epistula ad Pisones
<i>act.</i>	De actibus apostolorum libri II
<i>beat. vit.</i>	De beata vita
<i>c. Arium</i>	Contra Arium oratio
<i>carm.</i>	carmina
<i>carm. apol.</i>	Carmen apologeticum de duobus populis
<i>carm. de ingrat.</i>	Carmen de ingratis
<i>carm. fig.</i>	Carmina figurata
<i>carm. pasch.</i>	Carminis paschalis libri V
<i>carm. de prov.</i>	Carmen de providentia Dei
<i>carn.</i>	De carne Christi
<i>cath.</i>	Cathemerinon
<i>cento</i>	Cento Probae
<i>Christ.</i>	De Christo
<i>Chron.</i>	Chronicon omnimodae historiae
<i>civ.</i>	De civitate Dei libri XXII
<i>comm.</i>	Commonitorii libri II
<i>com. psalm.</i>	Commentariorum in psalmos quae exstant
<i>conf.</i>	Confessionum libri XIII
<i>c. Symm.</i>	Contra Symmachum libri II
<i>de syllab.</i>	Carmen de syllabis

<i>ditt.</i>	Dittochaeon
<i>doctr. christ.</i>	De doctrina christiana libri IV
<i>ecl.</i>	Eclogae (Bucolica)
<i>epigr.</i>	Epigrammata
<i>epist.</i>	Epistolae
<i>euch.</i>	Eucharisticos
<i>evang.</i>	Evangeliorum libri IV
<i>Frg. Mur.</i>	Fragmentum Muratorianum
<i>georg.</i>	Georgicon libri IV
<i>ham.</i>	Hamartigenia
<i>hept.</i>	Heptateuchos libri VII
<i>hex.</i>	Hexaameron
<i>hist. spir.</i>	De spiritalis historiae gestis libri V
<i>hymn.</i>	Hymni
<i>Tr. evang. Ioh.</i>	In Iohannis evangelium tractatus CXXIV
<i>en. in Psalm.</i>	In psalmos enarrationum CL
<i>in Gal.</i>	Commentarii in epist. Pauli ad Galatas libri III
<i>in psalm. 118</i>	Expositio in psalmum CXVIII
<i>inst.</i>	Divinae institutiones
<i>instr.</i>	Instructionum libri II
<i>Ioh.</i>	Iohannis seu de bellis Lybicus libri VIII
<i>Iust.</i>	In laudem Iustini Minoris augusti libri IV
<i>laud. Dei</i>	De laudibus Dei libri III
<i>laud. Dom.</i>	Laudes Domini
<i>Mart.</i>	Vita sancti Martini
<i>mort.</i>	De mortibus bovum
<i>opusc.</i>	Opuscula miscella
<i>orant.</i>	De orantibus
<i>perist.</i>	Peristephanon
<i>phoen.</i>	De ave Phoenice
<i>polit.</i>	Politeae libri X
<i>praef.</i>	praefatio
<i>praef. Iob. Heb.</i>	Praefatio ad librum Iob ex Hebraeo versam
<i>praesc.</i>	De praescriptione haereticorum
<i>psalm. abeced.</i>	Psalmus abecedarius contra Arianos
<i>psalm. c. Don.</i>	Psalmus contra partem Donati
<i>psych.</i>	Psychomachia
<i>resurr.</i>	De resurrectione mortuorum
<i>retract.</i>	Retractationum libri II
<i>sat.</i>	Saturarum libri V
<i>satisf.</i>	Satisfactio ad Gunthamundum regem
<i>scorp.</i>	Scorpiace

<i>virg.</i>	De virginitate
<i>vir. ill.</i>	De viris illustribus
<i>visit. nepot.</i>	De visitatione nepotuli sui

Biblické skratky:

<i>1Kor</i>	Prvý list svätého apoštola Pavla Korintánom
<i>Ex</i>	Kniha Exodus
<i>Jer</i>	Kniha proroka Jeremiáša
<i>Lk</i>	Evanjelium podľa Lukáša
<i>Rim</i>	List svätého apoštola Pavla Rimanom
<i>Sk</i>	Skutky apoštolské

Ostatné skratky:

CCL	Corpus christianorum Series Latina
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum
čís.	číslo
CSEL	Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum
CSEL ES	CSEL Extra Seriem
DS	Enchiridion symbolorum
EB	Enchiridion biblicum
LCL	Loeb classical library
MGH AA	Monumenta Germaniae historica Auctores antiquissimi
PL	Patrologiae cursus completus Series Latina
roč.	ročník
s.	strana
SC	Sources Chétiennes
stl.	stĺpec
VChS	Vigiliae Christianae Supplementa

1 Preliminária

Odbornej i laickej verejnosti na Slovensku sa môže zdať nemoderné, priam zbytočné, zaoberať sa starovekou latinskou poéziou. Chceli by sme preto na úvod uviesť niekoľko dôvodov, prečo je to dôležité. Najzávažnejším argumentom azda je, že kresťania sa s poéziou stretávajú na každom kroku. Pri bohoslužbách v podobe piesní a modlitieb, v Božom slove vo forme žalmov, hymnov, nárekov, prorociev, lyriky a iných poetických literárnych druhov, v liturgii hodín v podobe hymnov, žalmov a chválospevov. Preto považujeme za vhodné, aby sa najmä teológovia, učili kresťanskej poézii rozumieť tak, aby z nej vedeli čerpať poučenie a boli schopní ju priblížiť i ostatným. Tak totiž správny postoj k praktickému používaniu náboženského textu charakterizoval Augustín.² Pri výklade *Evanjelia podľa Jána* povedal: „Čo pomôže hrmot úst, ak je srdce nemé?“³ Táto príručka má teda za úlohu pomôcť jej čitateľom, aby sa kresťanská poézia z úst presťahovala aj do srdca, biblického orgánu myslenia a duchovného uvažovania.

Druhým dôvodom pre vznik tejto vysokoškolskej učebnice je fakt, že kresťanská poézia bola a dodnes je často zaznávaná. Mnohí klasickí filológovia ju donedávna hodnotili ako úpadkové obdobie latinskej spisby.⁴ Teologické disciplíny ju používali len príležitostne a nevnímali ju ako významný zdroj tradície. Podľa súčasných autorov je v oboch prípadoch opak pravdou, čo dokazuje aj pomerne rozsiahla bibliografia tejto publikácie. Poetika tohto obdobia sa síce líši od Vergíliovej či Horatiovej klasickej výrazovosti,⁵ avšak kresťanskí autori sa

² Pokiaľ ide o písanie mien antických autorov, držíme sa zásady, že pokiaľ ide o bežne používané mená v slovenčine, ako napr. Augustín, používame ich slovenskú ortografiu. Pokiaľ ide o mená menej známe, držíme sa latinskej podoby tak, ako to navrhla vo svojej štúdii Buzássyová. BUZÁSSYOVÁ, L.: Pripravovaný slovník starogréckych a latinských mien – hlavné transkripčné zásady a problémy spojené s tvorbou hesiel. In: *Slovenská reč*, čís. 3-4, roč. 77 (2012), s. 131-150.

³ Aug., *Tr. evang. Ioh.* 9, 13. CCL 36, s. 97: „Quid prodest strepitus oris muto corde?“

⁴ CURTIUS, E.: *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter*. Bern: Francke 1993, s. 459. V našom jazykovom prostredí jej Jana Nechutová venuje jednu stranu vo svojej knihe: NECHUTOVÁ, J.: *Středověká latina*. Brno FF MU 1995, s. 85.

⁵ BORD, L.: Entre antiquité tardive et royaumes barbares le milieu où vécut un poète de cour. In: *Caménae*, čís. 11, roč. 2012, s. 33.

rozhodne javia ako zaujímaví a podnetní experimentátori v oblasti štýlu i poetických foriem a svoje inovácie zavádzali do poézie s takou slobodou a samozrejmosťou, že podľa nášho názoru predstavujú veľmi svojráznu a výnimočnú kapitolu vo vývoji latinskej poetickej tradície.

Zároveň autori ako Ambróz či Augustín, ale aj Marius Victorius a Paulín z Noly vkladali svoje duchovné poslanstvo práve do veršovanej podoby, pretože sa im videla vhodnejšia pre ich poslucháčov ako na ohlasovanie, tak i na zapamätanie. Preto sa nazdávame, že aj na Slovensku prišiel čas na to, aby vedci hľadali v kresťanskej poetickej tvorbe zdroj teológie nielen v dielach Terézie z Avily a Jána z Kríža, ale aj u Iuvenka, Sedulia či Venantia Fortunata. Prax kresťanov poeticke vyjadriť svoju vieru totiž môžeme sledovať až k počiatkom Cirkvi.

1.1 Dedičstvo Synagógy

Quid ergo Athenis et Hierosolymis?
Quid academiae et Ecclesiae?
Quid haereticis et Christianis?

Nostra institutio de porticu Solomonis est, qui et ipse tradiderat
Dominum in simplicitate cordis esse quaerendum.⁶

Vzťah mladého kresťanského spoločenstva k sociálnym štruktúram antických kráľovstiev a ríš, do ktorých často vstupovalo ako cudzorodý a nechcený element, bol od počiatku nejednoznačný. Osciloval niekde medzi „Nepripodobňujte sa tomuto svetu!“⁷ so silným akcentom na separáciu, až po „Božie kráľovstvo je medzi vami a vo vás“⁸, ktoré tiahne k inkulturácii. Aj nekresťania hľadeli na kresťanov rôzne: raz ako na jednu zo židovských siekt, inokedy ako na konformných občanov.

V tomto duchu sa utváral aj vzťah kresťanov k antickej kultúre. Osciloval od ostrého odmietania všetkého, čo zaváňalo pohanstvom, ako diabolského vynálezu, až k snahe previesť z antického sveta a poznania do kresťanskej formy všetko, čo sa aspoň trochu dalo. Dialóg so svetom teda neprebíhal ani

⁶ Tert., *praesc.* 7. CSEL 70, s. 10: „Čo majú Atény s Jeruzalemom? Čo má Akadémia s Cirkvou? Čo bludári s kresťanmi? Naša spoločnosť pochádza zo stíporadia Šalamúna, ktorý sám odporúčal hľadať Pána v jednoduchosti srdca.“

⁷ *Rim* 12, 2.

⁸ *Lk* 17, 21.

koordinovane, ani všade rovnako. Keby sme chceli odpovedať na otázku: „Ako kresťania hľadeli na okolitú pohanskú spoločnosť?“, správna odpoveď by určite znela: „Ako kedy a ako kde.“ Je neľahké skúmať v tomto kontexte to, ako sa vyvíjal vzťah kresťanov k poézii. Aj odpoveď na túto otázku by totiž musela byť rovnaká, ako na tú predošlú. Úvahu o tomto vzťahu preto musíme začať skúmaním toho, s akou poetickou tradíciou sa pri svojom zrode kresťanstvo stretlo, aby na ňu mohlo nadviazať, alebo ju zavrhnúť.

Do vienka si kresťanstvo prinieslo záľubu v biblickej poézii, ktorú by však zrejme žiaden z gréckych či latinských básnikov neoznačil za poetické dielo. Chýbalo jej totiž to, čo v antike robilo poéziu poéziou: veršový rozmer. Biblickú poéziu, starozákonnú i novozákonnú, robili poetickou najmä básnické trópy. Z nich čerpala svoj rytmus aj členenie na verše. Paralelizmy, chiazmy, klimaxy, maximy, antitézy, inklúzie atď. sú tým, čo nám umožňuje aspoň približne rozlíšiť, kde sa začína a kde končí verš či strofa.⁹

To, že Hieronym našiel v *Knihe Jób* aj úseky zostavené v nejakom metre,¹⁰ sa dá považovať skôr za výnimku. Biblický verš nie je prozodický ani metrický, nemá presný počet slabík, ani stálu časovú dĺžku tvorenú súčtom dlhých a krátkych slabík vo verši.¹¹ Toto poetické biblické veno dostala Cirkev od svojej starozákonnej matky synagógy spolu s Písmom. Táto poézia ju sprevádzala už od jej zrodu. Najčastejšie citovanými knihami v Novom zákone sú *Kniha žalmov* a *Kniha proroka Izaiáša*. Obe sú poetické texty. Aj *Evanjelium podľa Lukáša*, listy apoštolov Pavla i Petra, a tiež *Zjavenie apoštola Jána* obsahujú hneď niekoľko pasáží s podobnou biblickou poéziou. Žalmy a biblická poézia teda v Cirkvi mali svoje pevné miesto od počiatku.

No v židovských komunitách, ktoré sa rozprestierali po celom vtedy známom svete, a ktoré boli prvou pôdou, na ktorej vznikali aj komunity kresťanské, našla Cirkev i zárodky poézie

⁹ LUTTIKHUIZEN, G.: The poetic character of Revelation 4 and 5. In: DEN BOEFT, J., HILHORST, A., eds.: *Early Christian Poetry*. Leiden: Brill, 1993, s. 16.

¹⁰ Hier., *epist.* 53, 8. CSEL 54, s. 455.

¹¹ KOSMALA, H.: Form and Structure in Ancient Hebrew Poetry. In: *Vetus Testamentum*, čís. 14, roč. 1964, s. 423-45.

inšpirovanej veľkými básnikmi, najmä Homérom.¹² Židovstvo ako monoteistické náboženstvo hľadalo na tieto diela plné pohanských božstiev s prirodzeným odporom a so závadným obsahom odmietlo aj formu, do ktorej bol votkaný. Na prelome letopočtov si však aj nábožní Židia v Egypte, v Sýrii i v Ríme všimli jej krásu a opatrne si k nej začali hľadať vzťah.

Prvým takým dochovaným pokusom sú náhrobné epitafy helenizovaných Židov. Nápis dvadsaťročnej Židovky Reginy z Ríma obsahuje už aj verš, ktorý by mohol vyjadrovať nádej na vzkriesenie,¹³ hoci Kristus v ňom zatiaľ chýba:

*Preto aj dúfať môže, že vystúpi do večnej slávy,
prísľub jak pravej viery znie zbožným a toho hodným.*¹⁴

Spolu s viazaným slovom do pohrebného slovníka nábožných Židov, a možno aj kresťanov, vnikali i obľúbené výrazy gréckej epiky, ktoré nachádzame vedno so židovskými menami, hoci sú veľmi vzdialené textom Písma. Išlo o mýtické mená ako *Hádes*, *Lété* či *Moirai*.¹⁵ Je zjavné, že lúčiaci sa pozostalí nemali problém hovoriť o osude a podsvetí, hoci v gréčtine tieto slová boli mytologické. V ich myslení boli už také demytologizované, že ich vnímali ako neosobné a neteologické výrazy.¹⁶

Tento začiatok prieniku antickej poetickej formy do biblického sveta si Cirkev tiež priniesla ako svoje veno z domu synagógy. Oň sa však rozhorel veľký súboj, ktorého neistý výsledok si netrúfol a dodnes netrúfa odhadnúť asi nikto.

1.2 Tápanie v hmle

**Quid facit cum psalterio Horatius?
Cum evangeliiis Maro?
Cum apostolo Cicero?**¹⁷

¹² VAN DER HORST, P.: Jewish metrical epitaphs. In: DEN BOEFT, J., HILHORST, A., eds.: *Early Christian Poetry*. Leiden: Brill 1993, s. 8.

¹³ KAJANTO, I.: The Hereafter in Ancient Christian Epigraphy and Poetry. In: *Arctos*, čís. 12, roč. 1978, s. 27-53.

¹⁴ Čís. 470. CII, s. 350: „nam sperare potest ideo, quod surgat in aevom, promissum, quae vera fides dignisque piisque.“

¹⁵ VAN DER HORST, Jewish metrical epitaphs, s. 3.

¹⁶ VAN DER HORST, Jewish metrical epitaphs, s. 13.

¹⁷ Hier., *epist.* 22, 29. CSEL 54, s. 189: „Čo má Žaltár s Horatiom, Vergilius s evanjeliom a Cicero s Apoštolom?“

Ak berieme do úvahy všetky tieto fakty, ako sa potom dá definovať, čo v kresťanskej spisbe poéziou ešte je a čo už nie? Veď ani v biblických textoch, starozákonných i novozákonných, sa často nedá jednoznačne rozlíšiť, čo je a čo nie je poézia.¹⁸ Niekde, napríklad pri proctvách či piesňových formách akými sú žalmy, o ich poetickej forme nieto pochýb. Avšak pri niektorých textoch je hranica medzi poéziou a rytmizovanou prózou len veľmi tenká.¹⁹

Žalmy a chválospevy tak nie sú formálne blízke gréckorímskej poézii a spočiatku ani neboli považované a označované za literárne diela.²⁰ Preto, aby sa predišlo nedorozumeniu, budeme v rámci tejto publikácie kresťanskou poéziou nazývať iba autorské diela písané niektorým z antických metrických systémov a biblickú poéziu postavíme bokom.

Kde má taktó definovaná poézia svoj počiatok? V Biblii žiadnu metricky usporiadanú veršovanú štruktúru nenájdeme, a predsa poézia patrí ku kresťanstvu od jeho prvopočiatkov.²¹ Už jedna z prvých správ o existencii kresťanov nás informuje o poézii. Je to list bitýnskeho miestodržiteľa Gaia Plinia Caecilia Secunda cisárovi Trajánovi z roku 112. Ten o kresťanoch píše, že v určený deň sa zvyknú pred východom slnka zhromaždiť a spievať Kristovi pieseň ako Bohu.²² Čo Plinius pojmom *carmen* nazval, však zostáva neisté. Dôležité je, že liturgické užívanie poézie sa dá v Cirkvi jednoznačne detegovať od jej začiatkov.²³ No táto téza je vo svojej podstate pomerne vágne koncipovaná a nehovorí nám o poézii veľa. Používala sa v liturgii; ale jediná liturgická poézia, ktorá sa nám z tohto obdobia uchovala, je tá biblická. Pre existenciu inej nemáme žiaden dôkaz.

Správa o autorskej poézii v kresťanskej komunite k nám prichádza až v roku 197 z rímskej Afriky, od právnika a kňaza

¹⁸ LUTTIKHUIZEN, The poetic character of Revelation 4 and 5, s. 15-16.

¹⁹ WILDER, A.: *Early Christian Rhetoric*. Cambridge: Harvard University 1964, s. 89.

²⁰ EVENEPOEL, W.: The place of Poetry in Latin Christianity. In: DEN BOEFT, J., HILHORST, A., eds.: *Early Christian Poetry*. Leiden: Brill 1993, s. 38.

²¹ DEN BOEFT, J.: Cantatur ad delectationem: Ambrose's Lyric Poetry. In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Leiden: Brill 2007, s. 81.

²² Plin. Min., *epist.* X, 96, 7. LCL 59, s. 402: „(Christiani) essent soliti stato die ante lucem convenire carmenque Christo quasi Deo dicere.“

²³ DUVAL, Y.-M.: La poésie latine au IVe siècle de notre ère. In *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, čís. 2, roč. 1987, s. 176-177.

Tertulliana. Vo svojej *Obhajobe kresťanstva* popisuje liturgické slávenie, ale je už o niečo presnejší, než Plinius: „Po umytí rúk a prinesení svetiel je niekto povolaný doprostred, aby spieval Bohu zo Svätého Písma, alebo z vlastnej tvorby.“²⁴ V Afrike sa teda popri biblických veršoch v liturgickom slávení dostávala k slovu aj autorská tvorba. Opäť však nevieme, či išlo o poéziu vo viazanom verši, alebo o vnuknutia Ducha, o akých hovorí apoštol Pavol.²⁵ V takom prípade by asi nešlo o poetické metrá. A opäť je prítomné obmedzenie liturgickým rámcom. Ani slovo o tom, či písali, alebo používali poéziu aj inde, a ak áno, akú?

Na azda prvé konkrétne svedectvo o kresťanskej poézii v pravom zmysle slova si preto musíme ešte počkať viac, ako sto rokov, keď medzi rokmi 303 a 311 napísal svoje *Božské ustanovenia* vychovávateľ Konštantínovho syna Crispa, Afričan Lucius Firmianus Lactantius. V rámci tohto rozsiahleho spisu sa venuje aj poézii, no pre antickú epiku, lyriku a drámu nenachádza veľa pochopenia. Považuje ju za sladkú zvodkyňu, ktorá svojou krásou môže ako mýtické Sirény zväbiť človeka, aby uveril akémukoľvek klamstvu.²⁶ No v závere tejto kapitoly zažiarí poézii iskrička nádeje. Hovorí, že básnická či rečnícka kompozícia vie plynúť tak príjemne, až uchvacuje myseľ a tisne ju, kam len chce. Ale ak existuje túžba počúvať piesne či básne, nech je tým potešením spev a počúvanie chvály na Boha. To je vhodná túžba, to je sprievodkyňa a spoločníčka cnosti.²⁷ Táto Lactantiova zmienka naznačuje, že začiatkom 4. storočia boli už isté možnosti tvorby a prednesu skutočnej poézie aj medzi kresťanmi a možno i mimo liturgického rámca. Napokon, sám Lactantius je zrejme autorom jednej z najstarších dochovaných kresťanských básní. Na konci prenasledovania sa tak zdalo, že nielen kresťanstvu, ale aj kresťanskej poézii svitajú lepšie časy.

²⁴ Tert., *apol.* 39, 18. CSEL 69, s. 95: „Post aquam manualet et lumina, ut quisque de Scripturis sanctis vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium Deo canere.“

²⁵ *1 Kor* 14, 26.

²⁶ DEN BOEFT, J., HILHORST, A.: Introduction. In: DEN BOEFT, J., HILHORST, A., eds.: *Early Christian Poetry*. Leiden: Brill, 1993, s. IX.

²⁷ Lact., *inst.* VI, 21, 4. 9. CSEL 19, s. 562-563: „Carmen autem compositum et oratio cum suavitate decurrens capit mentes et quo voluerit inpellit. ... Itaque si voluptas est audire cantus et carmina, Dei laudes canere et audire iucundum sit. Haec est voluptas vera quae comes est et socia virtutis.“

Poézia však svoj boj o právo na život musela zväzdať ešte celé storočie, a to rovno s najväčšími postavami Cirkvi na Západe.

1.3 *Nechcené dieťa*

David Simonides noster, Pindarus et Alcaeus,
Flaccus quoque, Catullus et Serenus,
Christum lyra personat et in decacordo psalterio
ab inferis excitat resurgentem.²⁸

Aj napriek pevnému miestu v liturgii a jedinečnému literárnemu prínosu pre latinskú literatúru treba povedať, že kresťanská poézia v latinsky hovoriacom starovekom svete od počiatku nemala na ružiach ustlané.²⁹ Po konštantínovskom obrate začiatkom 4. storočia sa totiž situácia v Cirkvi radikálne zmenila. Dovtedy prežívala prenasledovania, a preto v centre jej pozornosti bolo hlavne vyslobodenie a vykúpenie z tohoto tiesnivého stavu. Cirkev tak bola spoločenstvom zameraným na očakávanie druhého Kristovho príchodu.³⁰ Zároveň podstatná časť príslušníkov kresťanských obcí mala buď žiadne, alebo len chabé vzdelanie.³¹ Takéto sociálne nastavenie neponúkalo veľa priestoru pre poéziu.

Po zrovnoprávnení kresťanstva sa však existenciálna úzkosť, ktorá prinášala eschatologický náhľad na svet, pomaly ale isto vytrácala. Cirkev namiesto riešenia otázky ako a kam ujsť pred nepriazňou osudu za Pánom, musela začať intenzívne riešiť problém, ako a kde môže prebývať s Pánom v tomto svete. Kresťanmi sa začali stávať aj vzdelaní bohatí ľudia, pre ktorých bola poézia prirodzenou súčasťou vzdelania a sprievodkyňou celého života. Vtedy sa nástoľčivo začala k slovu hlásiť i otázka možnosti a vhodnosti poetickej formy vyjadrenia Kristovho mystéria³² a tým vznikal priestor pre novú kresťanskú poéziu.

²⁸ Hier., *epist.* 53, 8. CSEL 54, s. 461: „Dávid je naším Simonidom i Pindarom a Alkaiom, ako aj Horatiom, Catullom a Serenom. Na lýre Krista vebí a desať strunovou lutnou prebúda Zmrŕvychvstalého z pekla.“

²⁹ DEN BOEFT, HILHORST, Introduction, s. VII.

³⁰ VAN DER NAT, P.: Zu den Voraussetzungen der christlichen Literatur: die Zeugnisse von Minucius Felix und Laktanz. In: CAMERON, A., ed.: *Christianisme et formes littéraires de l'Antiquité Tardive en Occident*. Genève: Fondation Hardt 1977, s. 192-194.

³¹ Tert., *scorp.* 1, 5. CSEL 20, s. 145.

³² EVENEPOEL, In: *The Place of Poetry in Latin Christianity*, s. 36, 49-50.

Keď sme sa začali hlbšie venovať otázkam zrodu a prvým fázam vývoja kresťanskej poézie v latinskom svete – to isté však platí aj pre grécky hovoriaci svet – stále sa nám pred oči vracal biblický príbeh Izraelitov v Egypte. Faraón prikázal hebrejským babiciam, z ktorých jedna sa volala Sefora a druhá Fua, aby keď pomáhajú Hebrejke pri pôrode, dávali pozor na pohlavie! Ak je to chlapec, majú ho zabiť, ak dievča, majú ho nechať nažive.³³ Tak aj kresťanská komunita uprostred toho cudzieho sveta pohanskej kultúry začala privádzať na svetlo sveta prozaické i poetické texty. Najvýznamnejší predstavitelia kresťanských obcí však nemali z oboch textov rovnakú radosť. Prozaické počiny takmer nevedeli vynachváliť, kým na poéziu hľadeli krivo a najradšej by ju zniesli zo sveta.

Úlohu týchto podivných pôrodných babíc kresťanskej spisby zohrala dvojica najväčších západných influencerov tej doby, Hieronym a Augustín. Ako excelentní vzdelanci boli pre kresťanskú komunitu kompetentnými autoritami, ktoré sa mali vyjadriť, či popri zrode rétoricky vycibrenej prózy bude alebo nebude žiť aj rodiaca sa kresťanská poézia. Ich názor na túto vec bol však v každom zmysle slova rozpačitý.

Hoci sa dočítame na mnohých miestach Augustínovho diela, že mal pozitívny postoj k liturgickej poézii, najmä z pera svätého Ambróza, a považoval ju za hodnotnú a prínosnú,³⁴ pri ostatnej kresťanskej poézii sa držal rovnako rezervovanej pozície ako Platón. A ten s výnimkou hymnov vylúčil básnikov zo svojho ideálneho štátu.³⁵ Augustín mal teda rád poetiku, ale s obavou hľadel na poéziu. Podľa neho totiž až príliš veľa významných faktov, ktoré tu postupne rozvedieme, svedčilo v neprospech spojenia poézie a kresťanstva totiž svedčilo.

V prvom rade to bola výhrada voči obsahu. Latinská poézia slúžila ako médium pohanskej mytológie, oslavy ľudí, zábavy, erotiky, propagandy a kritiky neduhov spoločnosti.³⁶ Žiadna z týchto tém sa protagonistom kresťanskej viery nezdala

³³ Ex 1, 15-16.

³⁴ WESTRA, H.: Augustine and Poetic Exegesis. In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Leiden: Brill 2007, s. 11.

³⁵ Plat., *polit.* X, 607A. LCL 276, s. 464.

³⁶ EVENEPOEL, The place of Poetry in Latin Christianity, s. 37.

byť vhodná na to, aby ju aj kresťania ďalej rozvíjali. Z toho vyplývalo, že poézia je pre kresťanskú spoločnosť nepotrebná, ak nie priamo škodlivá. Pohanské mýty boli jednoznačné lži.³⁷ Pochlebovanie ľuďom a erotika boli morálne neprijateľné. Sociálna propaganda či kritika neboli prínosom ani pre večný život ani pre oslavu Boha. Preto Augustín pokarhal aj svojho žiaka Licentia za to, že naňho napísal oslavnú báseň a poradil mu, aby sa radšej, pokiaľ ide o témy, poučil od Paulína z Noly,³⁸ ktorý veršom oslavoval svätého Félixa. Preto sa mu javil celý obsah poézie, okrem spomínaných liturgických hymnov, nielen ako nadbytočný, ale priamo škodlivý.³⁹ Hieronym naproti tomu nevedel pochváliť ani hymnografickú činnosť Ambróza a vo svojich *Vynikajúcich mužoch (De viris illustribus)* mu venoval iba krátku a nelichotivú zmienku.⁴⁰

Druhá výčitka kresťanskej poézii pochádzala zo strachu. V zbásnenej forme totiž zvykli šíriť svoje učenie najmä bludári.⁴¹ Tí si veľmi rýchlo uvedomili, že omamná krása poézie má moc presvedčiť človeka skoro o čomkoľvek, a teda i priviesť ho k ich názorom. Perá členov gnostických siekt preto chrlili poetické diela, ako *Pieseň o perle*,⁴² Valentínove, Miltiadove a Basilidove žalmy.⁴³ S obľubou ich skladali aj africkí donatisti⁴⁴ či ariáni.⁴⁵ Preto sa pravoverní kresťania na niečo, čo obsahovalo Kristovo

³⁷ MAC CORMACK, S.: *The Shadows of Poetry. Vergil in the Mind of Augustine*. Berkeley: University of California Press 1998, s. 142.

³⁸ Aug. *epist.* 26, 5. CSEL 34/1, s. 87-88: „Si haec non audiuntur aut usque ad aures audiuntur, expectasne, Licenti, ut Augustinus iubeat conservo suo et non plangat potius frustra iubere dominum suum, immo non iubere, sed invitare et rogare quodam modo, ut qui laborant, reficiantur ab eo? ... Vade in Campaniam, disce Paulinum, egregium et sanctum Dei servum, quam grande fastum saeculi huius tanto generosiore quanto humiliore cervice incunctanter excusserit, ut eam subderet Christi iugo, sicut subdidit.“

³⁹ OTTEN, W.: Introduction. In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Leiden: Brill 2007, s. 6.

⁴⁰ Hier., *vir. ill.* PL 23, stl. 751: „Ambrosius, Mediolanensis episcopus, usque in praesentem diem scribit, de quo, quia superest, meum iudicium subtraham, ne in alterutram partem aut adulatio in me reprehendatur, aut veritas.“

⁴¹ EVENEPOEL, The place of Poetry in Latin Christianity, s. 56.

⁴² POKORNÝ, P.: *Pieseň o perle. Tajné knihy starovekých gnostiků*. Praha: Vyšehrad 1986.

⁴³ *Frg. Mur.* r. 80-84. EB 4-6, s. 7.

⁴⁴ Aug., *epist.* 55, 18, 34. CSEL 34/2, s. 209: „Donatistae nos reprehendant, quod sobrie psallimus in ecclesia divina cantica prophetarum, cum ipsi ebrietates suas ad canticum psalmodum humano ingenio compositorum quasi ad tubas exhortationis inflamment.“

⁴⁵ DUVAL, La poésie latine au IVe siècle de notre ère, s. 179.

meno a zároveň bolo vo veršoch, pozerali vždy s podozrením, strachom a dešpektom. Aj vplyvní autori ako Atanáž,⁴⁶ Irenej z Lyonu⁴⁷ či Tertulián,⁴⁸ sa voči nim ostro vymedzovali. Podľa nich jedinou poéziou prípustnou v katolíckych komunitách boli žalmy a biblické spevy upravené na rezponzoriálny prednes.⁴⁹

Tretím zásadným problémom bol fakt, že básne sú príliš ozdobné.⁵⁰ Všetci kresťanskí vodcovia sa vtedy predbiehali vo velebení jednoduchosti biblických vyjadrení, lebo pravda nepotrebuje žiadnu dodatočnú okrasu, keďže je krásna sama o sebe.⁵¹ Majstrovské lyrické či epické obrazy odvádzali podľa Augustínovho názoru ľudí od úvah nad obsahom a nútili ich kochať sa v kráse prednášaného slova.⁵² Toto vábenie Múzy intenzívne pociťoval asi aj on sám a doslova sa cítil omámený spevom týchto Sirén, ktoré kresťana tak pripútajú k nádhernej forme, že mu nedovolia pokračovať v ceste k vnímaniu obsahu. Podľa jeho *Kresťanskej vzdelanosti* však mala byť literárna forma len prostriedkom (*uti*). Až pochopenie textu sa malo stať cieľom ideálneho kresťanského poslucháča (*frui*).⁵³ Preto príjemné zmyslové zážitky prirovnáva ku krásnym scenériám, ktoré cestovateľa zaujmú natoľko, že zabudne kráčať k cieľu cesty.⁵⁴ Pre šírenie kresťanských myšlienok preto považoval za omnoho prijateľnejší prozaický prejav.

A ešte štvrtý fakt týmto znalcom literatúry robil vrásky na čele. Augustín, Hieronym, ale aj mnohí ďalší latinskí otcovia

⁴⁶ Athan., c. *Arium* 1, 7. PG 26, stl. 23-24.

⁴⁷ Iren., *adv. haer.* I, 15, 6. SC 264, s. 236.

⁴⁸ Tert., *carn.* 17. 20. CSEL 70, s. 231, 239.

⁴⁹ EVENEPOEL, *The place of Poetry in Latin Christianity*, s. 39.

⁵⁰ Hier., *epist.* 21, 13. CSEL 54, s. 122: „Daemonum cibus est carmina poetarum, saecularis sapientia, rhetoricorum pompa verborum. Haec sua omnes suavitate delectant, dum aures versibus dulci modulatione currentibus capiunt, animam quoque penetrant et pectoris interna devincunt.“

⁵¹ Hier. *in Gal.* III, prol. PL 26, stl. 426: „Iam et in ecclesiis ista quaeruntur, omisssaque apostolicorum simplicitate et puritate verborum, quasi ad Athenaeum et ad auditoria convenitur, ut plausus circumstantium suscitentur, ut oratio rhetoricae artis fucata medacio quasi quaedam meretricula procedat in publicum, non tam erudita populos quam favorem populi quaesitura.“

⁵² JAUSS, H.: *Aesthetic Experience and Literary Hermeneutics*. Minneapolis: University of Minnesota Press 1982, s. 23-24.

⁵³ ANDOKOVÁ, M.: Úvod k *De doctrina christiana*. In: ANDOKOVÁ, M., HORKA, R., eds.: *Svätý Augustín O kresťanskej náuke O milosti a slobodnej vôli*. Prešov: Petra 2004, s. 23.

⁵⁴ Aug., *doct. christ.* I, 4, 4. CCL 32, s. 8.

viedli v 4. storočí zápas o takzvanú *veritas Latina*, najsprávnejší preklad biblických textov do latinčiny, aby ich následne ako experti na gramatiku mohli správne vysvetľovať. A poézia stála v priamom protiklade k tomuto úsiliu. Obliekla do básnických figúr aj to, čo bolo zrozumiteľné, jasné a zreteľné len preto, aby to vedela podať rafinovane, duchapľne a pútavo.⁵⁵ Z vlastných štúdií obaja autori poznali realitu, keď gramatici a literáti ako Servius, Aelius Donatus či Macrobius našli vo Vergiliových metaforách významy, ktoré do nich básnik nechcel a zjavne ani nemohol vložiť.⁵⁶ Viazaný verš si totiž žiadal použitie synonym, viacznačných symbolov či metafor, ale aj rozvinutie zaujímavej myšlienky, alebo vynechanie toho, čo sa spracovať nedalo.

Najmä Hieronym, ktorý sa ostro dožadoval prekladovej a interpretačnej presnosti, považoval poetické parafrázovanie posvätného textu za neprípustné, lebo to podľa jeho mienky posúvalo alebo úplne menilo zmysel biblických výrokov.⁵⁷ Tak bola poézia v prísnom zmysle slova pravým opakom exegézy. Obliekala síce biblické postavy a svätcov do svojho skvostného, žiarivého a pestrého šatu básnických obrazov, ale nad touto jej veľkou prednosťou u oboch velikánov prevážili obavy, že ten jagavý šat sa stane dôležitejším, než osoby a udalosti doňho oblečené, a preto ich viac vzdiali, než priblíži skutočnosti.⁵⁸

Takéto skreslenie Božieho slova a okyptenie evanjelia, ktoré by sa dialo bez asistencie Ducha Svätého, bolo pre oboch svätcov priam nočnou morou.⁵⁹ Preto cítili, že nesmú pripustiť spracovanie biblického textu veršom.⁶⁰ Hieronym síce toleroval Iuvenkovu vergilizáciu evanjelia, ale Probino pokresťančenie

⁵⁵ HARRISON, C.: *Augustine: Christian Truth and Fractured Humanity*. Oxford: Clarendon Press 2000, s. 226.

⁵⁶ WESTRA, Augustine and Poetic Exegesis, s. 17.

⁵⁷ Hier., *epist.* 53, 10. CSEL 54, s. 463-464. Avšak vyplýva to aj z celého listu.

⁵⁸ STUDER, B.: Delectare et prodesse. Zu einem Schlüsselwort der patristischen Exegese. In: *Mémorial Jean Gribomont. Studia Ephemeridis: Augustinianum* 27. Rome: Institutum Augustinianum Patristicum 1988, s. 555-581.

⁵⁹ Hier., *ep.* 70, 5. CSEL 54, s. 707-708: „Iuvenus presbyter sub Constantino historiam Domini Salvatoris versibus explicavit nec pertimuit evangelii maiestatem sub metri leges mittere.“

⁶⁰ HERZOG, R.: Exegese – Erbauung – Delectatio: Beiträge zu einer christlichen Poetik der Spätantike. In: HAUG, W., ed.: *Formen und Funktionen der Allegorie*. Stuttgart: J. B. Metzler 1979, s. 60.

Vergilia⁶¹ už zatracuje. Ako spomínané babice tak obaja zaujali stabilný a pomerne rezervovaný postoj ku kresťanskej poézii: jednoducho ignorovali.⁶² Augustín si vo svojej korešpondencii s básnikom Paulínom z Noly či nemenej slávnou autorkou centonov Faltoniou Probou, nikdy nepíše o ich poézii, ale vždy len o duchovnom živote.⁶³ Ambrózove liturgické hymny v ňom navždy zanechali hlbokú stopu, ale o Prudentiových hymnoch s tou istou tematikou uňho nenájdeme ani zmienku, hoci je nemožné, aby ich pri svojom literárnom rozhl'ade nepoznal.⁶⁴

Hieronym vo svojich listoch dokonca úplne odrádza Paulína z Noly od písania poézie a odporúča mu venovať sa radšej výkladu Písma, než oslave Teodozia.⁶⁵ Preto do svojej kresťanskej prosopografie okrem Iuvenka nezaradil žiadneho iného latinského básnika. U Gréka Gregora Nazianskeho síce vyzdvihne prozaický štýl, no o jeho básňach sa, okrem toho, že sú to hexametre, nedozvieme nič.⁶⁶ Pre betlehemského mnícha jednoducho v kresťanskej literatúre nebolo pre poéziu miesto.⁶⁷

Na Slovensku sa v minulosti, okrem dobrého prekladu hymnov v *Liturgii hodín* od Gorazda Zvonického,⁶⁸ venovala kresťanskej poézii z čias antiky tiež malá pozornosť. Janko Silan vydal v roku 1943 dvojdielnu slovenskú edíciu *Hymnov*⁶⁹ a odvtedy bol výskum latinskej poézie na Slovensku zakliatou pannou. Situácia sa však zlepšuje.⁷⁰ Azda popri tomto divnom Jankovi prispeje aj naša publikácia k jej odklínaniu.

⁶¹ WESSEY, M.: Quid facit cum Horatio Hieronymus? In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Leiden: Brill 2007, s. 33.

⁶² WESSEY, M.: Quid facit cum Horatio Hieronymus, s. 39.

⁶³ Aug., *epist.* 130-131. CSEL 44, s. 40-79.

⁶⁴ WESTRA, Augustine and Poetic Exegesis, s. 12.

⁶⁵ Hier., *epist.* 58, 8-9. CSEL 54, s. 537-539.

⁶⁶ Hier., *vir. ill.* 117. PL 23, stl. 747: „(Gregorius scripsit) et liber hexametro versu, Virginitatis et Nuptiarum contra se dissentium.“

⁶⁷ Hier., *epist.* 21, 13. CSEL 54, s. 122: „Daemonum cibus est carmina poetarum.“

⁶⁸ PANCZOVÁ, H.: Prelady patristickej literatúry do slovenčiny. In: PANCZOVÁ, H., ed.: *Patristická literatúra a európska kultúra*. Bratislava: TFTU 2008, s. 167.

⁶⁹ SILAN, J.: *Hymny I*. Trnava: SSV 1943. SILAN, J.: *Hymny II*. Trnava: SSV 1943.

⁷⁰ Preklady gréckej kresťanskej poézie, najmä Gregora Nazianskeho: BRODŇANSKÁ, E.: *Gregor z Nazianzu: Listy vo veršoch*. Prešov: FF PÚ 2012. BRODŇANSKÁ, E.: *Sv. Gregor z Nazianzu: Môj život (II, 1, 11)*. Trnava: Dobrá kniha 2017. BRODŇANSKÁ, Erika, KOŽELOVÁ, Adriana: *Gregor z Nazianzu: Morálna poézia*. Prešov: FF PU 2020. Z latinskej

1.4 Zdvihnutá rukavica

Quod generosa potest anima,
lucis et aetheris indigena,
soluere dignius obsequium,
quam data munera si recinat
artificem modulata suum?⁷¹

Obe tieto pôrodné babice kresťanskej spisby v latinskom jazyku teda akoby zatajovali existenciu kresťanskej poézie. Ona si však so životaschopnosťou novorodenca razila zanovito cestu na denné svetlo. Jednoducho sa narodila a bola tu. Jej zrod sa podobal na chlapca Mojžiša, ktorý prišiel na svet napriek tomu, že faraón a celý Egypt boli proti. Čo s ním teraz urobiť? Ako sa k nemu postaviť? Hieronym a Augustín urobili s kresťanskou poéziou to isté, čo sa stalo Mojžišovi. Vyložili ho v oddelenom košíku do prúdu kresťanských dejín a tvárili sa, že o tom nič nevedia, že ich sa to netýka, že to dieťa ku kresťanstvu akosi patrí, a zároveň nepatrí.

Preto sa kresťanská poézia musela pred nimi aj pred dejinami obhájiť sama. A zvládla to dôveryhodne, elegantne a vhodne. Na prvú výhradu ohľadom teologicky závadného obsahu odpovedala hľadaním nových zdrojov obsahu. Vďaka tomu sa v rámci žánrovej pestrosti antickej spisby zrodili nové rýdzo kresťanské literárne poddruhy, ktoré neboli zaťažené pohanským dedičstvom. Vlastné žánre si totiž kresťania mohli od základu naprojektovať po svojom a dať im čisto kresťanský punc.⁷² V epike vznikol biblický, apologetický či hagiografický epos. Lyrika zrodila abecedné, časoslovné a mučenícke hymny. Dráma sa nerozvíjala, avšak vznikali hravé literárne formy ako

poézie preložil Daniel Škoviera epitaf pápeža Damaza: ŠKOVIERA, D.: Pápež Damasus: Báseň č. 33 o svojom hrobe. In: PANCZOVÁ, H., et al. eds.: *Slávne svedectvo mučeníkov*. Bratislava: TF TU 2009, s. 371. A z našej prekladateľskej tvorby to sú to diela: HORKA, R.: Hymny Aeterne rerum conditor a Deus creator omnium svätého Ambróza. In: *Acta facultatis theologiae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*, čís. 1, roč. 8 (2011), s. 70-103. a HORKA, R.: *Venancius Fortunátus: Život svätého Martina*. Bratislava: RKCMBF UK 2019.

⁷¹ Prud., *cath.* 3, 31-35. CSEL 61, s. 14:

„Ako môže usľachtíla duša,
v svetle neba čo je hodná bývať,
splatiť svoje dlhy vhodnou formou?
Jedine tak, že dar, ktorý vlastní,
zdvihne k chvále Stvoriteľa svojho.“

⁷² DUVAL, La poésie latine au IVe siècle de notre ère, s. 169.

ropalické či proteovské básne a votkané verše. V týchto nových formách sa samozrejme používali i predošlé obsahy (mytológia, hrdinské skutky, spoločné témy) a postupy (ekfráza, elízia, komorácia), ale funkčne už boli prispôbené kresťanskému vnímaniu. Sami kresťanskí básnici videli svoje pôsobenie ako celkom novú etapu básnického vývoja. To vidíme napríklad aj v nasledujúcom Paulínovom vyznaní:

*Nebudem prednášať klamstvá, hoc' básnické umenie konám,
dejiny rozprávať verne chcem bez príkras básnických celkom,
lebo pre sluhu Krista je odporné prednášať klamstvá.*⁷³

A nikto z kresťanských učencov to básnikom nemohol vyčítať, pretože rovnaké „pokrstenie“ dedičstva Rímskej ríše prebehlo v architektúre, filozofii, rétorike, práve a pod.

Druhá výhrada pramenila z podozrenia, že veršované texty budú nositeľmi bludného učenia. Najlepšou odpoveďou na ňu sú trojičné hymny, ktoré boli účinnou obranou katolíkov proti ariánskemu bludu. Sám Augustín zostavil pre liturgický prednes v cirkevnej komunite hymnus *Žalm proti Donátovej strane*.⁷⁴ Má však skôr rečnícku, než poetickú formu⁷⁵ a je akoby na pol ceste medzi rytmizovanou prózou a poéziou.⁷⁶

V tomto sa teda obavy čelných osobností kresťanstva nielenže nenaplnili, ale mohli by sme povedať, že priam opak sa stal pravdou: čím heretici bojovali, tým ich katolíci vedeli účinne porážať. Azda najvýrečnejší príklad poskytuje Ambróz, ktorého ariánski štátni hodnostári obvinili, že svojimi hymnami ľudu počaril. Vtedy hrdo odpovedal: „Nepopieram. Sú to veľké piesne, od ktorých nič nie je mocnejšie. Veď čo môže mať väčšiu silu, než vyznanie Trojice, ktorú denne zvelebujú ústa celého ľudu? Zjavne sa všetci usilujú prihlásiť k viere tým, že vedľa

⁷³ Paul. Nol., *carm.* 20, 28-30. CSEL 30, s. 144:

„Non ad facta canam, licet arte poematis utar.
Historica narrabo fide sine fraude poetae;
absit enim famulo Christi mentita profari.“

⁷⁴ ANDOKOVÁ, M.: *Rečnícke umenie sv. Augustína v kázňach k stupňovým žalmom*. Bratislava: Iris 2013, s. 61.

⁷⁵ Aug., *retract.*, CCL 57, s. 61: „Non aliquo carminis genere id fieri volui, ne me necessitas metrica ad aliqua verba quae vulgo minus sunt usitata compelleret.“

⁷⁶ NODES, D.: The organization of Augustine's *Psalmus contra Partem Donati*. In: *Vigiliae Christianae*, čís. 63, roč. 2009, s. 391.

zvestovať veršami Otca i Syna i Ducha Svätého. Tak sa stali učiteľmi všetci tí, čo skoro nemohli byť ani len žiakmi.⁷⁷

Tretia výhrada cirkevných osobností zavrchovala poéziu pre ozdobnosť jej vyjadrení. Je takmer úsmevné, ako toto svoje velebenie jednoduchej biblickej reči rybárov (*sermo piscatorius*) prednášali najvýznamnejší biskupi v kultivovanej spisovnej latinčine, plnej rečníckych ozdôb a príkras.⁷⁸ Zdá sa, že hlásenie sa k jednoduchému jazyku bolo u cirkevných autorít skôr zaužívanou frázou, než vážne myslenou výhradou proti poézii. Dávali teda prednosť textu prozaickému pred poetickým, avšak pokiaľ išlo o prózu, ozdobnosť im už vôbec nevadila. Napríklad vianočné kázne svätého Augustína sú také prepracované, že pri prekladaní jednej z nich (*sermo* 191) sme napočítali z celkových 709 slov až 366 ako súčasť nejakej zvukovej rečníckej figúry. A to sme sa obmedzili len na šesticu najbežnejších figúr.⁷⁹

Aj Augustín sa vo svojich *Vyznaniach* priznáva k tomu, že ešte ako neveriaci navštevoval pre vylepšenie kvality svojho rečníckeho štýlu v Miláne kázne biskupa Ambróza.⁸⁰ A slávna veta, ktorú Hieronym počul z úst Krista vo videní: „Ty nie si kresťan, ale ciceronián!“⁸¹, mu nebránila, aby sa pri preklade biblických textov prel s hocikým o význame každého jedného slova. Biblickí vedci zjavne to, čo kritizovali na básnikoch, sami v záujme vyššieho dobra denne porušovali ako autori prózy. Navyše, mnohí hymnografi dokázali, že krásne básne sa dajú písať aj jednoduchým jazykom. Otázka ozdobnosti či prostoty jazyka teda nie je deliacou čiarou medzi poéziou a prózou, ale prechádza v literatúre naprieč žánrami.

⁷⁷ Ambr., *epist.* 75A, 34. CSEL 82, 105: „Hymnorum quoque meorum carminibus deceptum populum ferunt, plane nec hoc abnuo. Grande carmen istud est quo nihil potentius; quid enim potentius quam confessio Trinitatis, quae cottidie totius populi ore celebratur? Certiatim omnes student fidem fateri, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum norunt versibus praedicare. Facti sunt igitur omnes magistri, qui vix poterant esse discipuli.“

⁷⁸ BÄRTELINK, G.: *Sermo piscatorius*. De „visserstaal“ van de aposteln. In: *Studia catholica*, č. 35, roč. 1960, s. 267-73.

⁷⁹ HORKA, R.: Rétorická analýza Augustínovej vianočnej homílie *Sermo* 191. In: *Acta facultatis Theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*, čís. 2, roč. 2016, s. 89.

⁸⁰ Aug., *conf.* V, 13, 23. CCL 27, s. 70.

⁸¹ Hier., *epist.* 22, 30. CSEL 54, s. 190: „Interrogatus conditionem Christianum me esse respondi. Et ille, qui residebat: ‚mentiris,‘ ait, ‚Ciceronianus es, non Christianus.‘“

Napokon, štvrtá a posledná námietka proti kresťanskej poézii sa týkala falšovania biblického posolstva. Nazdávame sa, že aj v tomto prípade išlo viac o terminologický, než reálny problém. Kvetnatý a košatý poetický jazyk vraj môže pozmeniť posvätné texty a tým ich znesvätiť. No sami ctihodní biskupi často verše Písma tiež necitovali doslovne, ale tak, ako si ich pamätali. A keď v homíliách a komentároch interpretovali, čo mal biblický autor tým či oným výrokom na mysli, nazývali to exegézou. Ak si ale dovolil urobiť takúto interpretáciu básnik prostredníctvom metafory a prirovnania, boli blízko nazvať ho falšovateľom významu. Ak sa v biblických eposoch pozrieme na poetické parafrázy biblických veršov a na básnické trópy, ktoré ich obklopujú, ako na spôsob výkladu textu, nemusíme v nich hneď vidieť posun či stieranie významu, ale aj originálnu formu exegézy.⁸² Napokon, najlepšie to vyjadril Lactantius, keď povedal: „Úloha básnika spočíva v tom, aby veci, ktoré sa stali naozaj, predstavoval s istou dávkou pôvabu prevedené do iných foriem a opisných vyjadrení.“⁸³ Ak si tento text prečítame pozorne, zistíme, že je to skôr definícia exegézy, než falzifikácie.

1.5 Potreba kresťanskej básne

Nunc linguam citharae, quae cantat pollicis ore,
sperne fides: magis ille veni nunc Spiritus, oro,
cuius inexhausto reviviscit semper in anno
quidquid terra creat, gignit mare, parthurit aether.⁸⁴

Okrem takejto obrany pred výhradami cirkevných velikanov však kresťanskí básnici, azda aj ako ospravedlnenie toho, že nerešpektovali cirkevnú autoritu a napriek jej zákazu

⁸² MARROU, H.-I.: *Saint Augustin et la fin de la culture antique*. Paris: Boccard 1938, s. 478-491.

⁸³ Lact., *inst.* I, 11, 24. CSEL 19, 40: „Hinc (a poetis) homines decipiuntur ... nesciunt enim quid sit poeticae licentiae modus, quousque progredi fingendo liceat, cum officium poetae in eo sit, ut ea quae vere gesta sunt in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquo conversa traducat.“

⁸⁴ Ennod., *carm.* I, 9, 17-20. CSEL 6, s. 533:

„Teraz už citary hlasom, čo spievala ústami prstov,
pohrdni viera. Ja prosím: ty, Duchu, radšej príď teraz,
ktorý v nevyčerpatel'nom liet príde život vždy dávaš
stvoreniam zeme i plodom vôd, potomkom vzduchu.“

tvorili poéziu, svedomito formulovali aj dôvody, pre ktoré dobre mienenú radu poéziu nepísať nemohli poslúchnuť.

Hlavným motívom, prečo sa kresťania venovali poézii, bolo vnútorné nutkanie poetického nadania. A poslúchať Boha je preda sa potrebné viac, než ľudí. Konfrontácia s niečím, čo presahuje človeka, čo ho hlboko vnútorne zasiahne, čo sa nedá úplne vyjadriť slovom, jednoducho kontakt s transcendentnom, často vyústí do osobného vysporiadania sa s týmto zážitkom vo výtvarnej alebo hudobnej forme, alebo jeho vložením do meta-priestoru, ktorý vzniká medzi slovami v poézii. Umelec v takej pociťuje situácii neodolateľnú potrebu vyjadriť svoj pocit a táto potreba ho vnútri duše spaľuje rovnako, ako Božie slovo páliło proroka Jeremiáša,⁸⁵ až kým ho nevyjadril. Svoj vzor našli aj v tvorcovi biblickej poézie, kráľovi Dávidovi.⁸⁶ S britkosťou sebe vlastnou to kedysi pomenoval satirik Iuvenalis. Vraví, že keď uvidel v Ríme toľko neprávostí, bolo preň nemožné satiru nepísať.⁸⁷ Ako jeho poburovala nepravosť, tak boli kresťania oslnení Kristom a jeho učením. Preto napriek tomu, že si boli vedomí nebezpečenstiev, ktoré v sebe niesla kresťanská poézia, napriek odmietavým výrokom autorít, bolo pre nich nemožné nepísať kresťanskú poéziu. Za všetkých to vyjadril Iuvenecus:

*Pre túto silu viery i bázne posvätnéj moja
duša začala potiať, kam sviety v nej Kristova milosť,
do veršov akoby vlastných hneď Božieho zákona slávu
z ozdôb pozemskej reči a jazyka ochotne spriadať.*⁸⁸

Druhým silným podnetom pre písanie kresťanských veršov bol hlboký pocit zodpovednosti. Kresťanskí básnici, ktorí v sebe cítili toto neodolateľné nutkanie skladať verše a mali talent pre ich písanie, zároveň cítili aj zodpovednosť za zúročenie tohto Božieho daru. Mali obavy z toho, ako sa Boh bude pozeráť na premrhanie tejto milosti, ktorý im zveril. K písaniu poézie ich

⁸⁵ Jer 20, 9.

⁸⁶ EVENEPOEL, The place of Poetry in Latin Christianity, s. 46.

⁸⁷ Iuv., sat. I, 30. LCL 91, s. 4: „difficile est saturam non scribere.“

⁸⁸ Iuvenec., evang. 4,802-5. CSEL 24,145-6:

„Has mea mens fidei uires sanctique timoris
cepit et in tantum lucet mihi gratia Christi
uersibus ut nostris diuinae gloria legis
ornamenta libens caperet terrestria linguae.“

tak viedol aj pocit vďaky a túžba zúročiť talent, ktorý dostali od Boha.⁸⁹ Veršom ho nástojčivo prosili, ďakovali mu, ale hlavne ho s použitím všetkých svojich síl a schopností oslavovali, ako to za všetkých vyjadril Prudentius:

*Ako môže ušľachtilá duša,
svetla a oblohy chovankyňa,
primeranou formou svoj dlh splatiť?
Jedine tak, že dar, ktorý vlastní,
k chvále zdvihne Stvoriteľa svojho.*⁹⁰

Na strane tvorcov kresťanskej poézie teda bola zjavná potreba písať duchovné verše. Avšak existoval aj dopyt po kresťanských básňach zo strany veriacich. Tak sa túžba písať napokon stretla aj s túžbou počúvať. Preto ako poslednú pohnútku k písaniu kresťanskej poézie uvedieme jej užitočnosť. Kresťania sa tiež chceli svojmu Bohu prihovoriť veršom a takto formulovaná viera bola ľahšie zapamätateľná. Verš totiž neoslovoval len intelekt a poznanie, ale zasahoval aj citovú stránku človeka.

Vďaka poézii mohli vyjadriť svoje city z viery aj tí, ktorí pre písanie veršov nemali talent, ale radi ich čítali a používali. Dovoľme Seduliovi, aby nám tento dôvod pre písanie poézie predstavil tak, ako ho opísal aj svojmu priateľovi Macedoniovi: „Neopomeniem v krátkosti vysvetliť to, prečo som sa rozhodol tieto veci vložiť do básnického rozmeru. Dobrotivý otče, vaša skúsenosť s pravidelným čítaním vás iste presvedčila, že len vzácnie niekto upravil prejavy božskej moci perom do takéhoto formátu. Ale je mnoho tých, ktorí si viac túžia vďaka svojmu štúdiu svetských vied vychutnať poetické lahôdky v básni. Títo ľudia všetky výtvory rečnickej zručnosti, ktoré čítajú, prijímajú len neochotne a nenachádzajú v nich záľúbenie. Ak ale niečo vidia osladené šarmom verša, prijímajú to s takou dychtivosťou v srdci, že si to opakujú, a tým ukladajú a uchovávajú v hĺbkach pamäti. Nazdávam sa, že tieto obyčaje ľudí nie sú zavrhnúť hodné. Sú totiž ich ustáleným zvykom, ba prirodzenosťou, a preto ich treba skôr rozvíjať. Veď každý má hľadať Boha slobodne, s využitím všetkých svojich schopností. Nie je rozdiel

⁸⁹ EVENEPOEL, The place of Poetry in Latin Christianity, s. 46.

⁹⁰ Pozri pozn. č. 71.

v tom, kto ako nadobudne vieru, pokiaľ po nastúpení na cestu slobody neskončí zas v tej pasci bezbožného otroctva, v ktorej bol zamotaný predtým.“⁹¹

Pre všetky tieto dôvody kresťanská poézia nielenže mohla, ale doslova musela vzniknúť a naozaj sa podobala Mojžišovi. Prišla na svet ako chlapec Božiemu ľudu v Egypte. Preto bola ignorovaná oboma pôrodnými babicami, ktoré sa tvárili ako keby neexistovala.⁹² Našli ju akoby náhodou plávať v prúde dejín. Odchovaná bola na pohanskom dvore antickej poézie, ktorá je obrazom faraónovej dcéry, a preto ju jej vlastní vyhnali na púšť, odkiaľ sa napokon vracia s Božím poslaním, aby sa vedela obhájiť najskôr pred vlastnými, ktorí jej veľmi neverili a následne aj pred všetkými pohanskými Egypťanmi, aby v ich svete vykonala z Božej moci veľké divy.

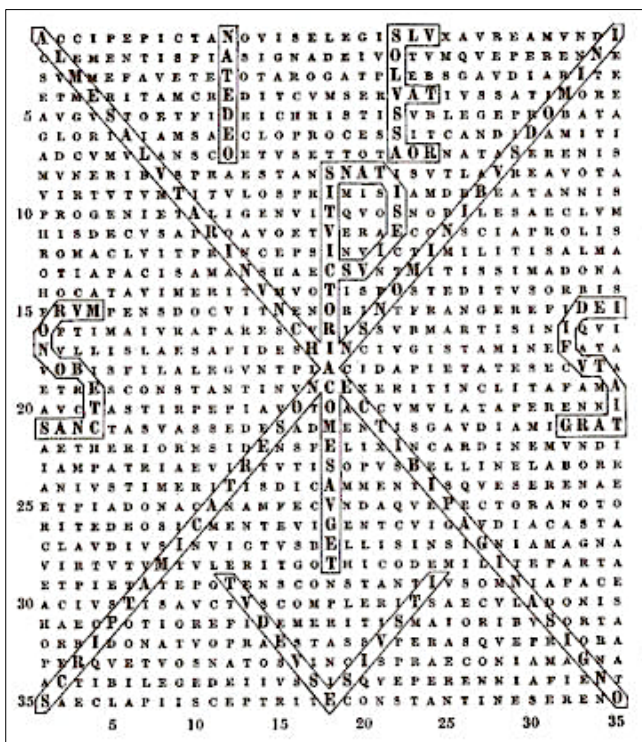
Ako sa teda postaviť ku kresťanskej latinskej poézii dnes? Rozhodne nechceme sklznúť k vymenovávaní autorov a ich diel. Našou ambíciou je preskúmať a prerozprávať jej príbeh, čo sa môže zdať komplikované, lebo je možné sledovať ho z niekoľkých hľadísk. Navyše nie je celkom jasné, čo sa za poéziu ešte dá považovať a čo už nie, alebo či ten-ktorý súbor veršov je kresťanskou básňou, alebo len výtvorom kresťana bez vzťahu k jeho viere. Preto sme sa rozhodli postupovať tak, že do nášho prehľadu kresťanskej poézie zaradíme všetky diela, ktoré sa aspoň okrajovo dotýkajú kresťanského učenia či života, a dá sa v nich vyzozorovať aspoň nejaká pravidelnosť. Zvyšné spisy od autorov, ktorí písali kresťanské básne, spomínať nebudeme.

Najschodnejším sa nám javí postup, pri ktorom budeme sledovať vývoj kresťanskej poézie podľa žánrov, v ktorých sa

⁹¹ Sedul., *epist.* CSEL 10, s. 5-6: „Cur autem metrica voluerim haec ratione componere, non differam breviter expedire. Raro, pater optime, sicut vestra quoque peritia lectionis adsiduitate cognoscit, divinae munera potestatis stilo quisquam huius modulationis aptavit, et multi sunt quos studiorum saecularium disciplina per poeticas magis delicias et carminum voluptates oblectat. Hi quicquid rhetoricae facundiae perlegunt, neglegentius adsequuntur, quoniam illud haud diligunt: quod autem versuum viderint blandimento mellitum, tanta cordis aviditate suscipiunt, ut in alta memoria saepius haec iterando constituent et reponant. Horum itaque mores non repudiandos aestimo sed pro insita consuetudine vel natura tractandos, ut quisque suo magis ingenio voluntarius adquiratur deo. Nec differt qua quis occasione inbuatur ad fidem, dum tamen viam libertatis ingressus non repetat iniquae servitutis laqueos, quibus ante fuerat inretitus.“

⁹² EVENEPOEL, *The place of Poetry in Latin Christianity*, s. 53.

rozvíjala. V tvorbe kresťanských básnikov totiž možno najskôr sledovať príklon k chórovej lyrike, ktorá postupne prechádzala, hlavne vďaka zväčšujúcemu sa rozsahu, aj do lyriky privatej. Súbežne s ňou sa rodil biblický, alegorický i hagiografický epos, ktorého rozvoj zasa išiel ruka v ruke s epigramatickou tvorbou a ďalšími žánrami. Na okrajoch týchto základných línií sa stále odohrávali experimenty ako v oblasti formy, tak i obsahu, ktoré by bolo trestuhodné nespomenúť. Azda práve takáto osnova sa môže pre nás stať povestným Ariadniným vláknom, pomocou ktorého úspešne prejdeme labyrintom kresťanskej básnickej spisby v latinskom staroveku.

Publius Optatianus Porfyrius: *Carmina figurata*, básneň č. 8⁹³

⁹³ Český preklad troch iných Optatianových obrázkových básní urobil Karel Hubka a Eva Stehlíková: STEHLÍKOVÁ, E., ed.: *Sbohem, starý Ríme*. Praha: Československý spisovatel 1983, s. 39, 41, 48.

2 Kresťanská lyrika

Cum suavis omnis doctrina moralis sit,
tum maxime suavitate carminis
et psallendi dulcedine delectat aures
animumque dulcet.⁹⁴

Už pri definovaní pojmu kresťanská lyrika narazíme na prvý problém. Za lyrickú báseň je totiž dnes vo všeobecnosti považovaná tá, ktorá sa zameriava na vyjadrenie subjektívnych pocitov konkrétnej osoby.⁹⁵ Ale kresťanské hymny boli lyrikou chórovou, ktorá dodávala elán celému spoločenstvu tým, že traktovala biblické a náukové fakty.⁹⁶ Nič nie je vzdialenejšie súčasným definíciám lyriky, ako toto. Preto ak budeme v tejto publikácii používať výrazy súčasnej jazykovedy, nemusia vždy znamenať to isté, na čo odkazujú dnes.

Čo teda nazveme lyrikou v staroveku? Vo všeobecnosti všetko, čo bolo označované za *carmen*.⁹⁷ Základným formálnym charakteristickým prvkom takéhoto poetického útvaru v antike bola veršová štruktúra a presné metrum. Avšak to nestačilo, aby boli verše nazvané *carmen*. Cieľom takej básne totiž muselo byť, na rozdiel od epického rozšírenia spracovávanej témy, jej lyrické skrátenie⁹⁸ do podoby metafory, kde sa v málo slovách skrýva mnoho významov.⁹⁹ Jednoducho lyriku podľa našej mienky charakterizuje to, čo Horatius nazval *callida iunctura*¹⁰⁰ – šikovné slovné spojenie. Práve v takom usporiadaní slov sa odkrýva ono odlišné, hlbšie videnie reality, než aké prináša bežný, prvoplánový pohľad očí.¹⁰¹

Čiže formálnym východiskom lyriky aj u kresťanských autorov v staroveku bola klasická literárna teória definovaná

⁹⁴ Ambr., in *psalm. 118* prologus 1. CSEL 62, s. 3: „Hoci všetky mravné poučenia sú lahodné, predsa uchu najviac lahodí a dušu blaží príjemná pieseň a sladký žalm.“

⁹⁵ CUDDON, J. A.: *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Oxford: Wiley-Blackwell 2013, s. 412: „Lyric usually expresses the thoughts and feelings of a single speaker (not necessarily the poet himself) in a personal and subjective fashion.“

⁹⁶ DEN BOEFT, J.: Ambrosius Lyricus. In: DEN BOEFT, J., HILHORST, A., eds.: *Early Christian Poetry*. Leiden: Brill 1993, s. 83.

⁹⁷ DEN BOEFT, Ambrosius Lyricus, s. 77.

⁹⁸ KILLY, W.: *Elemente der Lyrik*, München: Beck 1972, s. VII-IX.

⁹⁹ DEN BOEFT, Ambrosius Lyricus, s. 86.

¹⁰⁰ Hor., *ars*. 47-48. LCL 194, s. 454.

¹⁰¹ DEN BOEFT, *Cantatur ad delectationem*, s. 92.

velikánmi lyrickej múzy, akým bol i Horatius a jeho skladba *O básnickom umení* (*De arte poetica ad Pisones*). To zďaleka neplatí pre všetkých, ale iste to platí pre väčšinu autorov. Do tohto elegantného a rafinovaného hávu sa chystali obliecť evanjeliovú kerygmu, biblické texty a obsah ich viery, ktoré takéto vzácny odev nikdy nepoznali. Preto aj prvé pokusy o lyrický verš boli skôr opatrné a niekedy aj málo vydarené.

2.1 Apologetický hymnus

Meminit enim quosdam
incestarum et theatralium cantionum hymnis vacare
et in castitatis excidium inlecebrosae vocis modulibus inreperere,
cum ad amantium deorum tabes
aut eorum, qui amantur fastidium fletur in canticis;
et quia humanae vocis usus solis laudibus et hymnis
Dei dignus est ait: „Tibi decet hymnus.“¹⁰²

Prvý sa o kresťanskú poéziu pokúsil azda najzáhadnejší zo všetkých kresťanských básnikov **Commodianus** (okolo 220 – okolo 280). Vieme o ňom tak málo, že jeho osoba a dielo boli a zrejme aj zostanú objektom najdivokejších vedeckých teórií. Predstavíme aspoň niektoré z nich. Jeho pôsobenie situovali odborníci do 3., 4. aj 5. storočia. Význam jeho tvorby bol hodnotený všetkými prívlastkami: od úplne znevažujúcich, ktoré ho nazvali „človekom odnikiaľ, ktorý ide nikam a hovorí nezmysly,¹⁰³ až po prehnane favorizujúce, ktoré v ňom videli „vysoko vzdelaného básnika, ktorého zvláštny, chybami nabitý štýl sleduje vyšší princíp, a síce nabúranie klasickej estetiky.“¹⁰⁴

Miesto, kde pôsobil, hľadajú od Sýrie na Východe po Afriku na Západe. Pri hľadaní faktov o Commodianovi si preto treba udržiavať triezvy odstup. Asi najtriezvejšia verzia jeho osudov hovorí, že žil v Afrike v polovici 3. storočia, čo ho robí

¹⁰² Hil., *com. Psalm.* 64, 2. Podľa: DOIGNON, J.: Un témoignage inédit des Tractatus super Psalmos d'Hilaire de Poitiers contre l'hymnodie païenne. In: *Revue bénédictine*, čís. 99/1-2, roč. 1989, s. 39: „Spomenul si, že niekto za hymny považuje oplzlé divadelné popevky a napreduje v ničení čistoty pomocou piesní s vábivými nápevmi, keď sa v piesňach núka špina milovníkom božstiev a tým, čo majú radi odporné veci. Ale ľudský hlas je hoden jedine použitia pre hymny, ktoré chvália Boha. Preto povedal: *Tebe patrí hymnus.*“

¹⁰³ BEARE, W.: *Latin Verse and European Song*. London: Methuen 1957, s. 242.

¹⁰⁴ SCHUBERT, Ch.: Textphilologische Überlegungen zu Commodian *Carmen apologeticum* 449f. In: *Vigiliae Christianae*, čís. 70, roč. 2016, s. 218.

najstarším latinsky píšucim kresťanským básnikom.¹⁰⁵ Lyrickú poéziu obohatil zbierkou básní v dvoch knihách pod názvom: *Ponaučenia (Instructiones)*,¹⁰⁶ ktoré majú zhodne po štyridsať básní. Ide o položky rôznej dĺžky (najkratšia 5 a najdlhšia 48 veršov), ktoré majú spoločný akrostichický charakter, čiže prvé písmená veršov prezrádzajú nadpis či tému básne. Ako príklad môžeme uviesť jeho predhovor k celému dielu:

*Predhovor nášho diela má predstaviť tuláka cestu,
Rozoznať čo túži dobro, keď dospel už k obrátke v čase.
Ešte však navždy chce žiť, v čo neveria neznalé srdcia.
Dlhý čas blúdil som tiež v tom naskrze podobný mnohým,
Hľadal som svätynie tak, ako zmýlení rodičia moji.
Odvrhol som ich však zaraz, keď v Zákone o tom som čítal.
Verný už svedok som Pána a lutujem zástupy v mestách,
Oddané ničotným božstvám, čo vedú bezduchých k smrti.
Rozumný už v tejto veci ja neznalých učiť chcem pravde.¹⁰⁷*

V Commodianových básňach, i v tejto prvej z nich, sa dá badať zrod **apologetického hymnu**. Báseň odrádza pohanov od úcty k ich bohom a odporúča im pridať sa ku kresťanom.¹⁰⁸ Omnoho zaujímavejšia je však formálna stránka týchto básní. Ide o také zvláštne dielo, že sa musíme obmedziť len na najvýraznejšie črty. Commodianus používa aj nepoužíva metrum. Jeho básne by vlastne mohli byť označené za hexametre, ako sa to javí z prekladu, ale sú to hexametre také porušené, že Gennadius ich v pokračovaní Hieronymovho katalógu *Význačných mužov* označí za „akoby verše“, napísané prostou rečou.¹⁰⁹

¹⁰⁵ HECK, E.: Commodianus. In: HERZOG., R., SCHMIDT, P., eds.: *Handbuch der lateinischen Literatur der Antike Bd. 4*. München: C. H. Beck 1997, s. 629.

¹⁰⁶ Comm., *instr.* I-II. CSEL 15, s. 5-112. Český preklad jednej jeho básne od Miloše Vodičky: STEHLÍKOVÁ, Sbohem, starý Říme, s. 83.

¹⁰⁷ Comm., *instr.* I, 1. CSEL 15, s. 5: „Praefatio nostra viam erranti demonstrat
Respectumque bonum, cum venerit saeculi meta,
Aeternum fieri, quod discredunt inscia corda.
Ego similiter erravi tempore multo
Fana prosequendo parentibus insciis ipsis;
Abstuli me tandem inde legendo de lege.
Testifico Dominum: doleo pro civica turba,
Inscia quod pergit periens deos quaerere vanos;
Ob ea peedostus ignaros instruo verum.“

¹⁰⁸ MARTIN, J.: Commodianus. In: *Traditio*, čís. 13, roč. 1957, s. 3.

¹⁰⁹ Gennad., *vir. ill.* 15. PL 58, stl. 1068: „mediocri sermone quasi versus.“

Ide o chyby, alebo bolo zámerom básnika písať takto? Je totiž nepravdepodobné, že by ten, ktorý v svojich *Ponaučeniach* cituje toľko ráz Vergília,¹¹⁰ nevedel skomponovať riadny verš. Preto sa zdá byť správnejšie, ak označíme jeho štýl za rezignáciu na klasický časomerný verš a pokus o jeho náhradu veršom prízvučným. Avšak asi nejde o žiadny provokatívny literárny exces nejakého *enfant terrible* kresťanskej poézie. Dôvodom pre toto jeho rozhodnutie je zrejme africká forma latinčiny, ktorá málo rozlišovala dĺžku slabík.¹¹¹ Commodianus zaiste poznal latinskú poetickú tradíciu,¹¹² ale ignoroval ju. Svoje verše totiž písal pre afrických kresťanov tak, aby im vyhovovali. Nehľadel na časomieru, ktorú jeho komunita len málo vnímala.

Z tohoto pohľadu sa teda dá označiť za prvého tvorca tónickej prozódie v rímskej literatúre.¹¹³ Rovnako otvorený bol i jeho postoj k hovorovému jazyku. Môžeme to vidieť napríklad v 7. verši uvedeného predslovu. Používa aktívny tvar slovesa (*testifico*), ktoré spisovná latinčina pozná ako deponentné. Ako sme už naznačili, nerobí to z dôvodu zachovania metra, keďže oba slovesné rody majú rovnakú dĺžku. Commodianus zrejme reflektoval miestny dialekt. Rozhodol sa neprispôsobovať štýl obsahu, ani obsah štýlu, ale podriadil obsah i štýl recipientovi. Ide o bezprecedentný postup, ktorým autor naznačuje, že mu nejde o to, aby boli jeho básne krásne alebo hlboké, ale dbá o to, aby ich posolstvo bolo zrozumiteľné.

Napokon celý jeho prístup k poézii najlepšie prezentuje epilóg jeho *Ponaučení*, kde sa v akrostichu podpísal sám autor: Commodianus, Boží chudáčik (*Commodianus, mendicus Dei*). Tento podpis je ale vytvorený v obrátenom poradí. A to je to, čo básnik skutočne urobil: postavil klasickú latinskú poéziu na hlavu,¹¹⁴ aby začal vytvárať novú poetickú tradíciu obsahom

¹¹⁰ HECK, E.: Vestrum est – poeta noster: Von der Geringschätzung Vergils zu seiner Aneignung in der frühchristlichen lateinischen Apologetik. In: *Museum Helveticum*, č. 47/2, roč. 1990, s. 116.

¹¹¹ Aug., *doct. christ.* IV, 10, 24. CCL 32, s. 133.

¹¹² BALDWIN, B.: Some Aspects of Commodian. In: *Illinois Classical Studies*, čís. 14, roč. 1989, s. 333.

¹¹³ BEARE, W.: The Origin of rhythmic Latin verse. In: *Hermathena*, č. 87, roč. 1956, s. 13.

¹¹⁴ POLLMANN, K.: Establishing Authority in Christian Poetry of Latin Late Antiquity. In: *Hermes*, čís. 141/3, roč. 2013, s. 316.

i formou. Ak bol jeho inovatívny prístup aspoň sčasti prijateľný a pochopiteľný pre súdobú i dnešnú literárnu vedu, ďalší autor pochádzajúci z rímskej Afriky doviedol tento nový smer do stavu, kde sa len s veľkou dávkou fantázie dá hovoriť o poézii.

Keď jeden z najvýznamnejších rečníkov tej doby, **Gaius Marius Victorinus** (281 – 363), konvertoval v pokročilom veku v roku 355 na kresťanstvo, začal písať komplikované teologické diela proti ariánskemu bludu.¹¹⁵ Z jeho tvorby sa zachovali aj tri textové útvary, ktoré možno ako eufemizmus nazvať básňami. Vo všetkých troch prípadoch ide viac o rétorické, než o poetické kompozície či metricky usporiadané verše. Ak Commodianus zachoval v svojom kvázi-hexametri aspoň prízvuky, Victorinus formálnu stránku verša ignoroval úplne. Kopíroval iba biblickú poetiku vystavanú na paralelizme a antitéze. Aj jeho hymny sú apologetické. V ich obsahu sa snúbia dva rozmery kresťanského platonizmu: kontemplatívna modlitba a metafyzická úvaha.¹¹⁶ Ak Commodianus hájil kresťanstvo jeho morálnou výškou, Victorinus to robil jeho filozofickou konzekventnosťou. Hoci, prísne vzaté, v tomto prípade nejde o verše, predsa ich v našom výbere uvádzame, pretože aj tento smer nemetrickej lyriky bude mať v Afrike ešte svojich nasledovníkov.

Prvý hymnus: *Buď pri mne, svetlo pravé (Adesto, lumen verum)*¹¹⁷ je na 78 riadkoch apológiou trojičnej náuky. Druhý, kristologický hymnus s rozsahom 62 riadkov: *Kriste, zmiluj sa! (Miserere, Christe,)*¹¹⁸ má litániový charakter, ktorý je zrejme inšpirovaný liturgickou praxou, keď sa po niekoľkých veršoch žalmu pridával refrén (*responsum*), aby na jeho recitácii či speve malo účasť celé zhromaždenie.¹¹⁹ Napokon 285 riadkov tretieho hymnu: *Ó, blažená Trojica (O, beata Trinitas),*¹²⁰ je kombináciou oboch predošlých: má litániové časti i úseky rytmizovanej prózy. Aby sme si vedeli predstaviť, aká bola táto jeho rétorická poézia či rytmizovaná próza, ponúkame krátku ukážku:

¹¹⁵ Hier., *vir. ill.* 101. PL 23, stl. 739.

¹¹⁶ NĚMEC, V.: Marius Victorinus a jeho teologické dŕlo. In: NĚMEC, V., ed.: *Marius Victorinus: O soupodstatnosti Trojice*. Praha: Oikoymenh 2006, s. 135.

¹¹⁷ Mar. Victorin., *hymn.* I. CSEL 83/1, s. 285-289.

¹¹⁸ Mar. Victorin., *hymn.* II. CSEL 83/1, s. 290-293.

¹¹⁹ DUVAL, La poésie latine au IVe siècle de notre ère, s. 178.

¹²⁰ Mar. Victorin., *hymn.* III. CSEL 83/1, s. 294-305.

*Jeden prvý, jeden sám zo seba, jeden pred jedným, Bože:
si mimo každej miery a žiaden nepoznáš koniec.
V tebe nič nemá počet, lebo nič, čo má počet, nie je z teba.
Veď aj zrodený z teba je jeden. No splodil väčší počet, než má sám.
Preto je nesmierny Otec a s mierou je nesmierny Syn.
Jeden však, Otče, si ty a jeden je tebou splodený Syn.*¹²¹

Commodianove a Victorinove dielo sa pohybovalo niekde na pomedzí poézie a prózy, silno inšpirované biblickou poetikou. Akrostichy, voľný verš, paralelizmy, refrény, to všetko obaja vkladali do vienka kresťanskej poézie ako jej biblické dedičstvo bez toho, aby sa inšpirovali antickou poéziou. To sa však malo čoskoro zmeniť. Kresťanské básne už nemali len dopĺňať žalmy a iné biblické piesne o kresťanský obsah. Prišla požiadavka dať im novú úlohu a ruka v ruke s tým išla aj zmena formy, ktorú predstavoval príklon kresťanskej lyriky ku klasickej metrike.

Túto novú úlohu určil hymnu biskup **Hilár z Poitiers** (310 – 367), prvý autor skutočných kresťanských hymnov. Mali sa stať náhradou za pohanské básne.¹²² Ako pastoračne činný biskup premýšľal prakticky. Kresťania siahali po poézii. Lákala ich. Preto podľa neho už nebolo úlohou hymnu len dopĺňať žalmy o nové kresťanské témy, ale aj nahradiť antickú poéziu tak, aby v nej kresťania našli morálne nezávadnú, umelecky hodnotnú a teologicky presnú literatúru. Sám aj začal písať túto novú poéziu pre svoju obec v súlade s antickou metrikou.¹²³

K rozhodnutiu písať kresťanskú poéziu tohto druhu dospel zrejme počas svojho vyhnanstva v Seleucii (Silifke). Tam mal v polemikách s ariánmi možnosť na vlastnej koži zažiť, aká mocná dokáže byť ich poézia. Keď sa vrátil do Galie, napísal svojim veriacim tiež *Knihu hymnov (Liber hymnorum)*. Aspoň tak toto dnes stratené dielo nazýva Hieronym vo svojom prehľade

¹²¹ Mar. Victorin., *hymn.* I, 7-12. CSEL 83/1, s. 285-286:

„Unum primum, unum a se ortum, unum ante unum, deus.

Praecedis omne quantum, nullis notus terminis.

Nihil in te quantum quia neque quantum ex te est.

Namque ex te natum unum gignit magis quantum quam tenet.

Hinc immensus Pater est, mensus atque immensus Filius.

Unum autem et tu Pater es, unum quem genuis Filius.“

¹²² Hil., *com. psalm.* 64, 2. Pozri pozn. 102.

¹²³ EVENEPOEL, *The place of Poetry in Latin Christianity*, s. 50.

Významných mužov (De viris illustribus).¹²⁴ Podľa osobnosti autora možno odhadnúť, že zbierka obsahovala apologetické, doktrínálne hymny. Nevieme však, aký bol ich počet a v akých metrických rozmeroch a poetickej kvalite boli zostavené, lebo z celej zbierky sa dochovali len tri hymny, aj to fragmentárne.¹²⁵

V 70 veršoch z abecedného hymnu (A – T) o najsvätejšej Trojici: *Ako si trol pred vekmi (Ante saecula qui manens)*, používa Hilár ako metrum kombináciu glykoneja¹²⁶ a asklepiadu.¹²⁷ Druhým príkladom z jeho tvorby je fragment (chýba A – E) abecedného veľkonočného hymnu: *Smrť krutú zmiatlo Slovo v telo odeté (Fefellit saevam Verbum factum te, caro)*, tentoraz zloženého v senároch.¹²⁸ Zachoval sa aj zlomok 29 veršov z jeho tretieho hymnu v septenároch¹²⁹ s biblickou témou Ježišovho pokúšania na púšti: *V slávnom tele Adamovom (Adae carnis gloriosa)*. Niektorí mu pripisujú aj hymnus: *Zástup bratov vzdáva j chválu (Hymnum dicat turba fratrum)*, ktorý má svojich 74 veršov tiež v septenári, ale od Hilára nepochádza.¹³⁰

Poézia tohto autora má oproti predchádzajúcim dielam niekoľko inovácií, ale i jeden vážny nedostatok. Hilár používa akrostich ako Commodianus, tentoraz je však abecedný. Bola to zrejme mnemotechnická pomôcka pre zapamätanie poradia veršov. Ale vidieť v tom aj prvý náznak tendencie kresťanskej poézie nachádzať záľubu v slovných hračkách. Tá sa rozvinie neskôr do samostatnej kaligrafickej poézie. Druhou dôležitou inováciou, ktorá vychádza z Biblie, je delenie básní na strofy tak, ako sú žalmy v gréckej Septuaginte rozdelené *diapsalmou*

¹²⁴ Hier., *vir. ill.* 100. PL 23, stl. 739.

¹²⁵ Hil., *hymn.* I-III. CSEL 65, s. 209-223.

¹²⁶ Glykonej je logaedická tetrapódia (–U|–U|–U|–) pričom daktyl môže byť aj v druhej alebo tretej stope. Vtedy je prvý spondej (––). OKÁL, M.: *Antická metrika a prekladanie gréckej a latinskej poézie do slovenčiny*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1990, s. 69.

¹²⁷ Menší asklepiad tvoria dva ferekrateje (–|–U|–//–U|–U|–), jeden s daktylom na 2. mieste a ďalší s daktylom na 1. mieste. OKÁL, *Antická metrika*, s. 67.

¹²⁸ Senár, alebo jambický trimeter je predovšetkým metrom dialógov v antickej dráme. Tvorí ho šesť za sebou nasledujúcich jambov, pričom nepárne z nich mohli byť alogované, čiže predĺžené: (U–|U–|U–|U–|U–|U–). Mal tri rytmcké ikty (prízvuky), na záver 2., 4. a 6. jambu. OKÁL, *Antická metrika*, s. 38.

¹²⁹ Trochejský septenár, alebo tiež katalektický tetrameter (–U|–U|–U|–U|–//–U|–U|–U–) je najčastejšie používaným trochejským metrom. V párných, u Riminov aj v nepárných, slabikách mohol byť alogovaný. OKÁL, *Antická metrika*, s. 33.

¹³⁰ Hil., *hymn.* IV. CSEL 65, s. 217-223.

(διὰ ψαλμα).¹³¹ Vďaka tomu boli jeho hymny usprôsobené pre chórový prednes. Tak vznikla prvá forma **liturgického hymnu**.

Ale v prednese spočívala i podstatná slabina Hilárových básní.¹³² Zrejme precenil možnosti svojej komunity,¹³³ keď jej ponúkol piesne v zložitých rozmeroch (glykonej a asklepiad), alebo vo veršoch pridlých na to, aby si ich vedeli zapamätať aj jednoduchí ľudia (senár, septenár).¹³⁴ To vidieť i v ukážke:

*Ako pred vekmi tvoj si,
večne plodený Syn, Otcovi rovný vždy.
Nikto s výnimkou Otca by
neznal bez teba riečť, aký je Otec sám.*

*Bože, zrodený dvakrát, veď
tvojím rodičom je, Kriste, bez konca Boh.
Teba sňa telo, Boha v ňom,
matka panenská nám priviedla na svet tiež.¹³⁵*

Azda pre túto prílišnú vznešenosť nezožala *Kniha hymnov* veľký úspech v kresťanských komunitách, čo naznačuje aj pomerne malý počet rukopisov, v ktorých sa jeho hymny zachovali.¹³⁶ Už čoskoro však mal prísť nesmierne talentovaný autor, ktorý tieto nedostatky odstránil a pozdvihol latinskú kresťanskú lyriku na úroveň, akú po ňom už zrejme nikdy nedosiahla.

¹³¹ Hier., *epist.* 28, 2. CSEL 54, s. 227: „Niektorí vravia, že diapsalma označuje zmenu veršového rozmeru, iní, že prestávku na nádych, niektorí v nej vidia začiatok novej myšlienky, iní zmenu rytmu, keďže žalmy sa kedysi spievali v súzvuku hlasu a nástroja na nejaký hudobný motív.“

¹³² EVENEPOEL, *The place of Poetry in Latin Christianity*, s. 51.

¹³³ Hier., *in Gal.* II, initium. PL 26, stl. 355: „Nie je žiaden div, že Galatania sú nazvaní hlúpymi a nechápavými. Veď aj Hilár, hoci bol tiež takým latinsky hovoriacim rodákom od Rhony, konkrétne Galom narodeným v Poitiers, nazýva v hymne Galov farbavými.“

¹³⁴ DEN BOEFT, *Ambrosius Lyricus*, s. 78.

¹³⁵ Hil., *hymn.* I, 1-8. CSEL 65, s. 209:

„Ante secula qui manes
semperque nate, semper ut est Pater!
Namque te sine quomodo
dici, ni Pater est, quod Pater sit, potest?
Bis nobis genite Deus,
Christe! Dum innato nasceris a Deo
Vel dum corporeum et Deum
Mundo te genuit Virgo puerpera.“

Český preklad tohto hymnu od Miloše Vodičky: STEHLÍKOVÁ, Sbohem, starý Říme, s. 67-77.

¹³⁶ FEDER, A.: Praefatio IV, 1-2. In: FEDER, A. ed.: *S. Hilarii episcopi Pictaviensis opera. Pars quarta* (= CSEL 65). Wien: Tempsky 1916, s. LXXII-LXXIV.

2.2 Zlatý vek liturgického hymnu

Si laudas Deum et non cantas, non dicis hymnum.
Si cantas et non laudas Deum, non dicis hymnum.
Si laudas aliquid, quod non pertinet ad laudem Dei,
etsi cantando laudes, non dicis hymnum.
Hymnus ergo tria ista habet: et cantum, et laude, et Dei.¹³⁷

Hilárova *Knihá hymnov*, hoci sa nám z nej dochovali len tri fragmentárne položky, bola pokusom etablovať liturgický hymnus na scéne antickej poézie. Antika poznala hymny na oslavu bohov: *paian* na Apolóna, *dityramb* na Dionýza, *nomos* na iné božstvá. Avšak tie prednášal autor, alebo sólový spevák či chór. Liturgický hymnus však ašpiroval na to, že ho spamäti zaspieva celé zhromaždenie.¹³⁸ Jeho hlavným obsahom naďalej zostalo lyrické vyjadrenie vieroučných právd, ako pri hymne apologetickom, lebo i liturgický hymnus slúžil ako obranný či útočný prostriedok proti šíreniu bludov, najmä ariánskeho.¹³⁹ Preto Ambróz ako veršový rozmer použil krátky jamb, ktorý sa už od svojho zrodu profiloval ako metrum útočné. V tomto duchu znie aj vyhrážka pripisovaná Catullovi, ktorá takmer zľudovela: „*Non effugies meos iampos.*“ Ale ani trochejské verše či salfická strofa nebudú liturgickým hymnom neskôr cudzie. Tento prerod apologetického hymnu na liturgický zrealizoval vo svojej tvorbe veľký novátor a nadaný básnik, milánsky biskup **Aurelius Ambrosius** (340 – 397) tak, že jeho poetická tvorba je neporovnateľná so všetkými predošlými.¹⁴⁰

Zrejme kvôli rovnakým problémom s arianizmom, aké mal aj Hilár, sa ním Ambróz nechal inšpirovať¹⁴¹ a začal písať obranné hymny s rôznymi témami, ktoré mali v sebe votkanú trojičnú dogmu. No ako propagátor Hilárovho dedičstva urobil niekoľko vylepšení v oblasti formy, ktoré sa stanú doslova

¹³⁷ Aug., *en. in psalm.* 148, 17. CSEL 95/5, s. 267: „Ak chváliš Boha, ale nespievaš, neprednášaš hymnus., Ak spievaš, ale nechváliš Boha, neprednášaš hymnus. Ak chváliš niečo, čo nie je oslavou Boha, aj keby si to chválil spevom, neprednášaš hymnus. Hymnus tvoria teda tieto tri veci: spev, oslava a Boh.“

¹³⁸ LUTTIKHUIZEN, The poetic character of Revelation 4 and 5, s. 15.

¹³⁹ DEN BOEFT, *Cantatur ad delectationem*, s. 82.

¹⁴⁰ DEN BOEFT, *Ambrosius Lyricus*, s. 78.

¹⁴¹ KENNENGIESSER, Ch.: L'héritage d'Hilaire de Poitiers. I. Dans l'ancienne Église d'Occident et dans les bibliothèques médiévales. In: *Recherches de Science Religieuse*, čís. 56, roč. 1968, s. 444-445.

kánonickými prvkami liturgického hymnu. K deleniu súvislého textu na strofy pridal Ambróz zmeny, ktoré urobili z jeho hymnov populárne piesne. Jeho hymny boli krátke. Mali 32 veršov rozčlenených do ôsmich štvorveršových strof. Ambróz preniesol oktogonálnu štruktúru baptistéria, kde krst v Trojici Božích osôb menil hriešnikov na Božie deti, do poézie. Každý verš mal osem slabík a báseň osem strof. To prinieslo takú zapamätateľnosť textu,¹⁴² že hoci svätá Monika nikdy nechodila do školy, po krátkom pobyte v Miláne ich citovala spamäti pri každej príležitosti.¹⁴³ Ambróz teda použil namiesto dlhého jambického senára s 12 slabikami kratší dimeter s ôsmimi.¹⁴⁴ Ide o takú krátku veršovú formu, že zapamätať si jej obsah ide takmer samo, no skladať v nej umelecké diela, to zvládne len skutočný majster.¹⁴⁵ V antike ho používal iba lyrik Horatius a dramatik Seneca.¹⁴⁶ Vďaka nemu Ambrózove hymny doslova zľudovali. Mestský prefekt ho dokonca obvinil, že nimi ľudu počaril.¹⁴⁷ Ambróz podriadil formálnu stránku hymnu jeho praktickému použitiu a dodržal aj hlavné požiadavky na dobrú poéziu spísané v *Básnickom umení (De arte poetica ad Pisones)*.¹⁴⁸

Po Ambrózovi bola kresťanská lyrická poézia, podobne ako chlapec Mojžiš v Egypte, vzdelaná vo všetkých pohanských vedách a umeniach.¹⁴⁹ No biblické dedičstvo (delenie na strofy, abecednú formu, vieroučné témy) si stále uchovala, podobne ako bola spomenutá biblická postava hrdá na svoj židovský pôvod. To sa prejavilo nielen v obsahu, ale najmä pri definovaní *Sitz im Leben* Ambrózových hymnov. Práve on sa totiž považuje aj za iniciátora praxe používať hymny v chráme. Pri okupačnom štrajku proti skonfiškovaniu milánskych bazilik pre ariánsku

¹⁴² FONTAINE, J.: Prose et poésie: l'interférence des genres et des styles dans la création littéraire d'Ambroise de Milan. In: LAZZATI, G., ed.: *Ambrosius Episcopus*. Milan: Vita e Pensiero 1976, s. 159.

¹⁴³ Aug., *beat. vit.* 35. CCL 29, s. 85.

¹⁴⁴ Jambický dimeter, alebo jambická tetrapódia sa skladá zo štyroch jambov. Nepárne môžu byť alogované (Ū–|Ū–|Ū–|Ū–) a párne sú iktované. OKÁL, *Antická metrika*, s. 35.

¹⁴⁵ DEN BOEFT, *Cantatur ad delectationem*, s. 83.

¹⁴⁶ DEN BOEFT, *Ambrosius Lyricus*, s. 79.

¹⁴⁷ Ambr., *epist.* 75, 34. CSEL 82/3, s. 105.

¹⁴⁸ DEN BOEFT, J.: Delight and Imagination: Ambrose's Hymns. In: *Vigiliae christianae*, čís. 62, roč. 2008, s. 434.

¹⁴⁹ *Sk* 7, 22.

cisárovnú Justínu ľud totiž zostával dlho v chráme a sklúčoval ho strach. A práve spev Ambrózových hymnov mu pomáhal tráviť tam dlhé hodiny.¹⁵⁰ Preto sa Veľká Noc roku 386 podľa Augustína¹⁵¹ považuje *de facto* za zrod liturgického hymnu.

Podľa ostatnej kritickej edície¹⁵² sa všeobecne prijíma, že z Ambrózovej tvorby sa zachovalo 14 autentických hymnov. Všetky prezrádzajú jeho záľubu v čase ako entite, v ktorej sa realizujú dejiny spásy.¹⁵³ Prvá skupina jeho hymnov je určená pre jednotlivé časti dňa, keďže už podľa Hilárovho svedectva v Cirkvi existovala verejná liturgia modlitby, ktorá sa viazala na jednotlivé hodiny.¹⁵⁴ Z Ambrózovho pera tak máme hymnus na prednes v noci: *Stvoriteľ vecí večitý (Aeterne rerum conditor)*, na úsvite: *Ty odblesk slávy Otcovej (Splendor paternae gloriae)*, o deviatej: *Už svitla tretia hodina (Iam surgit hora tertia)*, za súmraku: *Si, Bože, tvorcom všetkého (Deus Creator omnium)*.

Písal aj hymny na liturgické sviatky. Vianočný: *Kráľ Izraela, počúvaj (Intende, qui regis Israel)*, na apoštola Jána: *Vznešený v láske Kristovej (Amore Christi nobilis)*, na Zjavenie Pána: *Zdroj svetla, Pane najvyšší (Illuminans altissimus)*, na Veľkú Noc: *Toto je pravý Boží deň (Hic est dies verus Dei)*.

Ďalšou skupinou sú hymny na oslavu svätých; Agnesy: *Blaženú pannu Agnesu (Agnes beatae virginis)*, Viktora, Nabora a Félix: *Vy Viktor, Nabor s Félixom (Victor, Nabor, Felix pii)*, Petra a Pavla: *Deň apoštolov úmrtia (Apostolorum passio)*, Gerváza a Protáza: *Ježišu, s vďakou nové ti (Grates tibi, Iesu, novas)*, Vavrinca: *Bol apoštolom podobný (Apostolorum supparem)*, mučeníkov: *Ste večným darom Kristovi (Aeterna Christi munera)*.

Aj obsah Ambrózových hymnov je zaujímavý. Často ide o skrátené verzie jeho prózy. Lyricky vedel zhustiť dlhý výklad do veršov a veriaci si ho spevom pripomínali.¹⁵⁵

¹⁵⁰ ANDOKOVÁ, M., HORKA, R.: Konečná porážka arianizmu v Miláne. In: *Teologický časopis*, čís. 12/1, roč. 2014, s. 35-48.

¹⁵¹ Aug., *conf.* IX, 7, 15. CCL 27, s. 142.

¹⁵² FONATINE, J.: *Ambroise de Milan: Hymnes*. Paris: Cerf 1992, s. 93-102.

¹⁵³ PRANGER, B.: Time and the Integrity of Poetry: Ambrose and Augustine. In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Leiden: Brill 2007, s. 50.

¹⁵⁴ Hil., *com. psalm.* 64, 12. CSEL 22, s. 244: „Progressus Ecclesiae in matutinatorum et vespertinorum hymnorum delectationes maximum misericordiae Dei signum est.“

¹⁵⁵ MANS, M.: The function of biblical material in the Hymns of St. Ambrose. In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Leiden: Brill 2007, s. 96.

Ako príklad posluži opis pôsobenia kohúta v poézii¹⁵⁶ i próze¹⁵⁷

*Akj je kohútí spev v noci milý.
A nielen milý, ale aj užitočný. On je
naozaj dobrý spolubývajúci: spiacich
prebúdzá, ustráchaných povzbudí,
jeho hlas je znakom odporu voči po-
kračovaniu noci. Na jeho spev zane-
cháva zloduch úklady, aj Zornicu
prebúdzá a ona vychádza, aby ožiarila
nebo. Na jeho spev aj námorník
odkladá obavy a utíši sa víchrica a
vlnobitie, ktoré dvoĥa večerný vietor.
Pri tomto speve zbožný zápal pobáda
k modlitbe a už je možné čítať. A pri
tomto speve aj Skala Cirkvi odplavila
svoju vinu, ktorú na seba pritiahla
zapieraním skôr, než kohút zaspieval.
Pri tom speve sa vracia nádej, chorým
sa uľavuje, utišuje sa bolesť rán,
poľavuje zápal horúčky a tým, čo
padli, sa obnoví dôvera. Ježiš hľadá na
rozkolísaných a napráva tých, čo
pochybili. Napokon pohliadol aj na
Petra a jeho chyba sa stratila.*

*Veď kikirika posol dňa,
aj v noci bdely hlbokej,
že svetlo z temnot pútnikom
od noci noc zas oddelí.*

*Už prebudená Zornica
mrak stíha z klenby nebeskej.
Už všetky zhubné poklesky
púť skazonosnú opustia.*

*Už lodník sily naberá
a morské víry polavia.
Už Skala Cirkvi samotná
svoj zločin plačom umýva.*

*Aj my tak rezko vstávajme,
keď kohút spáčov zobúdzá,
on zasnívaných okrika
a tých, čo zaprú usvedčí.*

*Veď nádej vlieva jeho spev,
že chorí zdravie získajú,
že ostrie Zhubcu poklesne,
že zmätený zas uverí.*

¹⁵⁶ Ambr., *hymn.* I, 5-28. Fontaine, s. 144-146:

„2. Praeco diei iam sonat
noctis profundae pervigil
nocturna lux vianibus
a nocte noctem segregans.

3. Hoc excitatus Lucifer
solvit polum caligine
hoc omnis errorum chorus
vias nocendi deserit.

4. Hoc nauta vires colligit
pontique mitescunt freta
hoc ipse petra Ecclesiae
canente culpam diluit.

5. Surgamus ergo strenue
gallus iacentes excitat
et somnolentos increpat
gallus negantes arguit.

6. Gallo canente, spes redit
aegris salus refunditur,
mucro latronis conditur,
lapsis fides revertitur.“

¹⁵⁷ Ambr., *hex.* V, 28, 88. CSEL 32/1, s. 215: „Est etiam galli cantus suavis in noctibus; nec solum suavis, sed etiam utilis, qui quasi bonus cohabitator et dormientem excitat et sollicitum admonet processum noctis canora significatione protestans. Hoc canente latro suas reliquit insidias; hoc ipse Lucifer excitatus oritur, caelumque illuminat, hoc canente maestitiam trepidus nauta deponit, omnisque crebro vespertinis flatibus excitata tempestas et procella mitescit, hoc canente devotus affectus exsilit ad precandum legendi quoque munus instruat hoc postremo canente ipsa Ecclesiae petra culpam suam diluit, quam priusquam gallus cantaret negando contraxerat. Istius cantu spem omnibus reddit, aegris levatur incommodum, minuitur dolor vulnere febrium flagrantia mitigatur, revertitur fides lapsis, Iesus titubantes respicit, errantes corrigit. Denique respexit Petrum et statim error abscessit.“

Ambrózova autorita ako kresťanského hymnografa bola taká veľká, že mnohí neskorší autori buď zámerné vydávali svoje výtvary za Ambrózove, alebo mali tendenciu každý anonymný básnický výtvar pripísať Ambrózovi (napr. *Te Deum, Exultet*). Označenie *ambroziánsky hymnus* sa stalo dokonca aj názvom subžánru.¹⁵⁸ Jeho poézia úplne obchádza mytologické témy. Jej zámerom bolo totiž dať do súladu vonkajšie okolnosti, prírodné javy, biblické správy, historické a liturgické udalosti s osobným prežívaním veriacich.¹⁵⁹ Je to poézia rýdzo funkčná, efektívna, praktická, a preto prínosná.

O rovnakú efektivitu a účinnosť sa vo svojej básni snažil aj africký biskup **Aurelius Augustinus** (354 – 430). Od čias, keď ho Ambróz v Miláne pokrstil, jeho diela úprimne obdivoval.¹⁶⁰ Neskôr, keď sa sám stal biskupom v Hippo Regius, zložil proti donatistom *Žalm proti Donatovej strane (Psalmus contra partem Donati)*.¹⁶¹ Poetickou formou sa usiloval svojim veriacim zhrnúť podstatu donatistického sporu a poradiť im, aký postoj zaujať voči donatistom. V tom bol konformný s Ambrózovou lyrikou.

Ale formálne sa vrátil ku skandovanému prízvučnému veršu imitujúcemu hexameter bez prihliadania k dĺžke slabík,¹⁶² ktorý bol typický už pre Afričana Commodiana. Prijal aj jeho abecedné usporiadanie, aké majú niektoré žalmy. Azda aj preto má jeho báseň názov *Žalm*. Africký dialekt latinčiny, v ktorom bola dĺžka slabík marginálna, no akcent je podstatný,¹⁶³ a ktorý jeho báseň zrejme rešpektuje, sa zrejme vyvinul pri kontakte latinčiny so semitským púnskym jazykom, ktorý sa v istých lokalitách Numídie používal ešte počas Augustínovho života.

¹⁵⁸ DEN BOEFT, *Ambrosius Lyricus*, s. 79.

¹⁵⁹ DEN BOEFT, *Ambrosius Lyricus*, s. 87.

¹⁶⁰ Svoju učebnicu básnického umenia *De musica* začal analýzou Ambrózovho hymnu. TOMMASI, Ch.: *De Musica*. In: POLLMANN, K., OTTEN, W., eds: *The Oxford Guide to the Historical Reception of Augustine*. Oxford: Oxford University Press 2014, s. 342.

¹⁶¹ Aug., *psalm. c. Don.* 1-288. CSEL 51, s. 3-14. Český preklad Radislav Hošek: HOŠEK, R.: *Aurelius Augustinus: Říman, člověk, světec*. Praha: Vyšehrad 2009, s. 252-261.

¹⁶² Aug., *retract.* I, 20. CCL 57, s. 61: „Ideo autem non aliquo carminis genere id fieri volui, ne me necessitas metrica ad aliqua verba quae vulgo minus sunt usitata compelleret.“

¹⁶³ BÉARE, *The Origin of rhythmic Latin verse*, s. 15.

Až na pár výnimiek má jeho verš 16 slabík oddelených diarézou po 8. slabike a končí sa vokálom *-e*.¹⁶⁴ Hoci dĺžka 288 veršov tomu nenasvedčuje, ide o liturgický hymnus. Augustín totiž zaviedol inováciu, ktorou bol krátky rýmovaný refrén z dvojice izosylabických osemslabičnickov, ktorý skandovala celá komunita: „Vy, čo pokoj radi máte, súďte, kde dnes pravda vládne!“ (*Vos, qui gaudetis de pace, modo verum iudicate*).¹⁶⁵ Kantor medzitým prednášal strofy. Hoci je teda hymnus dlhý, mohla ho recitovať celá komunita, lebo stačilo zapamätať si refrén:

*Vy, čo pokoj radi máte, súďte, kde dnes pravda vládne!
Mrzká vec je robiť sudcu, výsluch osôb robiť zase,
no nik bez spravodlivosti nezíska kráľovstvo Božie.
Cudzie šaty keď roztrhneš, nikto kludne zniesť to nevie,
o čo viac je hoden smrti ten, čo Kristov pokoj šklbe.
Kto je tým, kto toto spravil, skúmajme tu neomylné,
vy, čo pokoj radi máte, súďte dnes, kde dnes pravda vládne!*¹⁶⁶

Strofy boli dvanásťveršové v počte 20, podľa písmen abecedy A-V a skladbu uzatváral tridsaťveršový doslov. Komunita si pri jeho spievaní opakovala a vstúpovala do pamäti, že aj pri riešení efemérnych súkromných sporov nesmú zabúdať, aký je zmysel celého ich konania: podpora zjednotenia celej Cirkvi.¹⁶⁷

Podobne ako Augustín postupoval o storočie neskôr v Afrike aj **Fulgentius z Ruspy** (462 – 533), ktorý podľa jeho vzoru zostavil abecednú prízvučnú báseň, avšak s dominantne trochejským rytmom:¹⁶⁸ *Abecedný žalm proti ariánskym Vandalom* (*Psalmus abecedarius contra Vandalos Arianos*).¹⁶⁹ 301 veršov tejto

¹⁶⁴ NORBERG, D.: *An Introduction to the Study of Medieval Latin Versification*. Washington: The Catholic University of America Press 2004, s. 131.

¹⁶⁵ DUVAL, La poésie latine au IVe siècle de notre ère, s. 178.

¹⁶⁶ Aug., *psalm. c. Don.* 1-7. CSEL 51, s. 3:

„Vos qui gaudetis de pace, modo verum iudicate.
Foeda est res causam audire et personas accipere.
Omnes iniusti non possunt regnum Dei possidere.
Vestem alienam conscindas nemo potest tolerare:
Quadto magis pacem Christi qui conscindit dignus est morte.
Et quis est ista qui fecit queramus hoc sine errore.
Vos qui gaudetis de pace, modo verum iudicate.“

¹⁶⁷ MARONE, P.: *Gli Antichi Abecedarii Cristiani*. Roma: Viverein 2008, s. 67.

¹⁶⁸ LUISELLI, B.: *Metrica della tarda latinità: I salmi di Agostino e Fulgenzio e la versificazione trocaica*. In: *Quaderni Urbinati di cultura classica*, čís. 1, roč. 1966, s. 37.

¹⁶⁹ Fulg. Rusp., *psalm. abeced.* 1-7. CCL 91A, s. 877-885.

skladby sa delí tiež do 12 veršových strof od A do Z,¹⁷⁰ ktoré úplne kopírujú Augustínov štýl (8+8 slabík a koncové -e):

*Pane, si náš Vykupiteľ, splň nám teda túžby naše,
udržiavať ráč nás stále v pravej katolíckej viere.
S naším Pánom, Spasiteľom všetci, čo kralovať chcete,
udržte si pevne v srdci, čo vám svätá viera povie.
Veľmi veľká vec je totiž správne o Bohu mať zdanie.
Veď prorok Habakuk vraví a sám Boh tiež v jeho hlase,
že má jeho spravodlivý žiť len z viery, povie jasne.¹⁷¹*

Problémom, ktorý bránil väčšej popularite týchto hymnov, bola zrejme ich dĺžka, ktorá už naznačovala ďalší smer transformácie liturgického hymnu na **súkromný hymnus**.

2.3 Neliturgický hymnus

*Cantemus, socii, Domino cantemus honorem,
Dulcis amor Christi personet ore pio.
Primus ad ima ruit magna de luce superbus:
Sic homo, cum tumuit, primus ad ima ruit.¹⁷²*

Ak ide o inovácie v žánrovej skladbe latinskej poézie, primát drží určite „kresťanský Horatius“,¹⁷³ hispánsky štátny úradník, **Aurelius Prudentius Clemens** (348 – po 405). Poéziu začal písať pomerne neskoro, keď mal okolo päťdesiat rokov.¹⁷⁴ Po návšteve Ríma v roku 402 – 403 sa stal zapáleným kresťanom a za krátke obdobie napísal rozsiahle dielo výbornej kvality

¹⁷⁰ BIANCO, M.-G.: Il Psalmus abecedarius contra Vandalos Arianos di Fulgenzio di Ruspe. In: *Studi di poesia Latina in onore di Antonio Traglia II*. Roma: Editioni di Storia e Letteratura 1979, s. 960.

¹⁷¹ Fulg. Rusp., *psalm. abeced.* 1-7. CCL 91A, s. 877:
„Domine Redemptor noster quod rogamus tu concede
ut in catholica fide nos digneris custodire.
Omnes qui vultis regnare cum Domino Salvatore,
quae de fide sancta auditis toto corde retinete;
res est enim valde magna dene de Deo sentire,
quia Deus loquens nobis per os Habacuc prophetae
evidenter iustum suum vivere dicit de fide.“

¹⁷² Sedul., *hymn.* 1, 1-4. CSEL 10, s. 155:

„Priatelia, spievajme Pánovi, my na slávu spievajme jemu,
Sladká nech Kristova láska zaznie zo zbožných úst.
Prvý upadol v dol, len pre pýchu z krásneho svetla,
človek tak nadutý bol, prvý že upadol v dol.“

¹⁷³ GNILKA, Ch.: *Prudentiana I: Critica*. Leipzig: K. G. Saur 2000, s. 138.

¹⁷⁴ Prud., *praef.* 1-3. CSEL 61, s. 3.

a pestrej povahy.¹⁷⁵ Okrem veľkých epických projektov, ktorým sa budeme venovať neskôr, zostavil Prudentius aj dve zbierky básní, ktoré viditeľne nadväzovali na lyrickú tvorbu Ambróza z Milána, avšak rozhodne už neboli určené na verejné liturgické slávenie, lež pre súkromné účely.¹⁷⁶ Prvou je zbierka modlitieb na niektoré časti dňa a roka s názvom *Časoslov (Cathemerinon)*.¹⁷⁷ Tvorí ju dvanásť dlhých básní s rôznou metrickou štruktúrou.

V prvej časti sú hymny na jednotlivé časti dňa; pri brieždení (jambický dimeter, 100 veršov): *Hla, okrídlený posol dňa (Ales diei nuntius)*, na úsvite (jambický dimeter, 112 veršov): *Noc, temnota a oblaky (Nox et tenebrae et nubila)*, pred jedlom (hyperkatalektický daktylský trimeter,¹⁷⁸ 205 veršov): *Svetlonos predobrá, nesúci kríž (O crucifer bone, lucisator)*, po jedle (falécky hendekasyllabus,¹⁷⁹ 102 veršov): *Sýti, keď chutný pokrm užili sme (Pastis visceribus ciboque sumpto)*, pri súmraku (chorijambický trimeter,¹⁸⁰ 164 veršov): *Súmraku stvoriteľ, pán svetla predobrá (Inventor rutili, dux bone, luminis)*, pred spánkom (katalektický jambický dimeter,¹⁸¹ 152 veršov): *Buď pri nás, Otče zhora (Ades, Pater, supreme)*, báseň na každú hodinu (trochejský septenár, 114 veršov): *Chlapče, podaj brnkadielko, trochej verným by som pel (Da, puer, plectrum, choraeis ut canam fidelium)*.

Druhá časť tvoria sviatočné hymny; vianočný (jambický dimeter, 116 veršov): *Čo zas nám v kruhu zvyčajnom (Quid est, quod atrum circulum)*, na Zjavenie Pána (jambický dimeter, 208 veršov): *Všetci, čo Krista hľadáte (Quicumque Christum quaeritis)*, na začiatok pôstu (senár, 222 veršov): *Nazarén, Betlémsky svit, Slovo Otcovo (O Nazarene, lux Bethlem, Verbum Patris)* a jeho

¹⁷⁵ BASTIAENSEN, A.: Prudentius in recent Literary Criticism. In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Leiden: Brill 2007, s. 108.

¹⁷⁶ WESTRA, Augustine and Poetic Exegesis, s. 11.

¹⁷⁷ Prud., *cath.* 1-12. CSEL 61, s. 3-76. Český preklad: PUTNA, C.: *Prudentius: Kniha hodinek (Cathemerinon)*. Praha: Herrmann&synové 2012.96-281.

¹⁷⁸ Tri daktylské stopy zakončené jednou slabikou navyše: –U|–UU|–U|–. WHITE, C.: *Early Christian Latin Poets*. London: Routledge 2002, s. 170.

¹⁷⁹ Jedenásťslabičník so základom v chorijambe (–UU–). Falécky tvar je: U–|–UU–|U–U–|×. Prvá stopa môže byť aj trochej alebo spondej. OKÁL, *Antická metrika*, s. 72.

¹⁸⁰ Tri za sebou nasledujúce chorijamby: –UU–|–UU–|–UU–. OKÁL, *Antická metrika*, s. 64.

¹⁸¹ Jambický dimeter bez poslednej slabiky: U–|U–|U–|×. OKÁL, *Antická metrika*, s. 35.

koniec (sapfická strofa,¹⁸² 90 veršov): *Chór oddaných ti, Kriste, sluhov v šiku (Christe, servorum regimen tuorum)* a pohrebný (paroimiakos,¹⁸³ 172 veršov): *Ty si Boh ohnivý a duší zdroj (Deus ignee fons animarum)*. Je pre nás asi nepredstaviteľné, že by sa niekto pred jedlom modlieval spamäti 205 veršov a po jedle 102 veršov v takom zložitom rozmere, ako je hendekasylabus:

*Sýti, nutný keď pokrm užili sme,
ktorý tela si slabosť vyžiadala,
Bohu Otcovi nech chválu jazyk vzdá.
Tomu Otcovi, čo na cheruboch má,
a tiež serafoch vlastný presvätý trón,
sediac tam riadi a pevne drží zem.*¹⁸⁴

Sitz im Leben Prudentiových denných hymnov teda určite nebol v komunite zhromaždenej na liturgické slávenie, ale na *pulpite* v *tabline* domu kresťanského intelektuála.¹⁸⁵ Nešlo o spievané či recitované verše, ale čítané. Jeho lyrické dielo bolo teda skôr klasicizujúce, než inovatívne.¹⁸⁶

Rovnako rôzne, opäť najmä horatiovské, metrá používa Prudentius aj v druhej zbierke *O vencoch (Peristephanon)*.¹⁸⁷ Ide o 14 dlhých básní na oslavu mučeníkov. Polovica z nich bola z Hispánie: Emeterius a Chelidonium (120 veršov, katalektický trochejský trimeter¹⁸⁸), 18 mučeníkov zo Zaragozy (200 veršov, sapfická strofa), mučeníci z Calahorry (18 veršov, elegické disichon), Vincent (575 veršov, senár), Eulália (215 veršov, hyperkatalektický daktylský trimeter), Fructuosus, Augurius a Eulogius (162 veršov, falécky hendekasylabus).

¹⁸² Strofa z troch hendekasylabov (-U-U|-UU|-U-U) a jedného adónia (-UU|-U). OKÁL, *Antická metrika*, s. 73.

¹⁸³ Štyri anapesty a posledný je skrátenej (UU-|UU-|UU-|-). OKÁL, *Antická metrika*, s. 55.

¹⁸⁴ Prud., *cath.* 4, 1-6. CSEL 61, s. 20:

„Pastis visceribus ciboque sumpto,
quem lex corporis imbecilla poscit,
laudem lingua Deo Patri rependat.

Patri, qui Cherubin, sedile sacrum,
nec non et Seraphin suum supremo
subnixus solio tenet regitique.“

¹⁸⁵ DUVAL, *La poésie latine au IVe siècle de notre ère*, s. 170.

¹⁸⁶ BASTIAENSEN, *Prudentius in recent Literary Criticism*, s. 124.

¹⁸⁷ Prud., *perist.* 1-14. CSEL 61, s. 291-431.

¹⁸⁸ Päť trochejov a voľná slabika: -U-U|-U-U|-U-. OKÁL, *Antická metrika*, s. 33.

Druhá polovica svoje mučeníctvo spojila s Rímom: Peter a Pavol (66 veršov, Archilochov verš¹⁸⁹ a katalektický jambický trimeter¹⁹⁰), Vavrinc (584 veršov, jambický dimeter), Agnesa (133 veršov, alkajský hendekasyllabus¹⁹¹), Quirinus (90 veršov, chorijambický dimeter), Kasián (106 veršov, hexameter a senár), Roman (1140 veršov, senár), Hipolyt (246 veršov, elegické distichon) a Cyprián (106 veršov, IV. Archilochova strofa¹⁹²).

Na rozdiel od lyrickej Ambrózovej básne na oslavu svätej Agnesy s 32 veršami majú niektoré Prudentiove pocty mučeníkom epickú dĺžku, ktorá mu dovoľuje prerozprávať celý príbeh ich mučeníctva.¹⁹³ Tak Prudentius kontaminuje lyrický žáner epickou látkou¹⁹⁴ a dialógy pri výsluchu mučeníka pred súdom majú navyše aj silný dramatický efekt.¹⁹⁵ V tejto zbierke sa už dajú vidieť zárodky budúcej hagiografickej poémy, ktorá sa rozvinie najmä v epickom žánri.¹⁹⁶ Prudentiovi sa teda pri experimentoch s martyrologickou tematikou podarilo vytvoriť syntézu všetkých troch literárnych druhov, ktorá nájde širokú odozvu u mnohých jeho nasledovníkov. Prudentiova poézia sa jednoducho pokúšala o vytvorenie všeobjímajúceho žánru.¹⁹⁷

Z dĺžky hymnov a komplikovanej metrickej štruktúry je však zjavné, že tento autor netvoril žiadne populárne šlágre pre celú komunitu ako Ambróz, ale intímnu lyriku pre nábožných intelektuálov, ktorí si v súkromí chceli dopriať duchovné kresťanské čítanie v excelentnom umeleckom spracovaní.¹⁹⁸

¹⁸⁹ Veľký Archilochov verš tvorí daktylská tetrapódia (–UU–UU–UU–UU) a trochejská tripódia (–U–U–X). Vždy sú oddelené diarézou. OKÁL, *Antická metrika*, s. 79.

¹⁹⁰ Šesť jambov s vynechanou poslednou slabikou. Nepárne môžu byť alogované (U–U–|U–U–|U–X.). OKÁL, *Antická metrika*, s. 40.

¹⁹¹ Akatalektická logaedická pentapódia s anapestom v 4. stope (U–|U–|–|UU–|U–). OKÁL, *Antická metrika*, s. 75.

¹⁹² IV. Archilochova strofa sa skladá z daktylskej tetrapódie (–UU–UU–|–|–UU) doplnenej po diaréze trochejskou tripódiou (–U–U–|–) a v ďalšom verši katalektickou jambickou hexapódiou (U–|U–|–|U–|U–|–). OKÁL, *Antická metrika*, s. 77.

¹⁹³ ROBERTS, M.: *Poetry and the Cult of Martyrs. The Liber Peristephanon of Prudentius*. Ann Arbor: University of Michigan Press, s. 8.

¹⁹⁴ PALMER, A.-M.: *Prudentius on Martyrs*. Oxford: Clarendon Press 1989, s. 141.

¹⁹⁵ PALMER, *Prudentius on Martyrs*, s. 119.

¹⁹⁶ ROBERTS, *Poetry and the Cult of Martyrs*, s. 8, pozn. 21.

¹⁹⁷ CHARLET J.-L.: La poésie de Prudence dans l'esthétique de son temps. In: *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, č. 45, roč. 1986, s. 373.

¹⁹⁸ DUVAL, *La poésie latine au IVe siècle de notre ère*, s. 181.

Podobný zámer i výsledok možno badať aj v lyrických hymnoch, ktorých autorom je viac epický, než lyrický básnik **Coelius Sedulius** (+ 450). V prvom hymne: *Spievajme, priatelja, vzdajme česť Pánovi jasavým spevom (Cantemus socii, Domino, cantemus honorem)* použil 55 elegických dvojverší (110 veršov) na predstavenie krátkych dejín spásy. Použil v ňom takzvaný epanaleptický formát, kde prvá polovica predošlého riadku dvojveršia tvorí druhú polovicu nasledujúceho riadku.¹⁹⁹

Druhý hymnus je v jambickom dimetri skomponovaný ako abecedný hymnus:²⁰⁰ *Až z končín slnka východu (A solis ortus cardine)*. V 23 štvorveršových strofách (92 veršov) ospevuje celý Kristov pozemský život. Je zjavné, že ani Seduliove hymny neboli určené pre liturgiu,²⁰¹ pretože nereflektovali konkrétne slávenia, ale podávali sumár dejín spásy a Kristovho tajomstva od A do Z,²⁰² ako to ukazuje prvá a posledná strofa hymnu:

*Až z končín slnka východu
po samý okraj pevniny
oslávme Krista, vláďára,
potomka Panny Márie.*

*Zlostného draka nenávisť,
a lačnú tlamu levoovu
pošliapal Boží Jediný
a do nebies sa navorátil.*²⁰³

Podobne postupoval aj jeho súčasník v Írsku, žiak svätého Patrika, **Secundinus** (5. st.). Spísal v 23 štvorveršových strofách imitujúcich katalektické trochejské tetrametre²⁰⁴ abecedný hymnus k pocte svätého Patrika: *Ak len Boha milujete, čujte každý svätý div (Audite omnes amantes Deum sancta merita)*. Celkovo 92

¹⁹⁹ SPRINGER, C.: *Sedulius, the Paschal Song and Hymns*. Atlanta: Society of Biblical Literature 2013, s. xxi.

²⁰⁰ MORI, R.: *L'inno seduliano A solis ortus cardine: un percorso tra memoria letteraria e autocitazioni*. In: VERONESI, V., ed.: *Il calamo della memoria VIII. Riuso di testi e mestiere letterario nella tarda antichità*. Trieste: Università di Trieste 2019, s. 197.

²⁰¹ Nesúhlasíme s Paolou Marone, že je to hymnus pre veľkonočné trojdnie (MARONE, *Gli Antichi Abecedari Cristiani*, s. 92), lebo ospevovanie narodenia Krista v prvej časti hymnu je pre túto príležitosť nevhodné. Možno sa na niektoré sviatky prednášali časti hymnu, ako sa to robí v *Liturgii hodín*, ale celý bol asi určený pre neliturgické použitie.

²⁰² SPRINGER, C.: *Sedulius' A Solis Ortus Cardine: The Hymn and Its Tradition*. In: *Ephemerides Liturgicae*, čís.: 101, roč.: 1986, s. 69–75.

²⁰³ Sedul., *hymn.* 2, 1-4. 89-92. CSEL 10, s. 163, 168:

*A solis ortus cardine
adusque terrae limitem
Christum canamus principem
natum Maria virgine.*

*Zelum draconis invidi
et os leonis pessimi
calcavit unicus Dei
sesequae celis reddidit.*

²⁰⁴ ORCHARD, A.: *Audite omnes amantes: A Hymn in Patrick's Praise*. In: DUMVILLE, D., ABRAMS, L., eds.: *Saint Patrick A. D. 493-1993*. Woodbridge: Boydell 1993, s. 154.

veršov hymnu naznačuje, že ich spieval jeden spevák a ostatní počúvali (čujte). Ani túto skladbu preto nemožno považovať za pravý liturgický hymnus. Má apologetický²⁰⁵ obsah a informuje o tom, kto bol svätý Patrik, lebo mal v krajine veľa neprajníkov.

Vo všetkých týchto prípadoch teda zjavne ide o básne, ktoré si síce uchovávali podobu hymnu, ale počnúc Prudentiom sa typickým žánrom kresťanskej lyriky stáva privátna báseň a verejne produkovaná lyrika sa rozvíja najmä v epigrafickej tvorbe. Najskôr sa však venujme privátnej lyrike.

2.4 Privátna nehymnická lyrika

Navitae laeti solitum celeuma
concinent versis modulis in hymnos
et piis ducent comites in aequor
vocibus auras.²⁰⁶

Rozvoj kresťanskej lyriky pre súkromné použitie, do ktorého nás voviedol neliturgický hymnus, sa bytostne spája s najslávnejšou literárnou inštitúciou 4. storočia, *Burdigalskou literárnou školou*. Jej popredným učiteľom bol **Decimus Magnus Ausonius** (310 – 395). Okrem toho bol tiež nadaným básnikom. Aj začiatky nehymnickej lyriky boli, ako sme už zvyknutí, pomerne rozpačité. Ausonius totiž nebol, ako je z jeho literárnej tvorby zrejmé, praktizujúcim kresťanom.²⁰⁷ Naopak: podstatná časť jeho literárnej tvorby je pohanská a drží sa klasických antických tém. Preto sa odborníci nevedia zhodnúť, či trojica jeho básní s kresťanskými motívmi:²⁰⁸ *Ranná modlitba (Oratio matutina, 85 veršov v hexametroch)*, *Veľkonočné verše (Versus paschales, 31 veršov v hexametroch)* a *Ropalické²⁰⁹ verše (Versus*

²⁰⁵ MAC NEILL, E.: The Hymn of St. Secundinus in Honour of St. Patrick. In: *Irish Historical Studies*, čís. 2/6, roč. 1940, s. 152.

²⁰⁶ Paul. Nol., *carm.* XVII, 109-112. CSEL 30, s. 86:

„Lodníci šťastní na príkaz, jak zvyknú,
vo veršoch ladných budú spievať hymny,
zbožnými hlasmi, aby milé vánky
morom ich viedli.“

²⁰⁷ EDWARDS, W.: Ausonius, the Poet of the Transition. In: *The Classical Journal*, čís.: 4/6, roč. 1909, s. 254.

²⁰⁸ Auson., *opusc.* IV, 3; 9, 10. MGH AA 5/2, s. 4-7, 30-31, 31-32. Český preklad: PUTNA, C.: *Ausonius: Poslední legrace*. Praha: Herrmann&synové 2019, s. 83-89, 105-107.

²⁰⁹ Začína jednoslabičným slovom, pokračuje dvojslabičným, trojslabičným a tak ďalej.

rhopalici, 42 veršov) sú len módnym výstrelkom, snahou zapáčiť sa kresťanom či prejavom synkretizmu, alebo sú ozajstným produktom kresťanskej viery.

Asi najbližšie pravde bude konštatovanie, že Ausonius síce nežil životom aktívneho kresťana, ale tomuto náboženstvu a spôsobu života nebol nepriateľský.²¹⁰ Nielen tie kresťanské, ale všetky svoje verše, písal totiž pre zábavu.²¹¹ Nie ako ostatní autori, ktorí tým slúžili kresťanskej komunite či vzdelaným horlivým jednotlivcom.²¹² Ausonius písal sám pre seba, ako to naznačuje aj ukážka zvláštneho ropalického verša, ktorý použil na jednu zo svojich modlitieb, no asi ju nemožno považovať za funkčnú modlitbu. Ausonius jednoducho tvoril *l'art pour l'art*:²¹³

<i>Boh, nádej</i>	<i>večného</i>	<i>spochinutia,</i>	<i>Uzmierovateľ,</i>
<i>ak v zbožnej modlitbe</i>		<i>zotroáme</i>	<i>odprosujúcej</i>
<i>ty, Otče</i>	<i>zlutovný,</i>	<i>omilosti</i>	<i>orodovníkov.</i>
<i>Uč, Kriste,</i>	<i>spoznávať</i>	<i>prirodzenosť</i>	<i>nepoznatelnú.</i>
<i>Kráľ dobrý, oddaných</i>		<i>služobníkov</i>	<i>Oživovateľ,</i>
<i>ty s Otcom najvyššia</i>		<i>Zvrchovanosť</i>	<i>nenarodená,</i>
<i>daj trojnú oporu</i>		<i>v spoločenstve</i>	<i>s Utešiteľom,</i>
<i>by dlho vznešené</i>		<i>náboženstvo</i>	<i>pretrvávalo.</i> ²¹⁴

Vďaka nemu sa však súčasťou kresťanskej lyriky stáva nový literárny žáner, **poetická modlitba**, v rôznorodých podobách i funkciách. Od neho zrejme pochádza aj *Modlitba (Oratio)* v rozsahu 85 hexametrov, ktorá je zaradená ako 5. báseň v zbierke *Básní (Carmina)* svätého Paulína z Noly.

A práve nolanský biskup **Pontius Meropius Paulinus** (353 – 431) etabloval v kresťanskej poézii ďalšie klasické žánre.

²¹⁰ GREEN, R.: The Christianity of Ausonius. In: *Studia Patristica* 28. Leuven: Peeters 1993, s. 39-48.

²¹¹ PUTNA, Ausonius: *Poslední legrace*, s. 45.

²¹² SIVAN, H.: *Ausonius of Bordeaux: Genesis of a Gallic Aristocracy*. London: Routledge 2003, s. 110.

²¹³ PUTNA, Ausonius: *Poslední legrace*, s. 41.

²¹⁴ Auson., *opusc.* IV, 10, 1-8. MGH AA 5/2, s. 31:

„Spes	Deus,	aeterne	stationis	conciliator,
si	castis	precibus	veniales	invigilamus,
his,	Pater,	oratis	placabilis	adstipulare.
Da,	Christe,	specimen	cognoscier	inreprehensum.
Res	bone,	maiestas	altissima	non generato,
Da	trinum	columen	Paraclito	consociante,
ut	longum	celebris	devotio	continuetur.“

Aj v jeho diele sa prejavuje znížený záujem o klasický liturgický hymnus a zvýšená záľuba o iné básnické rozmary. Paulín síce nepoužíval také pestré spektrum metier, ako Prudentius, ale písal značnú časť svojej lyriky po vzore a pod vplyvom svojho učiteľa Ausonia v epických metrách.²¹⁵ Bol totiž tiež žiakom Burdigalskej školy, kde získal vynikajúce literárne vzdelanie.²¹⁶

Na popud svojej manželky Terasie však neskôr začal žiť asketickým životom.²¹⁷ Preto si ho kresťania v Nole, kde od roku 395 ako štátny úradník spravoval provinciu Kampánia,²¹⁸ vybrali za biskupa. Okrem korešpondencie s významnými literátmi, akými boli Ausonius, Sulpicius Severus, Augustín a Hieronym, je známy najmä ako autor kvalitných básní. Ostatná kritická edícia²¹⁹ jeho zbierky *Básne (Carmina)* zahŕňa 29 položiek rôznej dĺžky, formy i obsahu s overenou autenticitou. Básne 4, 5, 32, 33 z tejto edície zrejme nepochádzajú od neho.²²⁰

Pokiaľ ide o formálne spracovanie, najväčšia časť jeho básnickej tvorby (23 básní: č. 1-6, 8-9, 12-16, 18-20, 22-23, 26-29, 32) je vtiesnaná do hexametrov. V rebríčku obľúbenosti u tohto autora nasleduje ďalej elegické distichon (básne č. 25, 30, 31), jambický senár (básne č. 7, 24) a sapfický verš (báseň č. 17). Niekedy vystriedal aj viacero rozmerov v jednej skladbe (básne č. 10: elegické distichy, a trochejský tetrameter; 11: hexameter, senár; a č. 33: senár, hexameter, asklepiadska strofa).

Dominantnou témou jeho básnického diela je oslava jeho predchodcu v úrade nolanského biskupa, svätého Félix. Venoval mu 14 básní.²²¹ Touto časťou svojej tvorby pokračoval v tradícii hagiografickej lyriky Ambróza a Prudentia s tým

²¹⁵ DIHLE, A.: *Greek and Latin Literature of the Roman Empire: From Augustus to Justinian*. London: Routledge 1994, s. 581-582.

²¹⁶ GREEN, R.: *The Works of Ausonius*. Oxford: Clarendon Press 1991, s. 708-17.

²¹⁷ SALZMAN, M.: *Aristocratic Women: Conductors of Christianity in the Fourth Century*. In: *Helios*, čís. 10, roč. 1989, s. 207-220.

²¹⁸ TROUT, D.: *The Dates of the Ordination of Paulinus of Bordeaux and of his Departure to Nola*. In: *Revue des Études Augustiniennes*, čís. 37/2, roč. 1991, s. 259.

²¹⁹ Paul. Nol., *carm.* CSEL 30, s. 1-357.

²²⁰ KEMPTNER, M.: *Erläuterungen zur zweiten Aufgabe*. In: HARTEL, W., ed.: *Paulinus Nolanus: Carmina*. Wien: ÖAW 1999, s. 359. Báseň č. 4 sa pripisuje Paulínovi z Pelly, báseň č. 5 Ausoniovi, básne č. 30 a 32 sú anonymy.

²²¹ Básne v hexametroch: č. 12 (39 v.), č. 13 (35 v.), č. 14 (135 v.), č. 15 (361 v.) č. 16 (299 v.), č. 18 (468 v.), č. 19 (730 v.) č. 20 (444 v.), č. 23 (335 v.), č. 26 (429 v.) č. 27 (647 v.) č. 28 (325 v.) a č. 29 (35 v.). Báseň č. 21 strieda hexameter, senár a elegické distichon (858 veršov).

rozdielom, že Paulín oslavoval jediného svätého opakovane.²²² Tým jeho poézia jasne prezrádza aj istú panegyrickú črtu.²²³ Do svojich básní zaplietal i prvky modlitby, ako to videl u svojho učiteľa a priateľa Ausonia, čím opäť posunul účel kresťanskej lyriky: slúžila ako pocta a príhovor k Bohu alebo svätcovi.

Paulín každý rok organizoval púte k Félixovmu hrobu, kde prednášal zhromaždeným vždy novú veršovanú poctu svätcovi, v ktorej využíval aj formát modlitby, aby poukázal na svoj osobný vzťah k svätcovi.²²⁴ Išlo teda o lyriku verejnú, no prednášanú nie zhromaždením, ale recitátorom.²²⁵ Paulínove básne k pocte svätého Félixu teda nemožno nazvať liturgickými hymnami v pravom zmysle slova, hoci zazneli pri liturgickom slávení. Navyše hexameter použitý ako dominantné metrum týchto básní poukazuje na to, že aj v ich prípade ide o syntézu hagiografickej lyriky a epiky. Niekedy ich nazývajú aj *kázňami v hexametroch*.²²⁶ Nemajú síce ešte epickú šírku, niektoré z nich však už obsahujú dejové prvky, ako to vidieť v ďalšej ukážke:

*Podľa zákonov svätých v tom čase Nolanskú obec
Maximus, staručký biskup, vždy ústami formoval krásne.
Cez kňaza Félixu vládol a jeho v otcovskej duši
rád mal sta vlastného syna. Len jemu biskupský stolec
prisľúbil po smrti zveriť. No konflikt ho prinútil utiecť,
nebola to strata viery, čo hnalo ho na miesta pusté.*²²⁷

²²² Výnimku tvorí báseň č. 6, kde v 330 hexametroch ospevuje svätého Jána Krstiteľa.

²²³ JUNOD-AMMENBAUER, H.: Le poète chrétien selon Paulin de Nole. In: *Revue des Études Augustiniennes*, č. 21/1-2, roč. 1975, s. 15.

²²⁴ ROBERTS, M.: Bringing up the Rear: Continuity and Change in the Latin Poetry of Late Antiquity. In: VERBAAL, W., ed.: *Latinitas Perennis vol. I*. Leiden: Brill 2007, s. 145.

²²⁵ TROUĚ, D.: *Paulinus of Nola: Life, Letters and Poems*. Berkeley: 1999, s. 160-197.

²²⁶ KIRSCH, W.: Die Spätantike Gesellschaft und die Literatur. In: *Philologus*, č. 133, roč. 1989, s. 139: „hexametrische Festpredigten“.

²²⁷ Paul. Nol., *carm.* 15, 120-125. ČSEL 30, s. 56:

„Tunc senior sanctis Nolanam legibus urbem,
Maximus et placido formabat episcopus ore,
presbytero Felice potens, quem mente paterna,
complexus veluti natum sedisque vovebat
heredem; subita sed tempeste fugatus
non cedente fide petiit deserta locorum.“

Paulínova hagiografia tak syntetizuje lyrický a epický žáner²²⁸ podobne, ako to robil Ovidius vo svojich *Premenách*. A to nebola ani zďaleka jediná pocta, ktorú Paulín vo svojej tvorbe vzdal klasickému vzdelaniu a Ovidiovi. Vďaka nemu z jeho poézie presakujú do kresťanskej lyriky aj ďalšie žánrové druhy. Sú to napríklad **veršované listy**.²²⁹ Tento literárny žáner bol známy v latinskej poézii najmä cez Ovidiove *Listy heróin* a *Listy z Pontu* (*Heroides, Epistulae ex Pontu*). Paulín nadviazal na túto tradíciu a zaradil ich tiež do svojho epistolára.

A kresťanským obsahom naplnil aj ďalšie príležitostné lyrické formy. V sapfických strofách²³⁰ spísal kresťanskú **báseň na cestu** (*propemptikum*) pre biskupa Niceta z Remesiany.²³¹ Pre neskoršieho biskupa Juliána z Eclana zložil pri príležitosti jeho sobáša kresťanskú **svadobnú báseň** (*epithalamium*)²³² a smrť mladíka Celsa ho viedla k tvorbe **útešnej básne** (*consolatio*).²³³ Tak Paulín otvoril kresťanským témam dvere do nových lyrických žánrov.²³⁴ Po tomto „kresťanskom Ovidiovi“ žiaden kresťanský básnik nepociťoval zábrany preberať nejaké metrum či básnickú formu od antických majstrov poetického umenia.²³⁵

Na záver je potrebné sa dotknúť jednej pozoruhodnosti v rámci Paulínovej tvorby. Aj literárny koncept, ktorý bol doteraz iba vzorom, čiže biblický koncept žalmu, z ktorého vychádzali všetky lyrické hymny, modlitby a chválospevy, sa Paulín odhodlal vtisnúť do metrického rámca. Tým ukázal, že si nesmierne váži obsah, no nie je spokojný s formou biblického

²²⁸ GREEN, R.: *Latin Epics of the New Testament. Juvenicus, Sedulius, Arator*. Oxford: Oxford University Press 2006, s. 262.

²²⁹ Z jeho tvorby sa uchovali fragmenty veršovaných listov v hexametroch bez adresáta: č. 1 (9 v.), č. 2 (12 v.) a č. 3 (12 v.). Ďalej celé listy Ausoniovi: č. 10 (51 elegických distichov a 229 hexametrov) a č. 11 (48 hexametrov a jambické distichy zložené z trimera a dimetra). Tiež list č. 22 Ioviovi (167 hexametrov) a č. 24 Cieriovi (471 jambických distichov zložených z trimetra a dimetra).

²³⁰ Báseň č. 17; 340 veršov v sapfických strofách.

²³¹ SIVAN, H.: Nicetas' (of Remesiana) mission and Stilicho's Illyrican ambition. In: *Revue des Études Augustiniennes*, č. 41, roč. 1995, s. 79-90.

²³² Báseň č. 25 zložená z 120 elegických distichov.

²³³ Báseň č. 31 zložená z 316 elegických distichov.

²³⁴ BASSON, A.: Tradition and originality in Late Latin Literature: classical literary genres in Paulinus of Nola. In: *Scholía*, č. 8, roč. 1999, s. 79-95.

²³⁵ DUVAL, La poésie latine au IVe siècle de notre ère, s. 186-187.

verša.²³⁶ Preformátoval teda 1., 2. a 137. žalm²³⁷ do metrických schém, čím prakticky obrátil naruby všetko, čo Hieronym vo svojich listoch č. 53 a 58 žiadal od kresťanských autorov.²³⁸

Paulínovu báseň č. 30 sme tu nepredstavili, pretože patrí k samostatnému literárnemu druhu – kresťanskému epigramu, ktorému chceme venovať niektorú z ďalších kapitol.

2.5 Verše v listoch a listy vo veršoch

Derigui, fateor, mihi conscius atque repente
tinxit adorantem pavidio reverentia vultum;
nec secus intremui, quam si me forte Rebeccae
Israel aut Samuel crinitus duceret Annae.
Quapropter te vel votis sine fine colentes
affectum magnum per carmina parva fatemur.²³⁹

Spomenuli sme, že Ausonius a jeho priateľ Paulín z Noly svoj básnický talent uplatnili i v korešpondencii, ako vzájomnej, tak s inými osobnosťami. Ak niekto v antike písal vzdelanému literátovi, veľmi dbal na to, aby ho svojím listom neurazil, ba aby ho skôr svojou vyberanou rečou potešil, ľudovo povedané, aby si uňho svojím listom šplhol.²⁴⁰ Pre túto rafinovanú krásu korešpondencia známych osobností nebola považovaná za súkromnú, ale listy slávnych pisateľov boli čítané verejne,²⁴¹ čo ešte zvyšovalo slávu slávnych. Preto sa písaniu listov venovala veľká pozornosť, a aj poézia si našla cestu do tohto žánru. V listoch sa používala najmä ako **oslavný predhovor** (*praefatio panegyrica*), ktorým autor listu vychválil ... väčšinou adresáta.

²³⁶ DI BERARDINO, A.: Paulinus of Nola. In: DI BERARDINO, A., ed.: *Patrology IV*. MD: Christian Classics 1986, s. 302.

²³⁷ Báseň č. 7 (51 senárov), báseň č. 8 (32 hexametrov) a báseň č. 9 (71 hexametrov).

²³⁸ VESSEY, Quid facit cum Horatio Hieronymus, s. 39.

²³⁹ Sidon., *carm.* 16 (= *Euchariston ad Faustum episcopum*), 85-90. MGH AA 8, s. 241:

„Priznám sa, stuhol som, viny si vedomý. Vzápätí ale sfarbila bázňou a úctou sa celá tvár uctievačova. Nemenším strachom som trnul, než Rebeka, keď Izraela vypravádzala, či s Annou sa Samuel vlasatý lúčil. Preto za teba stále buď musíme prednášať prosby, alebo básničkou malou ti vyjadriť náklonnosť veľkú.“

²⁴⁰ JANSON, T.: *Latin prose Prefaces*. Stockholm: Almqvist&Wiksell 1964, s. 22-24.

²⁴¹ FELGENTREU, F.: *Claudians praefationes. Bedingungen, Beschreibungen und Wirkungen einer poetischen Kleinform*. Stuttgart: G. B. Teubner 1999, s. 40.

Majstrom predhovorov bol aj **Gaius Sollius Modestus Sidonius Apollinaris** (430 – 489), rímsky prefekt, ktorý sa náhle stiahol z verejného života, a neskôr sa stal biskupom v galskom Augustonemete (Clermont-Ferrand). Z čias jeho verejnej služby sa nám zachovala zbierka 24 *Básní (Carmina)* so svetským obsahom. Po prijatí úradu biskupa však na básnickú kariéru rezignoval, aby táto jeho povest' neznižovala váhu biskupskej služby.²⁴² V tejto zbierke sú tri básne vo forme predslovu (1, 4, 10). Ale aj keď ako biskup písal poéziu zriedkavo,²⁴³ medzi jeho listami je básnických prefácií štrnásť.²⁴⁴ Všetky pochádzajú zo Sidoniovho biskupského pôsobenia a často sú adresované iným biskupom.²⁴⁵ Sú to lyrické básne v dĺžke 50-100 veršov spísané v pestrej metrickej kompozícii (hexametre, elegické distichy, jambický dimeter, senár, sapfická strofa). Ich funkcia je rýdzo ozdobná,²⁴⁶ preto siahajú hlavne k všeobecným témam (*topoi*), ktoré sa snažia spracovať netradičným, novým spôsobom. Majú totiž jedinú úlohu: potešiť adresáta a ho správne naladiť, ako to dokladá aj ukážka zo Sidoniovho listu jeho bratovi Volusianovi:

*Abrahám právom musí sa rátať ti k patrónom svätým
ktorých sa nebojím nazvať tvojimi druhmi ja dnes.
Oni tak pred tebou žili, že ty ísť za nimi môžeš,
v kráľovstve podiel ti totiž mučenícka dá česť.
Zrodený pri rieke Eufkrat si za Krista väzenie znášal,
okovy za tých päť rokov ti uvoľnil na rukách hlad.
V Súskych keď končínach potom si krutému kráľovi ušiel
na západ verne si kráčal do rodnej krajiny sám.²⁴⁷*

²⁴² Sidon., *epist.* IX, 16, 56. MGH AA 8, s. 181: „Clerici ne quid maculeto rigorem fama poetae.“

²⁴³ EVENEPOEL, The place of Poetry in Latin Christianity, s. 58.

²⁴⁴ Sidon., *epist.* II, 8, 10; III, 12; IV, 8, 11, 18; V, 17; VII, 17; VIII, 9, 11; IX, 13, 14, 15, 16. MGH AA 8, s. 30, 34, 48, 60, 63, 69-70, 91, 123, 136-137, 139-140, 163-172.

²⁴⁵ DALY, W.: An adverse consensus questioned: Does Sidonius's Euchariston (Carmen XVI) show that he was Scripturally Naïve? In: *Traditio*, čís. 55, roč. 2000, s. 24.

²⁴⁶ DIHLE, Greek and Latin Literature of the Roman Empire, s. 594.

²⁴⁷ Sidon., *epist.* VII, 17, 2. MGH AA 8, s. 123:

„Abraham sanctis merito sociande patronis,
quos tibi collegas dicere non trepidem;
nam sic praecedunt, ut mox tamen ipse sequare:
dat partem regni portio martyrii.
natus ad Euphraten, pro Christo ergastula passus

Topografia Volusianových životných ciest umožnila Sidoniovovi využiť biblický *topos* Abraháma. V týchto prefáciách sa ukazuje ako nadaný básnik, ktorý vo vyjadrovaní načiera rovnako do pohanskej ako do kresťanskej histórie.²⁴⁸ Obe tieto dedičstvá preňho predstavujú jediné neoddeliteľnú históriu Rímskeho ľudu, čo sa v celej svojej šírke prejaví v Danteho *Božskej komédii*. No Ausonius, Paulín z Noly a Sidonius boli protagonistami aj iného poetického žánru, ktorému sa budeme venovať ďalej.

2.6 Epigramy a epitafy

Hac cruce nos mundo et nobis interface mundum
Interitu culpae vivificans animas.
Nos quoque perficies placitas tibi, Christe, columbas,
Si vigeat puris pax tua pectoribus.²⁴⁹

Po tom, ako sme v hymnoch boli svedkami postupného predlžovania lyrických básnických útvarov, je potrebné uviesť aj druhú líniu, ktorá viedla k postupnému skracovaniu lyrickej formy až do podoby epigramu. Ihneď po zrovnoprávnení kresťanstva sa objavil aj dopyt po poetických textov menšieho rozsahu. Nielen hrob Félixa z Noly a hrob Clara v Primuliacu, ktoré ozdobil svojimi veršami Paulín,²⁵⁰ sa stali miestom púťi nábožných kresťanov.²⁵¹ Hlavne hroby apoštolov²⁵² v Ríme boli hojne navštevované zbožnými pútnikmi, ktorí museli dávnych mučeníkov v katakombách, či chrámoch aj bez sprievodcu nájsť a identifikovať. Tu vedel neoceniteľnú službu poskytnúť **epitaf**

et quinquennali vincula laxa fame,
elapsus regi truculento Susidis orae
occiduum properas solus ad usque solum.“

²⁴⁸ Sid., *ep.* II, 9, 4. MGH AA 8, s. 31: „Nam similis scientiae viri, hinc Augustinus, hinc Varro, hinc Horatius, hinc Prudentius lectitabuntur.“

²⁴⁹ Paul. Nol., *epist.* 32, 14. CSEL 29, s. 289:

„V tomto kríži nech pre svet my zomrieme a tiež svet pre nás,
tým, že umŕtvi vinu duše nech oživí nám.
Kriste, nás na holubice tu pretvor, čo budú ti milé,
tým, že v nevinných srdciach pokoj sa rozrastie tvoj.“

²⁵⁰ Paulín zložil pre Sulpicia Severa a dedikačné nápisy na budovy posvätného okrsku svätého Clara v Primuliacu. Paul. Nol., *ep.* 32, 3. 5-8. CSEL 29, s. 277-278. 279-284, a tiež nápisy pre okrsk svätého Félixa v Nole. Paul. Nol., *ep.* 32, 10-17. CSEL 29, s. 286-293.

²⁵¹ HERBERT DE LA PORTBARRÉ, G.: *Descriptions monumentales et discours sur l'édification chez Paulin de Nole*. Leiden. Brill 2006.

²⁵² DIJKSTRA, R.: *The Apostels in Early Christian Art and Poetry. Supplements to Vigiliae Christianae* 134. Leiden: Brill 2016, s. 254.

– krátka epigramatická báseň nezriedka zakončená duchaplnou sentenciou, ktorá sa zmestila na náhrobný kameň či na kryciu dosku *loculu* v katakombách.²⁵³

Úlohy zostaviť takéto kultické epitafy alebo *tituli* sa ujal rímsky biskup rodom z Hispánie,²⁵⁴ pápež **Damaz** (305 – 384). Dnes sa za autentické považuje 59 epigramov²⁵⁵ v hexametroch a 13 fragmentov, ktoré pôvodne zdobili hroby mučeníkov na rímskych pohrebiskách. Atribúcia Damazovi pri nich väčšinou nerobí ťažkosti, lebo jeho autorstvo je často vyznačené priamo ako súčasť nápisu. Napríklad:

*Ktokoľvek toto čítaš, vedz, že dvaja v zásluže rovní,
ležia tu a biskup Damaz im nápis dal po zisku slávy.
Štefana židovský národ, keď viedol ho k lepšiemu stavu,
častoval skalami za to. Tie stali sa trofejou jeho
mučeníctva. Veď prvý ho získal ten diakon verný.
Svätého Tarzícia zas Kristovu sviatosť keď niesol,
nútila šialená ruka by ukázal nesvätým sväté.
Radšej vlastnú dušu vypustiť chcel a zabitie zvolil,
ako by vydal tým besným psom zverené nebeské telo.*²⁵⁶

Neskôr sa epigramy začali objavovať nielen na hroboch, ale i na stenách chrámov, ktoré boli postavené nad hrobmi mučeníkov, na baptistériách²⁵⁷ a mozaikách svätcov a svätíc, aby sa dali identifikovať v rozrastajúcom sa svete Božích mužov a žien.²⁵⁸

²⁵³ SÁGHY, M.: Strangers to Patrons: Bishop Damasus and the Foreign Martyrs of Rome. In: *Hungarian Historical Review*, čís. 5/3, roč. 2016, s. 467.

²⁵⁴ REUTTER, U.: *Damasus, Bischof von Rom (366-384): Leben und Werk*. Tübingen: Mohr Siebeck 2009, s. 5.

²⁵⁵ Podľa kritickej edície: FERRU, A.: *Epigrammata Damasiana*. Città del Vaticano: Pontificio istituto di archeologia cristiana 1942.

²⁵⁶ Damas., *epigr.* 15. Ferrua, s. 117-118.

Par meritum, quicumque legis, cognosce duorum,
quis Damasus rector titulos post praemia reddit.

Iudaicus populus Stephanum meliora monentem
perculerat saxis, tulerat qui ex hoste tropaeum,
martyrium primus rapuit levita fidelis.

Tarsicium sanctum Christi sacramenta gerentem
cum male sana manus premeret vulgare profanis,
ipse animam potius voluit dimittere caesus
prodere quam canibus rabidis caelestia membra.

²⁵⁷ JENSEN, R.: *Living water: Images, Symbols and Settings of Early Christian Baptism*. Leiden: Brill 2011.

²⁵⁸ DUVAL, La poésie latine au IVe siècle de notre ère, s. 187.

K veľkému úspechu Damazových epigramov prispelo i to, že ich zhotovoval vzdelaný umelec Furius Dionysius Philocalus, ktorý dodal básňam formálnu krásu a remeselnú precíznosť.²⁵⁹ Tak kresťanské témy začali zaplňať aj dedikačné a náhrobné nápisy majúce v latinskej tvorbe dlhú tradíciu.

Ukážka Philocalovej kaligrafie z Chrámu svätej Agnesy v Ríme

Damazovým obľúbeným vyjadrovacím nástrojom pri tvorbe poetických *tituli* boli hexametre. Epigram však častejšie používa elegické metrum. Na túto tradíciu nadviazal **Prosper Akvitánsky** (390 – 455). Výsledkom jeho snahy komplexne spracovať Augustínovo dielo²⁶⁰ je 106 krátkych básní vydaných ako *Kniha epigramov* (*Liber epigrammatum*).²⁶¹ Jeho epigramy už nemali nič spoločné s kultom. Išlo o duchaplné výroky, ktoré mali prehĺbiť a zdokonaľiť osobnú zbožnosť a prežívanie viery

²⁵⁹ GRAY, N.: *A History of Lettering: Creative Experiment and Letter Identity*. Oxford: Phaidon 1986, s. 32.

²⁶⁰ HORSTING, A: *Liber epigrammatum and its sources*. In: HORSTING, A., ed.: *Prosper Aquitanus: Liber epigrammatum*. Berlin: De Gruyter 2016, s. 3.

²⁶¹ Kritická edícia: HORSTING, A., ed.: *Prosper Aquitanus: Liber epigrammatum*. (=CSEL 100). Berlin: De Gruyter 2016, s. 77-155.

vzdelaných veriacich, najmä panien a mníchov.²⁶² S postupnou atomizáciou Rímskej spoločnosti prešlo i ťažisko duchovného života zo spoločného slávenia v chráme do súkromia a bezpečia domácnosti. Aj epigram vykonal túto púť z verejného miesta kultu do siení vidieckej *villy* šľachtica.

V Prosperových básňach sa pomerne dobrá technika, prezrádzajúca vysoké vzdelanie autora, snúbi s iba priemernou schopnosťou dosiahnuť ozajstnú poetickú krásu.²⁶³ Je dôkazom toho, že nestačí byť *poeta doctus*, lebo ozajstné nadanie sa nedá ničím nahradiť. Napriek tomu boli jeho epigramy v stredoveku obľúbené a často boli aj školskou učebnicou.²⁶⁴ Z jeho tvorby zaraďujeme epigram *O večnej radosti* (č. 37):

*Budú vždy také, jak budú, tie radosti večného žitia,
pretože bude Boh sám príčinou radosti tej.
Túžba po rôznych veciach tam nezrodí jediný rozkol,
jediná vo všetkých láska bude a jediný svet.
Prinesie zážitok šťastia tam každé najvyššie dobro,
nikomu nebude málo, viac žiadať nebude nik.*²⁶⁵

O sto rokov neskôr iný autor urobil ďalší zásadný krok, ktorým kresťanský obsah rozšíril z poézie čisto duchovnej aj do oblasti svetskej a venoval svoje zbožné epigramy už nie iba Bohu, ale významným osobnostiam, miestam a veciam. Z toho je jasné, že kresťanské témy prestúpili z čisto duchovnej do sekulárnej časti života rímskej spoločnosti.²⁶⁶ Tým autorom bol **Magnus Felix Ennodius** (473 – 521), neskorší biskup v Padove. Jeho dielo

²⁶² DELMULLE, J.: Le Liber epigrammatum de Prosper d'Aquitaine, un petit Catéchisme Augustinien. In: GUIPPONI-GINESTE, M.-F., URLACHER-BECHT, C., eds: *La Renaissance de l'Épigramme dans la Latinité tardive*. Paris: Boccard 2013, s. 209.

²⁶³ WHITE, Early Christian Latin Poets, s. 113.

²⁶⁴ GEHL, P.: An Augustinian Catechism in Fourteenth-Century Tuscany: Prosper's Epigrammata. In: *Augustinian Studies*, čís. 19, roč. 1988, s. 93-110.

²⁶⁵ *Prosp., epigr. 37*. CSEL 100, s. 103:

„Semper erunt quod erunt aeternae gaudia vitae,
gaudendi quoniam causa erit ipse deus,
nec varios pariet motus diversa voluptas.
Unum erit in cunctis lumen et unus amor,
inque bonis summis posita experientia felix
nec volet augeri nec metuet minui.“

²⁶⁶ KENNELL, S.: *Magnus Felix Ennodius: A Gentleman of the Church*. Ann Arbor: University of Michigan Press 2000, s. 18.

v dvoch knihách *Básní (Carmina)*²⁶⁷ je pomerne rozsiahle čo do počtu položiek, ale nevelké pokiaľ ide o ich dĺžku. Zložil veľa epigramov v hexametroch a elegických distichoch, no často len jedno či dvojveršových. Tvoria 151 položiek druhej knihy jeho *Básní*.²⁶⁸ Zväčša ide o svetské témy,²⁶⁹ avšak z Ennodiovej básne *Podákovanie za život (Eucharisticon de vita sua)* vieme, že počas vážnej choroby okolo roku 500 dal Bohu sľub, že už nebude písať svetskú literatúru.²⁷⁰ No 30 básní má i kresťanský obsah,²⁷¹ ako napríklad *Verše z baptistéria* (č. 20):

*Stavitel' Arménius, čo hoden je najvyššej pocty,
prameň tu vyviedol na svet životodarných vôd.
Útroby spásnou miazgou tu práve nám všetkým sa plnia,
tu sa napoja raz, aby viac neznali smäd.
Maliar tu vyrval z pút hrobov a mŕtve oživil telá,
život keď zbadá tých tiel, do hrobu schová sa smrť.
Predsa však toto miesto tých údy tiež ukrýva v sebe,
ktorých tvár prezrádza stena, spomína veriaci duch.*²⁷²

2.7 Od Krista ku kresťanovi

**Paruimus tandem iussis, venerande sacerdos,
nominis officium iure, Paterne, regens,
qui propriis meritis ornans altaria Christi
tam prece quam voto das placitura Deo.**²⁷³

²⁶⁷ Kritická edícia: HARTEL, W., ed.: *Magni Felicis Ennodi epistulae, opuscula, dictiones, carmina.* (=CSEL 6) Wien: ÖAW 2013.

²⁶⁸ ADAMIK, T.: Ennodius und Martial. In: *Acta classica Universitatis scientiarum Debreceniensis*, čís. 50, roč. 2014, s. 199.

²⁶⁹ WASYL, A.-M.: The Future Bishop and Pasiphae. Asceticism, Corporeality and the Secular in Ennodius's Poetry. In: *Athenaeum*, čís. 106/2, roč. 2018, s. 617.

²⁷⁰ Ennod., *opusc.* 5. CSEL 6, s. 394-395.

²⁷¹ Ennod., *carm.* II, 4, 7, 20, 34, 36-38, 56, 60, 74, 77-89, 96, 107, 110, 111, 142, 146, a 151.

²⁷² Ennod., *carm.* II, 20. CSEL 6, s. 565:

„Conditor Armenius supero qui dignus honore est,
hic peprit fontem vivificantis aquae.

Plena saluiferis gestemus vicera limfis:

Ne sitiát potans contulit unda semel.

Rapta sepulturis animavit corpora pictor:

Funera viva videns mors eat in tumulos.

Illorum tamen iste locus complectitur artus,

quos paries facie, mens tenet alma fide.“

²⁷³ Ven. Fort., *carm.* III, 25, 1-4. MGH AA 4/1, s. 75:

Skôr, než sa Ennodius stal padovským biskupom, bol diakonom v Miláne.²⁷⁴ Ako nadaný básnik sa tam zapojil aj do hymnografickej tradície, ktorú založil už Ambróz.²⁷⁵ Súčasťou prvej knihy jeho *Básní* je i 12 liturgických hymnov.²⁷⁶ Okrem *hymnu 17* (senár) majú osem štvorveršových strof v jambickom dimetri. Nedosiahli však Ambrózovu lyrickú krásu, a tak zaostávajú i v počte rukopisov.²⁷⁷ Ukážka je z *Večerného hymnu*:

<p>1. <i>Už čiernym plášťom odetá
noc na celú zem dolahla,
by v sladkej strate vedomia
sa čerstvosť telám vrátila.</i></p> <p>2. <i>Ten obraz smrti vábivý
nás padnúť do sna pozýva,
kým lúč sa zjaví hrejivý
mysel sa v tichu osvieži.</i></p> | <p>3. <i>Si, Kriste, život, pravda, jas,
daj nech čas spánku čierneho
nás nepohrúži do temnôt,
kde tmaové tiene bývajú.</i></p> <p>4. <i>Noc žiadna nech nás nezvedie
zlo skryť v jej plášti temravom,
opojný nápoj takisto
nech tvoáre pýrom nesfarbí.</i>²⁷⁸</p> |
|---|---|

Teda po niekoľkých generáciách, keď bola hymnická tvorba pre komunitu v úzadí, sa koncom 5. storočia opäť dostala na piedestál lyrickej poézie a zostala na ňom viac-menej aj v čase stredoveku, najmä kvôli novým sviatkom a novým svätým, ktorí potrebovali texty pre ich liturgické slávenia.

„Príkazy prichodí teda, nám poslúchnuť, ctihodný veľkňaz

Paternus, lebo už v mene otcovské vedenie máš.

Oltáre Kristove krásliš aj nádherou osobných zásluh,
modlitbou, obetou dávaš Bohu, čo milé mu je.“

²⁷⁴ KENNELL, Magnus Felix Ennodius, s. 12.

²⁷⁵ Ennod., *carm.* I, 6, 39-40. CSEL 6, s. 523:

„Cantem quae solitus, dum plebem pasceret ore,
Ambrosius vatis carmina pulchra loqui.“

²⁷⁶ Číslovanie hymnov v Ennod., *carm.* I: večerný (10), smútočný (11), sv. Cyprián (12), Turíce (13), sv. Štefan (14), sv. Ambróz (15), Nanebovstúpenie (16), sv. Eufémia (17), sv. Nazarus (18), Panna Mária (19), sv. Martin (20) sv. Dionýz (21). CSEL 6, s. 539-555.

²⁷⁷ WALPOLE, A.: *Early Latin Hymns*. Cambridge: Cambridge University Press 1922, s. 159.

²⁷⁸ Ennod., *carm.* I, 10, 1-12. CSEL 6, s. 539-540:

„Nigrante tectam pallio
iam terra noctem suscipit,
ut viva dulci funere
reconvalescant corpora.

Lux Christe vita veritas,
ne fusca somni tempora,
tetris parata umbraculis,
nos ad tenebras evocent.

Mortis figura blandior
bustum soporis admovet
anhela lucis aestibus
dum mens tepescit otio.

Nox nulla nos subdat sibi
in noctis atrae tegmine;
Sed nec caloribus ebrii
Mentita pingat corpora.“

Skladaniu hymnov sa venovali v 6. storočí okrem Ennodia aj iní. Vynikol medzi nimi autor, ktorý mnohé lyrické žánre dokázal povzniesť k veľkej poetickej kráse. Bol ním **Venantius Honorius Clementianus Fortunatus** (530 – 609). Jeho básnické dielo ešte čerpá z antickej komunitnej kresťanskej poetiky, ale hlavnou témou je už oslava individualít, veľkých postáv Cirkvi i štátu.²⁷⁹ Pochádzal z Itálie, ale svoj život prežil v Galii na dvore merovejských kráľov,²⁸⁰ kam sa dostal vďaka svadobnej básni (VI, 1) pre sobáš kráľovnej Brunhildy a kráľa Sigiberta.²⁸¹ Žil v Poitiers, no zväčša cestoval po celej Galii. Na sklonku svojho života sa stal i biskupom toho mesta.

Fortunatus sa venoval hlavne epigramom pre chrámy a hroby vtedajších významných duchovných i svetských elít. Jedenásť kníh jeho *Básní (Carmina)*²⁸² obsahuje spolu 266 básní, ktoré sú radené nie podľa doby vzniku, ale tematicky.

Prvá (21 položiek) a druhá kniha (16 položiek) združuje epigramy, hymny a kaligramy na oslavu svätcov a relikvie Pravého kríža, ktorú si kráľovná Radegunda nechala poslať z Konštantínopolu pre svoj Kláštor svätého Kríža v Poitiers.²⁸³ Z nich vynikajú najmä hymny na oslavu kríža: *Vychváľ, jazyk, slávny súboj (Pange lingua gloriosi)* v 30 trochejských septenároch a *Zástavy kráľa (Vexilla regis)* v ambroziánskom formáte. Tretiu knihu (30 položiek) tvoria oslavné básne na duchovenstvo. Štvrtá kniha (28 položiek) skrýva veršované náhrobné epitafy, piata (19 položiek) veršované listy duchovným. Šiestou (10 položiek) je kniha básní na oslavu kráľov a kráľovien, a siedma (24 položiek) oslavuje vysokých štátnych hodnostárov. Ôsma kniha (21 položiek) predstavuje súkromné, príležitostné básne pre jeho chlebodarcov: biskupa Gregora z Toursu, kráľovnú Radegundu a opátka Agnesu. Deviatu (16 položiek) a desiatu

²⁷⁹ BORD, Entre antiquité tardive et royaumes barbares, s. 25-34.

²⁸⁰ BRENNAN, B: The Career of Venantius Fortunatus. In: *Traditio*, čís. 41, roč. 1985, s. 49-78.

²⁸¹ Ven. Fort., *carm.* VI, 1. MHG AA 4/1, s. 124-129.

²⁸² Kritické vydanie: LEO, F., ed.: *Venantii Honori Clementiani Fortunati presbyteri Italici Opera poetica.* (=MGH AA 4/1) Berlin: Weidmann 1881.

²⁸³ CAMERON, Av.: The Early Religious Policies of Justin II. In: BAKER, D., ed. *The Orthodox Churches and the West.* Oxford: Blackwell 1976, s. 51-57.

knihu (19 položiek) tvorí pestrá zmes básní pre blízke osoby a jedenásta (26 položiek) obsahuje básne vydané posmrtné.

Táto zbierka je pestrá ako tematicky, tak aj metricky. Hoci nesporné bolo najobľúbenejším Fortunatovým metrom elegické distichon,²⁸⁴ predsa nájdeme v jeho básňach i hexametre (V, 7), sapphickú strofu (IX, 7), jambické dimetre (I, 16; II, 6), abecedné básne (I, 16; VII, 14), trochejský tetrameter (II, 2), kaligramy a votkané verše (II, 4-5; V, 6) a zmiešané systémy (VI, 1). Tento posledný antický a prvý stredoveký básnik²⁸⁵ uplatnil vo svojej tvorbe snád všetky modely a prístupy, ktoré kresťanská lyrika vedela a mohla ponúknuť. Ukážku sme vybrali z jedného menej známeho hymnu k úcte svätého kríža v elegických distichoch:

*Požehnaný kríž žiari, kde Pán visel v ľudskom tele,
krvou tam ovlážil svojou veľký bôľ našich rán.
Láska ho horúca viedla sa za nás bez slova vydať,
posvätný baránok tento vyrval nás vlkovi z úst.
Rukami prebodnutými svet vykúpil zo smrti istej,
pohrebom neváhal svojím dovŕšiť k záhube púť.
Krutým prebitá klinom tam bola tá istá ruka,
Pavla čo vyrvala hriechu, od Petra zahnila smrť.
Sladké a vznešené drevo, strom zaiste nesmierne plodný,
ovocie tak nevidané vo svojich konároch máš.²⁸⁶*

²⁸⁴ ROBERTS, M.: *The Humblest Sparrow. The Poetry of Venantius Fortunatus*. Ann Arbor: University of Michigan Press 2009, s. 203.

²⁸⁵ THIERRY, A.: *Tales of the Early Franks: Episodes from Merovingian History*. Alabama: University of Alabama Press 1977, s. 133.

²⁸⁶ Ven. Fort., *carm.* II, 1. MGH AA 4/1, s. 27:

„Crux benedicta nitet, dominus qua carne pependit
atque cruore suo vulnera nostra lavat,
mitis amore pio pro nobis victima factus
traxit ab ore lupi qua agnus oves,
tranfixis palmis ubi mundum a clade redemit
atque suo clausit funere mortis iter;
hic manus illa fuit clavis confixa cruentis,
quae eripuit Paulum crimine, morte Petrum.
Fertilitate potens, o dulce et nobile lignum,
quando tuis ramis tam nova poma geris!“

2.8 Exkurz: Hravá múza

Cur non ab artifice misceantur utraque,
ut ordinetur una tela simul
poesis et pictura?²⁸⁷

Už sme naznačili, že súčasťou Fortunatovej tvorby boli aj kaligramy. Výhody spojenia vizuálneho prvku s poetickým a veľké možnosti šíriť prostredníctvom takéhoto diela vieru, si už pred ním všimol zaujímavý a kontroverzný básnik **Publius Optatianus Porfyrius** (260 – 335). Ako vysoký štátny úradník bol z neznámych príčin poslaný po roku 315 do vyhnanstva.²⁸⁸ Svojou tvorbou si chcel opäť získať priazeň cisára Konštantína, aby zrušil jeho potupný status. Táto intervencia bola, na rozdiel od Ovidia, úspešná²⁸⁹ a po zrušení vyhnanstva bol v rokoch 327 a 333 dokonca mestským prefektom Ríma.²⁹⁰ Z jeho tvorby sa zachovalo 31 zvláštnych básní v zbierke s názvom *Obrázkové básne* (*Carmina figurata*).²⁹¹ Niektoré síce majú kresťanský obsah, ale ich cieľom zrejme nebolo osobné vyznanie viery autora, ale prispôbenie sa svetonázoru adresáta.²⁹² Optatianovi zjavne išlo viac, ako o poetiku, o skúšanie technických možností slova, ktoré v svojich básňach testoval a posúval ich až do extrémnych polôh.²⁹³ Právom ho preto možno označiť za zakladateľa tzv. *versus intexti* – **voťkaných veršov**.²⁹⁴

²⁸⁷ Ven. Fort., *carm.* V, 6, 7. MGH AA 4/1, s. 131: „Prečo by umelec nemohol oboje zmiešať tak, aby na jednom podklade bola súčasne prítomná aj poézia aj maľba.“

²⁸⁸ BARNES, T.: Publius Optatianus Porfyrius. In: *American Journal of Philology*, čís. 96, roč. 1975, s. 174.

²⁸⁹ Hier., *chron.* Helm, s. 232: „Porfyrius misso ad Constantinum insigni volumine exilio liberatur.“

²⁹⁰ LEVITAN, W.: Dancing at the end of the Rope: Optatian Porfyry and the field of Roman verse. In: *Transactions of the American Philological Association*, čís. 115, roč. 1985, s. 245.

²⁹¹ Kritické vydanie: POLARA, G., ed.: *Publilii Optatiani Porfyrii Carmina: I. Textus adiecto indice verborum; II. Commentarium criticum et exegeticum*. Torino: G. B. Paravia, 1973.

²⁹² POLARA, G.: Cinquant' anni di studi su Optaziano (1922-1973). In: *Vichiana*, čís. 4, roč. 1975, s. 120-121.

²⁹³ ROBERTS, Brining up the Rear, s. 147.

²⁹⁴ ERNST, U.: *Intermedialität im europäischen Kulturzusammenhang: Beiträge zur Theorie und Geschichte der visuellen Lyrik*. Berlin: Erich Schmidt 2002, s. 109.

Najskôr tvoril jednoduchšie kaligramy,²⁹⁵ ktoré čoskoro prerastali do zložitých akrostichických skladačiek, nazývaných *carmen cancellatum* alebo *carmen quadratum*, ktorých napísal dokopy štrnásť.²⁹⁶ Pri týchto skladbách v rámci textu niektoré písmená čítané v inom smere vytvárajú dodatočný metatext, zvyčajne označený inou farbou.²⁹⁷ Druhým modelom je tzv. **proteovská báseň**, keď sú do básne vybrané slová, ktoré sa v rámci verša i strofy dajú vystriedať tak, že vytvoria nový text a zmysel bez toho, aby bolo porušené metrum. Optatianova tvorba stojí síce často na okraji pozornosti odborníkov, je však nesmierne zaujímavým počinom. Príkladom jeho diela je báseň kaligrafická č. 8 (na strane 28) a proteovská č. 25:

*Ardua componunt felices carmina Musae
dissona conectunt diversis vincula metris
scrupea pangentes torquentes pectora vatis
undique confusis constabunt singula verbis.*²⁹⁸

*Skladajú vznešené básne nám Múzy blahoslavené,
putami nepríjemnými reč do rôznych rozmerov viažu.
Prísna len básnika duša vie radiť a ohnúť ich správne,
zo zmesi rozličných slov kým nebude zložený každý.*

Z týchto dvadsiatich latinských slov je možné zámenou v rámci verša i naprieč veršami, pri rešpektovaní metrických pravidiel, vytvoriť až 1792 veršov. Potom však vyvstáva otázka, kde sú hranice básnického textu? Sú to v tomto prípade 4 verše, alebo táto báseň obsahuje veršov až 1792? Tu sa zrejme napĺňa známy výrok gramatika a básnika Terentiana Maura: „*Pro captu lectoris habent sua fata libelli*“,²⁹⁹ lebo čitateľ sa stáva zároveň autorom.

²⁹⁵ Básne č. XXa, XXb tvoria obraz vodného organa, báseň č. XXVI obraz oltára Múz a báseň č. XXVII obraz Panovej píšťaly.

²⁹⁶ OKÁČOVÁ, M.: *Carmina figurata na konci antiky. Publius Optatianus Porfyrius a jeho novátorská koncepcie figurálnej poezie. Diplomová práca.* Brno: FiF MU 2006, s. 20.

²⁹⁷ PELTTARI, A.: *The space that remains: Reading Latin Poetry in Late Antiquity.* Ithaca: Cornell University Press 2014, s. 80-84.

²⁹⁸ Opt. Porf., *carmin. fig.* XXV. Polara, s. 99. Český preklad od Karla Hubku a Evy Sthelíkovej; STEHLÍKOVÁ, Sbohem, starý Ríme, s. 46-47.

²⁹⁹ Ter. Maur., *de syllab.* 1286. Keil 6, s. 363.

Je samozrejme, že takýto hravý, ale náročný prístup k poézii nemal mnoho nasledovníkov.³⁰⁰ O dvesto rokov si však tento spôsob poetického vyjadrovania obľúbil spomenutý **Venantius Honorius Cletianus Fortunatus**. V rámci 2. knihy svojich *Básní (Carmina)* má básne č. 4 a 5 venované úcte svätého kríža koncipované ako votkané verše a v 5. knihe ako súčasť listu Sygariovi pod č. 6 vybudoval preňho poetickú hrobku – báseň vo forme katafalku s votkanými veršami.³⁰¹ Ako ukážka posluží báseň č. 5 k pocte svätého kríža³⁰² vo našom vlastnom preklade:

Z	J	A	V	I	L	S	A	V	T	E	L	E	P	O	V	I	T	O	M	Z	H	L	I	N	Y	B	O	H	N	Á	Š	P	Á	N	
N	E	S	Ú	R	O	D	Ú	Z	E	M	I	N	U	K	R	V	Ž	I	V	O	T	O	D	A	R	N	Á	S	P	O	J	I	L	A	
A	D	A	R	C	A	S	V	E	T	L	A	V	D	Ý	C	H	O	L	J	E	J	D	R	A	Z	D	I	V	Ý	V	Á	N	O	K	
K	P	O	D	O	B	E	S	V	O	J	E	J	A	D	A	M	A	S	T	V	Á	R	N	Ú	J	E	T	A	K	A	U	T	O	K	
S	T	R	O	H	Ý	D	Ž	B	Á	N	Z	B	L	A	T	A	Ž	E	K	R	A	S	A	Ú	Ž	A	S	N	Á	Z	D	O	B	I	
L	Ú	Č	P	L	Á	N	U	B	R	I	L	A	N	T	N	É	H	O	S	V	I	E	T	I	M	U	M	V	S	L	I	U	Ž		
A	K	O	Z	J	A	V	P	A	N	E	N	S	K	E	J	E	V	Y	U	K	Ú	J	E	Z	A	D	A	M	A	K	O	S	T	I	
D	E	V	A	T	E	D	A	Z	M	U	Ž	A	V	Y	J	D	E	A	R	Á	D	I	S	A	K	M	U	Ž	O	V	I	Z	A	S	
K	R	Ú	H	R	A	J	S	K	Ý	C	H	Z	Á	H	R	A	D	V	I	D	A	Ť	B	Y	M	O	H	L	I	R	A	Z	O	M	
O	R	A	D	O	Š	T	A	S	L	A	S	Ť	V	S	A	D	E	L	Ž	I	V	Ý	O	B	R	A	L	I	C	H	T	V	O	R	
S	C	V	I	O	C	I	M	K	E	B	I	C	H	H	A	D	V	Y	Z	V	A	L	I	J	E	D	P	R	E	H	L	T	N	Ú	Ť
T	R	Z	B	O	U	S	M	R	T	I	L	A	Č	N	E	J	R	A	Z	O	M	S	T	A	L	I	S	A	O	N	J	T	A	K	
I	C	H	Ť	A	P	O	T	E	Š	I	P	L	I	A	G	A	P	A	N	E	A	P	R	I	N	C	I	P	Á	L	S	F	E	R	
N	Á	Š	O	B	R	A	Z	P	R	I	J	A	Ť	T	U	C	H	C	E	Š	I	R	A	N	E	N	I	E	K	L	I	N	M	I	
E	X	T	R	A	N	Á	P	L	A	S	Ť	N	Á	M	Ú	K	A	Š	V	P	R	I	B	I	T	I	S	K	R	Z	N	Á	L	S	
B	Ó	Ľ	B	A	R	Á	N	K	A	N	Á	M	N	Á	D	E	J	S	E	J	E	V	K	R	I	Ž	I	N	A	Ž	I	V	O	T	
I	S	V	Á	E	K	R	I	S	T	A	R	U	K	Y	S	T	A	N	Ú	S	A	P	O	S	L	A	M	I	D	O	B	R	A	S	
E	Š	T	E	Ž	E	D	O	B	R	O	T	A	P	R	I	B	I	Ť	Y	C	H	D	L	A	N	I	C	H	C	E	Z	N	Á	S	
S	P	O	K	O	R	O	U	P	R	E	B	E	B	R	A	Ť	H	Ť	F	M	Ú	K	D	O	M	I	L	Ý	C	H	Ú	D	V	E	
C	I	T	I	Š	V	T	O	M	S	T	R	O	M	E	N	Á	M	P	O	K	O	J	A	J	Ž	I	V	O	T	P	R	I	D	E	
E	L	Á	N	D	O	T	V	O	J	H	O	N	A	L	E	J	E	Z	R	A	K	Ú	K	R	I	Ž	N	O	V	Ý	S	V	I	T	
S	M	I	E	Š	M	A	Ť	I	D	O	V	E	R	Ú	Ž	E	V	Ú	T	O	K	U	S	Á	M	Z	A	Š	T	I	T	I	Ť	A	
T	E	N	B	Q	Ž	S	K	Ý	S	K	O	N	O	D	K	R	Y	L	U	Ž	V	E	Č	N	Ý	N	E	B	A	G	B	R	A	Z	
A	Z	V	L	A	Ž	I	L	A	J	Ž	I	V	É	B	Y	T	I	A	N	Á	Š	K	R	I	Ž	Z	Ú	T	R	O	B	T	Ý	M	
Ž	R	I	E	D	L	O	M	K	R	V	I	V	D	O	K	K	O	R	Á	B	Č	O	V	N	E	S	I	E	Z	V	O	N	K	A	
I	M	Ť	O	J	V	R	A	N	E	B	Ť	U	Z	D	R	A	V	I	T	V	O	J	P	O	K	L	I	N	E	O	T	V	O	R	
V	Y	R	O	Ť	E	D	A	N	Á	M	Ó	K	R	I	Ž	D	R	A	H	Ý	N	E	K	T	Á	R	Z	V	E	T	I	E	V		
O	D	O	K	R	Y	Z	N	Á	D	R	Ž	P	O	D	K	Ť	O	R	O	U	Č	I	R	E	J	K	R	I	Z	M	Y	L			
T	Y	V	Z	Á	C	N	A	S	O	R	T	A	Š	U	M	N	Á	K	O	R	U	N	A	P	L	O	D	A	K	O	O	P	A	L	
A	K	Ý	T	O	P	O	K	R	M	P	R	E	S	L	A	D	K	Ý	T	I	E	Ň	K	T	O	R	Ý	O	C	H	R	Á	N	E	
S	K	V	O	S	T	N	Ý	K	R	Á	L	A	Z	N	A	K	I	Š	Ľ	A	C	H	T	I	C	A	E	R	B	A	E	Š	T	E	
P	E	V	N	O	S	Ť	M	E	Č	M	U	Ž	A	S	I	L	A	B	O	Ž	S	K	Ý	O	L	T	Á	R	A	J	L	Ú	Č		
Á	N	O	C	E	S	T	U	V	Y	J	A	V	M	I	Z	A	Ž	N	I	Ž	I	V	N	E	S	V	E	T	L	O	D	U	Š	I	
S	I	L	T	P	O	T	O	M	O	K	D	Á	V	I	D	A	D	O	D	A	J	M	I	H	O	J	N	E	D	O	Ž	I	L		
A	Ž	S	Ú	D	I	Ť	V	I	S	I	A	C	I	B	U	D	E	Š	A	K	O	K	R	Á	L	O	B	E	C	S	V	E	T	A	

³⁰⁰ Odborníci nie sú zajedno v tom, či Fortunatus poznal a nasledoval Optatianov príklad. SCHALLER, D.: Die karolingischen Figurengedichte des Cod. Bern. 212. In: SCHALLER, D., JAUSS, H., eds.: *Medium aevum vivum. Festschrift für Walter Bulst*. Heidelberg: Winter 1960, s. 23-25. Naproti tomu: RABY, F.: *A History of Secular Latin Poetry on the Middle Ages vol. 1*. Oxford: Clarendon Press 1934, s. 45.

³⁰¹ Ven. Fort., *car.* II, 4. MGH AA 4/1, s. 30.

³⁰² Ven. Fort., *car.* V, 6. MGH AA 4/1, s. 116.

2.9 Zhrnutie: kresťanská lyrika v staroveku

Kresťanská lyrika sa od žalmov a chválospevov Biblie, skomponovaných bez metrickej či prozodickej štruktúry, pohla počas troch storočí svojho antického vývinu najskôr k prozódii prízvučnej, ktorá však ostala výlučne africkou záležitosťou. Prvé pokusy o liturgický hymnus ako hlavný žánrový prvok sa uskutočnili v rôznych veršových rozmeroch, až sa nakoniec ako vlastný rozmer liturgického hymnu ustálilo 32 jambických štvorstôp v ôsmich štvorveršových strofách. Alternatívou boli hymny v trochejskom tetrametri, senári a sapphických strofách. Námetom hymnov boli liturgické sviatky a obdobia, denný poriadok modlitby, sviatky svätých a ďalšie príležitosti, ktoré si vyžadovali požehnanie alebo posvätenie slovom.

Ostatné lyrické žánre nenašli v liturgii veľkú odozvu, ale často sa uplatňovali v privátnej sfére, kde dĺžka textu nebola obmedzená liturgickým slávením. Tak od liturgického hymnu smeroval vývoj lyriky k osobnej modlitbe a veršovanému listu a pestrosť používaných veršových foriem so sebou priniesla aj pestrosť žánrov. Koncom 4. storočia sa objavuje kresťanské *propemptikon*, *epitalamium*, *planctus* aj *panegyrik*.

Potreba orientovať sa v kresťanskom chráme i svete si vyžiadala aj rozvoj epigrafie a dedikačnej poézie. Na okrajoch týchto hlavných prúdov stále prebiehali experimenty vo forme vergiliovských imitácií a figurálnych či proteovských básní.

Postupná christianizácia celej spoločnosti však posúvala kresťanský obsah stále viac aj do sekulárnej verejnej sféry. Pohanskú mytológiu nahradila vo všetkých oblastiach života hagiografia, poéziu nevynímajúc. Čo sa dalo, bolo z antického dedičstva pokresťančené, dokonca i pohanskí autori: Seneca pre fiktívnu korešpondenciu so svätým Pavlom³⁰³ a Vergilius pre svoju 4. eklogu.³⁰⁴ Ale to už stojíme na prahu stredoveku. Intenzívna transformácia dedičstva antiky prebiehala však aj v epickej tvorbe, ktorej budeme venovať ďalšie stránky.

³⁰³ Tejto téme sa venoval aj nestor slovenskej klasickej filológie, Miloslav Okál: OKÁL, M.: *Filozof Seneca a apoštol Pavol*. Bratislava: FiF Slovenskej univerzity 1943, 177 s.

³⁰⁴ EVENEPOEL, The place of Poetry in Latin Christianity, s. 40.

3 Kresťanská epika

Najstaršie literárne pamiatky sú eposy. V semitských jazykoch, gréčtine a latinčine sa rozvíjal najmä epos hrdinský (*Gilgameš, Ilias, Odyssea*) a mytologický (*Enuma eliš, Theogonia, Premeny*). K nim sa pridala ešte epos didaktický (*Práce a dni, Kniha Jób*,³⁰⁵ *O podstate vecí*). K týmto žánrovým variantom pridáva latinská tradícia epos národný. *Eneida* totiž predstavuje hrdinský epos, ktorý obsahuje aitiologický mýtus o založení mesta Lavinium, z ktorého vzišla Alba Longa a odtiaľ povstal Rím. Vďaka tomuto eposu bol Vergilius nazývaný rímskym národným básnikom (*poeta noster*).³⁰⁶

Staroveký epos bol komponovaný časomerným veršom. Výnimkou je azda prvý latinský preklad *Odyssey*, ktorý Livius Andronicus zložil v prízvučnom saturnskom verši.³⁰⁷ Vlastným básnickým rozmerom epiky je tzv. *hrdinské metrum*: daktylský hexameter, ktorý môže byť vo všetkých stopách alternovaný rovnako dlhým spondejom. Posledná 6. stopa je skrátaná na dve slabiky, pričom prvá je dlhá a druhá ľubovoľná (*syllaba anceps*). Verše obsahujú aj prerývku (*caesura*), ktorá je uprostred 2.-4. stopy (*semitrinaria, semiquinaria, semiseptenaria*). Prerývka po 3. stope sa volá *bukolská diaréza*, pretože ju často využíva pastierska idyla. V epike ju však nájdeme len zriedka.

Epos ďalej charakterizuje dĺžka básne, ktorá sa zväčša pohybuje v stovkách a tisíckach veršov a delí sa na väčšie celky, nazývané knihy. Na začiatku básne a nezriedka aj na začiatku jednotlivých kníh sa nachádza vzývanie Múz, alebo iného božstva pamäte či pravdy (*invocatio*), aby básnik dokázal pojať tému, ktorej postavy nie sú iba pozemšťania, ale aj členovia antických panteónov. Preto epický básnik býval označovaný aj termínom veštec (*vates*) a bol pokladaný za profesionálneho teológa.³⁰⁸ To je dôvod, prečo sa kresťanská spisba dlho stránila eposu ako prejavu modloslužby.

³⁰⁵ Hier., *praef. Iob Heb.* 3. PL 28, stl. 1081-1082: „Hexametri versu sunt, dactylo spondeoque currentes et propter linguae idioma crebro recipientes et alios pedes non earumdem syllabarum sed eorum temporum.“

³⁰⁶ HECK, *Vestrum est – poeta noster*, s. 102-120.

³⁰⁷ OKÁL, *Antická metrika*, s. 80.

³⁰⁸ EVENEPOEL, *The place of Poetry in Latin Christianity*, s. 45.

Dej v epike plynie pomaly a vyznačuje sa rozvláčnosťou (epická šírka), rozsiahlymi opismi (ekfráza), dlhými rečami postáv (monológy) a početnými odbočkami od hlavnej línie príbehu (epizódy). Hlavné postavy mytologického, hrdinského a národného eposu sú mocné, často nadprirodzené, konajú významné činy a ich osud býva väčšinou tragický. Epos ukazuje ich pozitívne črty, ale často aj povahové a morálne nedostatky. Výrazové prostriedky obsahujú veľa prehnaných apelatív, z ktorých mnohé sú vlastným literárnym výtvorom básnika (neologizmy, solécizmy). Niektoré sa však stali aj trvalými prídomkami božstiev (*epiteton constans*), ako napríklad Hromovlad Jupiter (*Iuppiter tonans*). Kresťanská literatúra pokračovala v rozvoji každého z týchto obsahových rámcov a v ich transformácii na nové epické literárne formy.

3.1 Počiatky kresťanskej epiky

Non ego Castalidas, vatum phantasmata, Musas
nec surdum Aonia Phoebum de rupe ciebo;
carminis incentor Christus mihi, munere Christi
audeo peccator sanctum de caelestia fari.³⁰⁹

Mytologický epos sa dostal do pozornosti kresťanov ako prvý. Kresťanským epikom bolo jasné, že nemôžu sami vytvárať nové povesti o Bohu a jeho konaní voči svetu. Avšak celé kresťanstvo bolo založené na naplnení predpovedí Starého Zákona v Ježišovi Kristovi. Táto základná alegória pomohla pokresťančiť aj mytologický epos, ktorý mohol obsahovať alegóriu Božieho Syna koncipovanú ako mýtický príbeh.³¹⁰ Tak vznikol epos **alegorický**. Asi nie úplne prvým, ale určite prvým známym básnikom, ktorý sa rozhodol poeticky spracovať kresťanskú tému do istej formy epického diela bol **Lucius Caecilius Firmianus Lactantius** (250 – 320).³¹¹

³⁰⁹ Paul. Nol., *carm.* XV, 30-33. CSEL 30, s. 52:

„Kastalské Múzy veštcov ja preto zvolávať nechcem,
ani hluchého Féba z výšavy aónskych skál.

Kristus nech zadá mi nápev! Len s prispením milosti Krista
svätca z nebies ja hriešnik ospievať odhodlám sa.“

³¹⁰ DEN BOEFT, HILHORST, Introduction, s. VII.

³¹¹ HERZOG, R.: *Handbuch der Lateinischen Literatur der Antike Bd. 5: Restauration und Erneuerung von 284 bis 374 n. Chr.* München: C. H. Beck 1989, s. 398-401.

Jeho báseň *Fénix*³¹² (*Carmen de ave phoenice*) je zložená v 85 elegických distichoch, ale o jej zaradení medzi kresťanské básne sa dlhodobo diskutuje, pretože kresťanstvo a Kristus sa v nej výslovne nespomínajú. No zo symboliky čísla dvanásť³¹³ a z ďalších alegorických náznakov a narážok možno tušiť, že tento „kresťanský Cicero“, slávny najmä pre prozaickú tvorbu, videl v bájnóm Fénixovi alegóriu zmŕtvychvstania³¹⁴ tak, ako ju videl v 1. storočí Klement Rímsky³¹⁵ a v 2. storočí Tertullian³¹⁶ i ďalší.³¹⁷ Na sklonku prenasledovania kresťanov, keď bola táto báseň zrejme napísaná, mohla byť povzbudením pre odvážne priznanie sa k viere v očakávaní vzkriesenia po mučeníckej smrti na obraz Fénixa, ako o tom svedčí záver básne:

*Blažený osud a koniec vták tento získal si iste,
pretože doprial mu Boh zo seba zrodiť sa zas.
Ženský, či mužský má rod, to nevedno, možno i stredný,
šťastný je jednako, lebo necíti Venuše moc.
Venušou jeho je smrť, smrť jeho jedinou túžbou.
zomrieť chce ponajprvo, aby mohol sa narodiť zas.
Dieťaťom vlastným je preto i otcom, dedičom taktiež,
dojku sám sebe robí, večným si chovancom je.
Sám sebou, no nie ten istý a ten istý, no nikdy zhodný,
život dosiahol večný odmenou za vlastnú smrť.³¹⁸*

³¹² Lact., *phoen.* 1-170. CSEL 27/1, s. 135-147.

³¹³ Lact., *phoen.* 8, 28. CSEL 27/1, s. 135-136.

³¹⁴ PETERSEN, A.: Between Old and New: The Problem of Acculturation Illustrated by the Early Christian Usage of the Phoenix Motif. In: GARCÍA MARTÍNEZ, F., LUTTIKHUIZEN, G. eds.: *Jerusalem, Alexandria, Rome*. Leiden: Brill 2003, s. 161.

³¹⁵ Clem., *Cor. prim.* 25-26. SC 167, s. 142-144.

³¹⁶ Tert., *resurr.* 13. CSEL 47, s. 42.

³¹⁷ Napr. Gregor Nazianský. Pozri: BRODŇANSKÁ, E., KOŽELOVÁ, A.: *Gregor z Nazianzu: Morálna poézia*. Prešov: FiF PU 2020, s. 317.

³¹⁸ Lact., *phoen.* 161-170. CSEL 27/1, s. 146-147:

„At fortunatae sortis finisque volucrum,
Cui de se nasci praestitit ipse Deus!
Femina seu sexu seu mas sive neutrum,
Felix, quae Veneris foedera nulla colit.
Mors illi Venus est, sola est in morte voluptas:
ut possit nasci, appetit ante mori.
Ipsa sibi proles, suus est pater et suus haeres,
nutrix ipsa sui, semeper alumna sibi.
Ipsa quidem, sed non eadem est, eademque nec ipsa est,
Aeternam vitam mortis adeptam bono.“

Napokon, zobrazenie mýtického vtáka, ktorý zhorí, aby mohol opäť povstať zo svojho vlastného popola, je možné vidieť na mnohých mozaikách v bazilikách ako obraz vzkriesenia. Preto sa nazdávame, že tento Lactantiov pokus traktovať pomocou alegórie tému zmŕtvychvstania rozhodne patrí do príbehu kresťanskej epiky.

Mýtus o Fénixovi pozná³¹⁹ aj ďalší zo zakladateľov kresťanskej epiky, tentoraz apologetickej, **Commodianus**, ktorý tvoril v polovici 3. storočia v Afrike a písal aj lyrické skladby. Okrem nich sa mu niekedy pripisuje *Obranná báseň proti Židom a pohanom (Carmen apologeticum adversus Iudaeos et gentes)*.³²⁰ Nejde o apológiu v striktnom zmysle, ale o didaktické dielo predstavujúce súhrn kresťanskej viery³²¹ v 1060 prízvučných šesťstopových veršoch radených do dvojverší a imitujúcich hexameter, ktoré sú pre Commodiana príznačné.³²² Aj v tom sa ukazuje jeho závislosť na paralelizme, ktorý bol hojne prítomný v žalmoch. Pridávame ukážku z jeho básne:

*Jediný je Boh v nebi Pán nebies, mora i zeme,
o ktorom Mojžiš učil, že na kríži odvisne za nás.
Preto sa niektorí mylia a boja sa bolesť mu pririečť,
neprilíš pozorní totiž sú v skúmaní tajomstiev Božích.
Pre závisť diablovu prišla smrť hrozná do tohto sveta,
avšak Boh zrodený z Panny ju v sebe tajomne zničil.
Slepí Židia sa priečia však tomuto zrozeniu jeho,
v bezhlavej hlúposti dali sa na zločin krvavý zlákať.*³²³

³¹⁹ Comm., *carm. apol.* 139-142. CSEL 15, s. 124.

³²⁰ Kritické vydanie: DOMBART, B., ed.: *Commodiani Carmen apologeticum*. (=CSEL 15) Wien: ÖAW 2013, s. 115-188.

³²¹ MARTIN, *Commodianus*, s. 8.

³²² NORBERG, *An Introduction to the Study of Medieval Latin Versification*, s. 63, 88.

³²³ Comm., *carm. apol.* 771-778. CSEL 15, s. 165:

„Unus est in caelo Deus caeli, terrae marisque,
quem Moyses docuit ligno pependisse pro nobis.

Unde quidam errant ignavi talia passum,
non satis intenti mysterio Dei secreto.

Invidia diaboli mors introivit in orbem,
quam Deus occulte destruxit Virgine natus.

Qua nativitate excordantur caeci Iudaei,
stulto infatuant scelere commisso cruenti.“

3.2 Biblický epos

Matthaeus instituit virtutum tramite mores
et bene vivendi iusto dedit ordine leges.
Marcus amat terras inter caelumque volare
et vehemens aquila stricto secat omnia lapsu.
Lucas uberius describit praelia Christi,
iure sacer vitulus, quia vatum munia fatur.
Iohannes fremit ore leo, similis rugenti
intonat aeternae pandens mysteria vitae.³²⁴

Alegorická forma rozprávania o Kristovi mala už iba krok k novozákonnej biblickej zvesti. Bolo otázkou niekoľkých desaťročí, keď priamo po biblickom texte ako námete pre svoju epickú skladbu siahol prvý kresťan. Bol ním **Gaius Vettius Aquilinus Iuvenus** (asi 300 – asi 360). Podľa Hieronymovho svedectva tento španielsky kňaz prerozprával do hexametrov evanjeliá takmer doslovne.³²⁵ Jeho epos *Štyri knihy evanjelií* (*Evangeliorum libri quatuor*) obsahuje dva predslovy a celkovo 3219 veršov.³²⁶ Zavádza do kresťanskej epiky neskôr všeobecne akceptované inovácie.³²⁷ Sú nimi kresťanské neologizmy, napr. *flamminivomus* = plameňostrelný a klasické výrazy užíva v novom význame (*Tonans*: výsostný atribút Jova označuje kresťanského Boha).³²⁸ Vzývanie Múz (*invocatio*) zasa nahradí vzývaním Ducha Svätého,³²⁹ ako to vidíme v nasledujúcej ukážke:

*Kristove životodarné mne činy stanú sa piesňou,
bez jedu klamstva darom nech Božím stanú sa ľuďu.
Nemám strach, že svet ich vezme ten, čo sám k záhube speje,*

³²⁴ Iuven., *evvang.* praefatio 1-8. CSEL 24, s. 0:

„Matúš založil cestu, čo konanie privádza k cnosti,
pre život spravodlivého rad-radom zákony spísal.
Medzi nebom a zemou let slobodný miluje Marek,
všetko útokom strmým hneď rozdelí jak rýchly orol.
Zápasy Kristove Lukáš zas podrobne opíše všetky,
právom je posvätným volom, čo prorocké znamenia veští.
Ako lev zareve Ján, hlas jeho je podobne hlasný,
večného života taje hneď jeho odhalia slová“

³²⁵ Hier., *vir. ill.* 84. PL 23, stl. 730.

³²⁶ Kritické vydanie: HUEMER, J., ed.: *Gai Vetti Aquilini Iuveni Evangeliorum libri quattuor.* (=CSEL 24). Wien: ÖAW 2013, s. 1-146.

³²⁷ GREEN, Latin Epics of the New Testament, s. 2.

³²⁸ HAGENDAHL, H.: *Latin Fathers and the Classics. A Study on the Apologists, Jerome and Other Christian Writers.* Göteborg: Almqvist&Wiksell 1958, s. 388-389.

³²⁹ POLLMANN, K.: Das Epos in der Spätantike. In: RÜPKE, J., ed.: *Von Göttern und Menschen erzählen.* Stuttgart: Steiner 2001, s. 111-112.

*skôr je to dielo, ktoré aj mňa hádam plameňom vyrove,
vtedy keď zostúpi v mračne sem iskrivom, plameňostrelnom,
Kristus v Otcovej sláve sťa Sudca na vzosnom tróne.
Do práce teda! Nech so mnou Duch Svätý je autorom básne!
On nech spevák mysleľ vždy zavláži priezračným prúdom
sladkého Jordánu, aby náš príhovor hoden bol Krista.³³⁰*

Prvá kniha (770 veršov) pokrýva zvestovanie a narodenie, účinkovanie Jána Krstiteľa a začiatky Kristovej činnosti. V druhej knihe (819 veršov) sú opísané zázraky a podobenstvá najmä z *Evanjelia podľa Jána*. V tretej knihe (773 veršov) môžeme vidieť zväčša matúšovské zázraky, reči a podobenstvá.³³¹ Štvrtá kniha (812 veršov) prináša eschatologické reči, vzkriesenie Lazára, Kristovu smrť a zmŕtvychvstanie.³³² Komplikovanejšie pasáže Iuvenus nielen predkladá, ale istým spôsobom aj vykladá, hoci ešte pomerne opatrne. Tým začne dlhú významnú tradíciu poetickú exegézy, ktorej sa tak obávali Hieronym a Augustín.³³³

Iuvenus chcel asi svojím dielom vytvoriť evanjeliovú konkordanciu, podobnú Tatianovmu *Diatessaronu*.³³⁴ Preto si zvolil ako cestu transformáciu prozaickej predlohy do poetickú formy. Tým ponúkol esteticky vyhovujúcu verziu Kristovho príbehu, pretože už Augustín tvrdí, že latinské preklady Biblie mali veľmi často biednu úroveň.³³⁵ Tak podľa Hieronyma síce

³³⁰ Iuven., *evang.* proemium 19-27. CSEL 24, s. 2:

„Nam mihi carmen erit Christi vitalia gesta,
divinum populis falsi sine crimine donum.
Nec metus, ut mundi rapinant incendia secum
hoc opus; hoc etenim forsan me subtrahet igni
tunc, cum flammivoma discendet nube coruscans
Iudex, altithroni Genitoris gloria Christus.
Ergo age! Sanctificus adsit mihi carminis auctor
Spiritus, et puro mentem riget amne canentis
dulcis Iordanis, ut Christo digna loquamur.“

³³¹ FONTAINE, J.: *Naissance de la poésie dans l'occident chrétien. Esquisse d'une histoire de la poésie latine chrétienne du IIIe au VIe siècle*. Paris: Études Augustiniennes 1981, s. 77.

³³² Podrobnejšiu štruktúru pozri v: GREEN, R.: *The Evangeliorum Libri of Iuvenus: Exegesis by Stelth?* In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Boston: Leiden 2017, s. 74.

³³³ GREEN, R.: *The Evangeliorum Libri of Iuvenus: Exegesis by Stelth?* In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Boston: Leiden 2017, s. 74.

³³⁴ FICHTNER, R.: *Taufe und Versuchung Jesu in den Evangeliorum Libri quattuor des Bibeldichters Iuvenus (I, 346–408)* (=Beiträge zur Altertumskunde 50). Stuttgart: K. G. Saur 1994, s. 11.

³³⁵ Aug., *epist.* 71, 6. CSEL 34/2, s. 251.

len sucho prepísal štyri evanjeliá do jedinej ucelenej básne, ale uplatnil pritom veľmi tvorivý kompilačný proces, keď výberom látky a poradia jednotlivých príbehov naznačuje, kým je preňho Kristus.³³⁶ Tak vznikol prvý **biblický epos**. Jeho primárnym poslaním tak, ako aj v prípade prozaickej predlohy, zatiaľ bolo hlásanie evanjelia o Kristovom vykúpení a zmŕtvychvstaní.³³⁷ Ide teda o **kerygmatický** subžáner biblickej epiky. Neskorší autori však boli omnoho odvážnejší.

3.3 Kresťanské variácie na klasickú epiku

Castalio sed fonte madens imitata beatos
quae sitiens hausit sanctae libamina lucis
hinc canere incipiam, praesens, deus erige mentem;
Vergilium cecinisse loquar pia munera Christi.³³⁸

Skôr, než by sme sa venovali ďalším vývinovým smerom epiky, predstavíme kuriozity, ktoré do tohto obdobia kresťanskej poézie rozhodne patria, hoci nemali dlhé trvanie a nenašli si v kresťanskej poézii pevné miesto. Prvou je anonymná báseň z galského Autun,³³⁹ s názvom *Oslava Pána (Laudes Domini)*.³⁴⁰ Vznikla v roku 324,³⁴¹ a je preto jednou z prvých kresťanských básní vôbec. Tvorí ju 148 hexametrov pomerne dobrej kvality, hoci nedosahujú úroveň neskorších autorov ako boli Juvencus či Prudentius.³⁴² Podľa jej názvu, ktorý zrejme nie je pôvodný, by sa dalo tvrdiť, že ide o panegyrické dielo, avšak jej obsah je natoľko pestrý, že sa

³³⁶ BRAUN, L., ENGEL, A.: Quellenwechsel im Biblepos des Iuvencus. In: *Zeitschrift für antikes Christentum*, čís. 2, roč. 1998, s. 123–138.

³³⁷ GREEN, The Evangeliorum libri of Juvencus: Exegesis by Stealth, s. 65.

³³⁸ Proba, *cento* 20–23. CSEL 16, s. 570:

„Z prameňa Kastalského som po vzore blažených pila,
dúšky svätého svetla som čerpala, žíznivá veľmi.
Spievať keď začnem, Bože, buď pri mne a nasmeruj myseľ
spevom by Vergiliovým som zjavila Kristov dar milý.“

³³⁹ BARDY, G.: Les *Laudes Domini* (Poème Autunois du commencement du IVe siècle). In: *Memoires de l'Academie des sciences, arts et belles-lettres de Dijon*, čís. 1, roč. 1934, s. 39.

³⁴⁰ Anon., *laud. Dom.* 1–148. PL 19, stl. 379–386.

³⁴¹ GREEN, R.: Constantine as patron of Christian Latin Poetry. In: *Studia Patristica* 46. Leuven: Peeters 2010, s. 73.

³⁴² REES, R.: The Rhetorics and Poetics of Praise in the *Laudes Domini*. In: *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, čís. 95, roč. 2010, s. 83.

nedá zaradiť do žiadneho profilového žánru.³⁴³ Autor zjavne len hľadal možnosti, akými sa nová kresťanská tematika v poézii bude uberať. Formálne v nej badať prvky *maeniánskej* panegyrickej školy z Autun a opiera sa aj o diela Vergília a Lucretia.³⁴⁴ Báseň obsahuje oslavu cisára Konštantína, opis zázraku, prírodné motívy i vieroučné prvky. Je zaujímavým dokladom kresťanských prvotín v zatiaľ neistých časoch slobody:

*Ktože to hrobu dal cit? Kto vnútri v ňom rozviazal putá?
Nebohá jak mohla vedieť, že prichádza manžela tóna?
Toto len ty, Kriste, Bože, vieš, znak tvoj sa ukázal iste,
z mrŕtoch keď postupne učíš tu vstávať nehybné údy.*³⁴⁵

Ďalšou variáciou je kresťanské *cento*. Termín (gr. χέντρον), znamená v preklade koláž. Pôvodne označoval biedny odev zošitý z útržkov rôznych tkanín.³⁴⁶ V poézii neskôr označoval báseň, ktorá je poskladaná z polveršov či celých veršov prevzatých v gréckej tradícii najmä z homérskych eposov (*Homero-centones*) a v latinskej jazykovej oblasti z Vergiliových básní (*Vergilio-centones*).³⁴⁷ Tie boli často pomerne násilne usporiadané tak, aby dali nový zmysel. Uznávané diela národných literatúr teda slúžili básnikom ako kameňolom s najkrajším mramorom, z ktorého potom lámali materiál na svoje vlastné skladby. Išlo na jednej strane o poctu spomenutým veľikánom poézie a zároveň o ich reлектúru v modernej dobe. Nie je preto vôbec čudné, že po Konštantínovom obrate sa objavili aj kresťanské centony.³⁴⁸

³⁴³ REES, The Rhetorics and Poetics of Praise in the Laudes Domini, s. 72.

³⁴⁴ VAN DER WEJIDEN, P.: *Laudes Domini. Tekst, vertaling en commentaar*. Amsterdam: H. J. Paris 1967, s. 145.

³⁴⁵ Anon., *laud. Dom.* 32-35. PL 19, stl. 381:

„Quis dedit affectum tumulo? quis uincola soluit?
Vnde sepulta uidet uenturam coniugis umbram?
Tu facis haec, tu Christe deus, tua signa mouentur
Paulatimque doces sopita resurgere membra.“

³⁴⁶ LIDDELL, H., SCOTT, R.: *A Greek – English Lexikon*. Oxford: Clarendon Press 1996, s. 939.

³⁴⁷ OKÁČOVÁ, M.: *Centones Vergiliani: intertextuálná analýza pozdně antických centonálních epyllíí s mytologickou tematikou*. Brno: MU 2011, s. 40.

³⁴⁸ Kritická edícia kresťanských centonov: *Cento Probae, Versus ad gratiam Domini, De incarnatione Verbi, De Ecclesia*. SCHENKL, K., ed.: *Poetae christiani monores. Pars I.* (=CSEL 16). Wien: ÖAW 2011, s. 569-627.

Prvý z nich pochádza z autorského pera niekoho, od koho by sme to zrejme nečakali. Tou osobou bola vzdelaná a nábožná rímska dáma **Faltonia Betitia Proba** (315 – 366). Svoje cento zložila okolo roku 360 v rozsahu 694 hexametrov.³⁴⁹ Prvá časť (v. 1-332) opisuje starozákonné témy, druhá (v. 333-694) novozákonnú látku.³⁵⁰ Ukážku sme vybrali zo začiatku novozákonnej časti:

*Otče, a teraz k tebe sa obraciam, ku tvojim vznešeným činom,
pristúpim k hlavnému dielu, čo hlásali proroci zbožní.
Do toho pustím sa, hoci už záver mi krátkeho času
blíži sa. Krušná však cesta ma čaká, po ktorej môžem
do zeme spadnúť i slávne si meno naddho získať.
Tvoj vlastný potomok totiž sem zostúpil z výšavy neba,
aby ten priniesol dobu, čo oddávna žiadame o ňu,
pomoc a príchod Boha. Keď najskôr panenskú ženu,
postavu majúca a tvár – len vyrieť to bude sťa zázrak –
zrodila syna, čo nie je náš príbuzný rodom ni krvou.*³⁵¹

Probiným zámerom bolo zrejme urobiť z Vergília kresťanského proroka.³⁵² Naznačuje tak možnosť zlúčenia antickej pohanskej a kresťanskej tradície, hoci jej to bude Hieronym ostro vyčítať.³⁵³ Aj keď je toto cento najslávnejšie, nebolo zďaleka jediné. Aj záhadný básnik **Mavortius** má medzi svojimi centonmi i jedno v rozsahu 116 veršov pomerne dobrej kvality s názvom *O cirkvi*

³⁴⁹ KACZYNSKY, B.: Faltonia Betitia Proba: A Virgilian Cento in Praise of Christ. In: CHURCHILL, L., ed.: *Women writing Latin. Women writing Latin in Roman Antiquity, Late antiquity, and the Early Christian Era*. New York: Routledge 2002, s. 131.

³⁵⁰ POLLMANN, K.: *The baptized Muse: Early Christian Poetry as Cultural Authority*. Oxford: Oxford University Press 2017, s. 113-114.

³⁵¹ Proba, cento 333-342. CSEL 16, s. 589 (v zátvorke sú čísla veršov vo Vergíliových dielach: A: *Aeneide*, G: *Georgikách* a E: *Bukolikách*):

Nunc ad te et tua magna, pater, consulta revertor.	(A XI, 410)
Maius opus moveo: vatam praedicta priorum	(A VII, 45 IV, 464)
adgredior, quamvis angusti terminus aevi	(A III, 38 G IV, 206)
accipiat, temptanda via est, qua me quoque possim	(G IV, 207 III, 8)
tollere humo et nomen fama tot ferre per annos,	(G III, 9 III, 47)
quod tua progenies caelo descendit de alto,	(A I, 250 VIII, 423)
attulit et nobis aliquando optantibus aetas	(A VIII, 200)
auxilium adventumque Dei, quom femina primum	(A VIII, 201 VIII, 408)
virginis os habitumque gerens – mirabile dictu –	(A I, 315)
nec generis nostri puerum nec sanguinis edit.	(E VIII, 45)

³⁵² BAŽIL, M.: Pozdněantické cento jako intertextuální literární forma II. In: *Auriga – ZJKE*, čís. 53, roč. 2011, s. 10-11.

³⁵³ Hier., *epist.* 53, 7. CSEL 54, s. 453-454: „garrula anus“.

(*De ecclesia*).³⁵⁴ Dokonca ešte aj v 5. storočí sa anonymný autor usiloval napodobniť Probu 111 veršovým centonom *O vtelení Slova (De incarnatione Verbi)*³⁵⁵ a istý **Pomponius** zas poskladal cento s názvom *Verše vďaky Pánovi (Versus ad gratiam Domini)*.³⁵⁶ Tým dokazujú, že tento básnický žáner napriek nežičlivému Hieronymovmu hodnoteniu³⁵⁷ ďalej prežíval, hoci sa nám iné kresťanské centony už nezachovali.

Zaujímavý, i keď skromný pokus o syntézu kresťanstva a pohanstva ponúka **Severus Sanctus Endelechius** (4. storočie). Paulín spomína v jednom zo svojich listov³⁵⁸ rétora tohto mena ako svojho priateľa, ale nevedno, či ide o jednu a tú istú osobu. Každopádne je tento Endelechius autorom básne s dĺžkou 132 veršov v 33 asklepiadských strofách³⁵⁹ s názvom *O smrti volov (De mortibus bovum)*, ktorá je akousi kresťanskou variáciou na prvú Vergiliovu *Bukoliku (Ecloga I)*. Pastieri Bucolus a Aegon v nej hovoria o strašnom more dobytka, ktorý doľahol aj na ich rodnú Galiu. Pastier Tityrus im vtedy rozpráva, ako zachránil svoje voly tým, že im medzi rohy vložil znamenie kríža.³⁶⁰ Obaja pastieri ohromení týmto zázrakom sa stanú kresťanmi. Hoci je Endelechiov príklad jediný, svedčí o slobode, s akou kresťanskí básnici experimentovali s formou, i o motívoch, ktoré vtedy viedli vidiečanov (*pagani*) k prijatiu kresťanstva,³⁶¹ ako to ukazuje Tityrov výstup:

*Znak, čo zrelí, bol zaiste Boží kríž,
ktorý vo veľkých sa uctieva mestách len.
Boha večného tam Kristus už slávou je,
jeho jediným Synom dnes.*

³⁵⁴ RICCI, M.-L.: Motivi ed espressioni bibliche nel centone virgiliano *De ecclesia*. In: *Studi italiani di filologia classica*, čís. 35, roč. 1963, s. 163, 184.

³⁵⁵ BAŽIL, M.: Pozdneantické cento jako intertextuální literární forma I: Teorie a možnosti její aplikace. In: *Auriga – ZJKF*, čís. 52, roč. 2010, s. 20.

³⁵⁶ ARCIDIACONO, C.: Il centone virgiliano christiano *Versus ad gratiam Domini*. In: *Rivista di cultura classica e medioevale*, čís. 2, roč. 2001, s. 309-356.

³⁵⁷ Hier., *epist.* 53, 7. CSEL 54, s. 454.

³⁵⁸ Paul. Nol., *epist.* 28, 6. CSEL 29, s. 247.

³⁵⁹ Druhá asklepiadskú strofu tvoria tri malé asklepiady (—|—U—|— / /—U—|U×) a jeden glykonej (—|—U—|—U×). OKÁL, *Antická metrika*, s. 70.

³⁶⁰ MC GILL, S.: Poeta arte Christianus. Pomponius's cento *Versus ad gratiam Domini* as an early example of christian Bucolic. In: *Traditio*, č. 56, roč. 2001, s. 16.

³⁶¹ WHITE, *Early Christian Latin poets*, s. 75.

Práve takýto znak doprostred dali čiel
všetkým zvieratám a spásou im istou bol.
Preto všemocným Boh Záchrancom volá sa,
iba takým ho menom zvuí.³⁶²

3.4 Rozkvet kresťanského eposu

Cur ego, Daviticis adsuetus cantibus odas
cordarum resonare decem sanctoque verenter
stare choro et placidis caelestia psallere verbis,
clara salutiferi taceam miracula Christi?³⁶³

Takéto experimenty v oblasti obsahu (centony) a formy (bukolská idyla) pohanskej poézie nemali veľa nasledovníkov. No ak ide o kresťanské inovácie v oblasti žánrov epickej poézie, primáť i tu drží španielsky štátny úradník, **Aurelius Prudentius Clemens** (348 – 405),³⁶⁴ ktorému sme sa venovali už pri lyrickej tvorbe. Jeho literárne dielo obsahuje aj rozmerné epické spisy. Najväčšiu pozornosť púta triptych³⁶⁵ mytologických, konkrétne alegorických eposov.³⁶⁶ Prvý je *Zrod hriechu (Hamartigenia)*.³⁶⁷ V rozsahu 966 hexametrov uvedených prológom zo 63 senárov farbisto opisuje, že pôvodcom zla a hriechu je sloboda ľudskej duše.³⁶⁸ Preto zavrhnú gnostické dualistické systémy, najmä

³⁶² Endel., *mort.* 105-112. PL 19, st. 800:

TITYRUS:

Signum quod perhibent esse crucis Dei:

magnis qui colitur solus in urbibus

Christus, perpetui gloria numinis,

cuius Filius unicus.

Hoc signum mediis frontibus additum,

cunctorum pecudum certa salus fuit.

Sic vero Deus hoc nomine praepotens

Salvator vocitatus est.

³⁶³ Sedul., *carmin. pasch.* I, 23-26. CSEL 10, s. 17:

„Prečo ja, zvyknutý spievať už Dávida duchovné piesne,

sväto a dôstojne brnkať si na jeho desiatich strunách,

v zbore stáť a slovom vhodným s ním o veciach nebeských spievať,

Krista spásonosného by zázraky zamlčať mal som?“

³⁶⁴ MASTRANGELO, M.: *The Roman self in Late Antiquity. Prudentius and the Poetics of the Soul*. Baltimore: The John Hopkins University Press 2007, s. 3-4.

³⁶⁵ LUDWIG, W.: Die christliche Dichtung des Prudentius und die Transformation der klassischen Gattungen. In: *Entretiens sur l'antiquité classique*, č. 23, roč. 1977, s. 311.

³⁶⁶ DUVAL, La poésie latine au IVe siècle de notre ère, s. 186.

³⁶⁷ Kritické vydanie: BERGMAN, J., ed.: *Aureli Prudenti Clementis Carmina*. (=CSEL 61). Wien: ÖAW 2013, s. 127-163.

³⁶⁸ GNILKA, Prudentiana I: Critica, s. 94.

manichejský, ktoré predstavujú zlo ako jeden z dvoch večne bojujúcich princípov.³⁶⁹

Súboj s hriechom vo svete sa definitívne rozhodne až vtedy, keď sa doňho zapojí sám Boh v osobe vteleného Krista. Preto nasleduje druhý Prudentiov alegorický epos *Nanebovzatie (Apotheosis)*.³⁷⁰ Po dvojitom úvode prináša v 1084 hexametroch rozprávanie o Kristovi, ktorý po zmŕtvychvstaní triumfálne vstupuje ako predobraz Ľudstva do neba³⁷¹ a odhalí čitateľom celú svätú Trojicu ako odmenu za vytrvalosť v dobrom.³⁷² Popri tom sa venuje i boju s trojičnými bludmi.

Po porážke zla vo svete sa zápas so zlom musí víťazne zavrieť aj v duši jednotlivého človeka. Opis tohto boja ponúka Prudentius v tretej epickej skladbe s alegorickým obsahom. Je to jeho najslávnejšie epické dielo *Duchovný boj (Psychomachia)*.³⁷³ Jeho štruktúra je podobná, ako u predchádzajúcej dvojice. Po predslove v 68 senároch nasleduje 915 hexametrov diela. V nich autor rozohrá v ľudskej duši boj medzi siedmimi cnosťami a siedmimi nerestami.³⁷⁴ Neresti v tomto zápase utrpia drvivú porážku a v duši pre ne viac nie je miesto. Báseň preto končí vystavaním definitívneho Božieho mesta.

Prudentius reinštaluje do kresťanskej epiky alegorické postavy. Cnosti a neresti sú personifikované.³⁷⁵ Počnúc jeho eposmi sa budú mytologické postavy antického panteónu, ako pozitívne tak aj negatívne, už stabilne objavovať v kresťanskej poézii.³⁷⁶ Ukážkou je zápas medzi Čistotou a Zmyselnosťou:

*Vzápätí odvážne chystá sa na pole trávnaté vbehnúť
panenská Čistota v zbroji, čo žiari nádherným jasom.*

³⁶⁹ MALAMUD, M.: *Prudentius: The Origin of Sin: An English Translation of the Hamartigenia*. Ithaca: Cornell University Press 2011, s. 77-79.

³⁷⁰ Kritické vydanie: BERGMAN, J., ed.: *Aureli Prudenti Clementis Carmina*. (=CSEL 61). Wien: ÖAW 2013, s. 79-124.

³⁷¹ CHARLET, La poésie de Prudence dans l'esthétique de son temps, s. 376.

³⁷² GNILKA, Ch.: *Prudentiana II: Exegetica*. Leipzig: K. G. Saur 2001, s. 17-19.

³⁷³ Kritické vydanie: BERGMAN, J., ed.: *Aureli Prudenti Clementis Carmina*. (=CSEL 61). Wien: ÖAW 2013, s. 167-211.

³⁷⁴ PELTARI, A.: *The Psychomachia of Prudentius. Text, Commentary and Glossary*. Norman: University of Oklahoma Press, 2019, s. 75-76.

³⁷⁵ SMITH, M.: *Prudentius' Psychomachia. A Reexamination*. New Jersey: Princeton University Press 1976, s. 6.

³⁷⁶ VAN DER LAAN, P.: Imitation créative dans Le Carmen paschale de Sédulius. In: DEN BOEFT, J., HILHORST, A., eds.: *Early Christian Poetry*. Leiden: Brill 1993, s. 151.

*Sodomská Zmyselnosť šaty si podkaše a rodné fakle
namieri na ňu a vrhne jej do tváre pochodeň smolnú
planúcu sírou. Tak prebiť jej žiaru nevinnú mieni,
plameňmi a temným dymom ju aspoň začmudíť skúša.
Pravicu Fúrie besnej i ohnivé oštepky krutej
neviesťky bez obáv panna vždy posvätnou odrazí skalou,
smolnice letiace na ňu si ďaleko od tváre drží.
Hrdlo tej pobehlice, keď všetky si vyháďže zbrane,
prerazí taseným mečom. Tá z hrtana vychrchle pary
zmiešané s odpornou krvou. I závan tohoto dychu
mrzkého poškovniť vedel hneď susedské ovzdušie milé.³⁷⁷*

Všetky tri eposy vykazujú aj apologetické prvky, najmä pokiaľ ide o trojičnú dogmu. Neskôr Prudentius zostavil na obranu náuk o Trojici, ale i proti pohanstvu, apologetický epos v dvoch knihách s názvom *Proti Symmachovi (Contra Symmachum)*.³⁷⁸ Základnú osnovu pre dielo mu poskytol zápas, ktorý viedol rímsky prefekt Symmachus so svojim príbuzným, milánskym biskupom Ambrózom, pre odstránenie sochy bohyně Víťazstva z budovy Rímskeho senátu.³⁷⁹ Báseň je aj správou o tom, ako sa hlavné mesto ríše mení na nový kresťanský Rím.³⁸⁰

Podobnú zmenu starého na nové videl Prudentius aj v Písme. Preto svojsky vstúpil aj do biblickej poézie, aby podal sumár najväčších udalostí spásy. Lyricko-epickým prístupom,

³⁷⁷ Prud., *psych.* 108-120. CSEL 61, s. 175:

„Exim gramineo in campo concurrere prompta
virgo Pudicitia speciosis fulget in armis,
quam patrias succinata faces Sodomita Libido
adgreditur piceamque ardenti supure pinum
ingerit in faciem podibundaque lumina flammis
adpetit in taetro temptat subfundere fumo,
sed dextram furiae flagrantis et ignaea dirae
tela lupae saxo ferit inperterrita virgo
excussasque sacro taedas depellit ab ore.
Tunc exarmatae iugulum meretricis adacto
transfigit gladio; calidos vomit illa vapores
sanguine concretos caenoso, spiritus inde
sordidus exhalans vicinas polluit auras.“

³⁷⁸ Kritické vydanie: BERGMAN, J., ed.: *Aureli Prudenti Clementis Carmina*. (=CSEL 61). Wien: ÖAW 2013, s. 215-288.

³⁷⁹ POLLMANN, *The baptized Muse*, s. 164.

³⁸⁰ ROBERTS, M.: Rome personified, Rome epitomized: Representations of Rome in the Poetry of the early fifth Century. In: *American Journal of Philology*, čís. 122, roč. 2001, s. 538.

ktorý mu bol vlastný, zostavil v básni *Dva chody (Dittochaeon)*³⁸¹ na palete 196 hexametrov štvorveršové opisy 48 biblických udalostí od stvorenia človeka až po koniec sveta.³⁸² Prudentius navyše koncipuje 24 príbehov Starého zákona a 24 Nového zákona tak, že postavy tvoria náprotivky: dvojice vyobrazení, predobraz – naplnenie.³⁸³ Dvojicu napríklad tvorí Eva – matka hriechu a Mária – matka Krista. Toto literárne dielo napĺňa aj črty epigramatickej poézie, no keďže nevzniklo ako sprievodný nápis pre obraz na stene či hrobe, ale výlučne ako literárne dielo,³⁸⁴ zaradili sme ho k epike.

Starý zákon, hlavne počiatky dejín spásy tak, ako sú opísané v *Knihe Genesis*, sa následne stávajú novým objektom záujmu kresťanských epikov, ku ktorému sa budú neustále vracieť.³⁸⁵ Za prvú takúto skladbu sa dá považovať odvážny text z pera **Cypriána Galského** (397 – 430), ktorý žil pravdepodobne v južnej Galii (odtiaľ prídomek Galský) a môže ísť o adresáta 140. listu v epistulári svätého Hieronyma.³⁸⁶ Iuvencus pred ním vložil do veršov základný kresťanský text – evanjeliá. Cyprián si teda za objekt svojho záujmu vybral úvodné knihy Starého zákona. Záujem básnikov o tento text nebol novinkou. Sumáre dejín spásy vo veršovanej forme nájdeme napríklad v 106. alebo 136. žalme a ďalších biblických textoch. A Cypriánovo spracovanie tejto témy možno zasa považovať za prvý prejav biblickej formy **historického eposu**.

Súčasná podoba básne má názov *Zbásnený Heptateuch (Heptateuchos Carmen)*³⁸⁷ a v rozsahu 5250 hexametrov vkladá do veršov Tóru, Jozueho a Sudcov.³⁸⁸ Pôvodne sa však asi pustil

³⁸¹ Kritické vydanie: BERGMAN, J., ed.: *Aureli Prudenti Clementis Carmina*. (=CSEL 61). Wien: ÖAW 2013, s. 435-449.

³⁸² DIJKSTRA, The Apostles in Early Christian Art and Poetry, s. 212.

³⁸³ DUVAL, La poésie latine au IVe siècle de notre ère, s. 187.

³⁸⁴ LEHMANN, T.: Echte und falsche Bilder im frühchristlichen Krichenbau: Zu den Bildepigrammen von Prudentius und Paulinus Nolanus. In: ZIMMERMANN-PANAGL, V., WEBER, D., eds.: *Text und Bild: Tagungsbeiträge*. Wien: ÖAW 2010, s. 124.

³⁸⁵ WHITE, Early Christian Latin Poets, s. 17-18.

³⁸⁶ Hier., *epist.* 140,1. CSEL 56/1, s. 269.

³⁸⁷ Kritické vydanie: PEIPER, R., ed.: *Cypriani Heptateuchos*. (=CSEL 23). Wien: ÖAW 2013, s. 1-208.

³⁸⁸ POLLMANN, K.: Der sogenannte Heptateuchdichter und die Alethia des Claudius Marius Victorius. In: *Hermes*, čís. 120/4, roč. 1992, s. 491.

do omnoho väčšieho, skutočne grandiózneho projektu, ktorý mal spracovávať celé biblické dejiny (*carmen perpetuum*). Prišiel však len po 7. knihu Biblie. K tomuto celku patria ešte zlomky kníh, ktoré sa nezachovali celé, alebo zostali rozpracované.³⁸⁹ Autor sa vo svojej básni logicky koncentruje na rozprávania z historických kníh a celé nepoetické (napr. legislatívne) pasáže skrakuje alebo rovno vynechá. Uplatňuje jeden zo základných epických postupov: krátke zhrnutie (*percursorio*) či vypustenie (*elisisio*).³⁹⁰ Naopak, piesňové úseky, ako Pieseň po prejení mora, spev pri studni v Mare a Mojžišovu pieseň pred smrťou, spracoval vo faléckom hendekasyľabe,³⁹¹ čím im priznal lyrickú formu. Cyprián bol v staroveku čítaný iba zriedka, no obľubu zaznamenal v karolínskej dobe.³⁹²

3.5 Zlatý vek kresťanskej epiky

Pone supercilium si te cognoscis amicum,
nec queras opus hic codicis artificis,
sed modicae contentus adi ad sollemnia mensae
plusque libens animo quam satiare cibo.³⁹³

Naproti Cypriánovi bol zasa **Caelius Sedulius** (okolo 450) zrejme najobľúbenejším básnikom celej biblickej epiky.³⁹⁴ Tvoril v Itálii asi v polovici 5. storočia. Podľa svojich vlastných slov bol štátnym úradníkom, ale keď sa stal kresťanom, začal písať básne, lebo ľudia pokladali poetické diela za príťažlivejšie a boli podľa neho aj efektívnejšie pri šírení kresťanskej viery.³⁹⁵

³⁸⁹ HERZOG, R.: *Die Bibleepik der lateinischen Spätantike Bd. 1: Formgeschichte einer erbaulichen Gattung*. München: Fink 1975, s. 100.

³⁹⁰ ROBERTS, M.: *Biblical Epic and Rhetorical Paraphrase in Late Antiquity*. Liverpool: Francis Cairns 1985, s. 121.

³⁹¹ Pozri pozn. 179.

³⁹² DINKOVA-BRUUN, G.: Biblical versifications from Late Antiquity to the Middle of the Thirteenth Century: History or Allegory. In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Leiden: Brill 2007, s. 341.

³⁹³ Sedul., *carm. pasch.* prologus 3-6. CSEL 10, s. 14:

„Odlož náročnosť svoju, ak vo mne priateľ a vidíš,
nečakaj od mojej knižky skvelého umelca čin.

Bez veľkých nárokov teda príď k oslave pri skromnom stole,
s úmyslom dušu viac sýtiť, ako len telu dať jesť.“

³⁹⁴ GREEN, Latin Epics of the New Testament, s. 352.

³⁹⁵ Sedul., *epist.* CSEL 10, s. 5: „Cur autem metrica voluerim haec ratione componere... multi sunt quos studiorum saecularium disciplina per poeticas magis delicias et carminum voluptates oblectat.“

Vidíme, že stačilo, aby prešlo pár desaťročí od smrti Hieronyma či Augustína a kresťanská poézia sa stala legitímnym nástrojom šírenia viery. Ich obavy o skresľovanie biblickej zvesti boli zamietnuté a poetické dielo malo podľa Sedulia zrazu prednosť pred prózou. Začal sa zlatý vek kresťanskej básnickej tvorby.

Seduliova *Velkonočná báseň* (*Carmen paschale*)³⁹⁶ opisuje celé Kristovo vykupiteľské dielo. Pôvodne bola rozdelená do štyroch kníh, dnes existuje v piatich.³⁹⁷ V prvej knihe sa píše o dejinách spásy do príchodu Mesiáša, v druhej o jeho narodení a verejnej činnosti po odovzdanie Modlitby Pána, tretia a štvrtá kniha pokrýva jeho zázraky a záverečná piata zachytáva dej od poslednej večere po nanebovstúpenie.³⁹⁸ Báseň je kresťanskou odpoveďou na Vergiliovu *Eneídu*, národný epos Rimanov.³⁹⁹ Sedulius ponúka kresťanom Rímskej ríše v 1770 hexametroch nový národný epos. Jeho hlavným hrdinom už nie je zakladateľ pozemského mesta, ktoré malo trvať naveky, ale nebeského.⁴⁰⁰ Vďaka Seduliovi sa tak dostal do kresťanskej epiky nefalšovaný biblický **hrdinský epos**.⁴⁰¹

Sedulius vložil do svojej básne s evanjeliovou témou aj výkladové prvky, keď vysvetľoval prečo, ako a načo Ježiš tú ktorú vec vykonal. Tým posunul pôvodný kerygmatický účel biblickej epiky k **exegetickému** subžánru.⁴⁰² Z toho vyplýva, že hojne začal využívať opačný postup ako Cyprián, čiže zdržanie (*commoratio*).⁴⁰³ Ak bola nejaká scéna zaujímavá či sémanticky bohatá, zastavil sa pri nej a vykresľoval ju dovtedy, kým nebol spokojný. Tým nenarušoval biblickú správu, iba ju rozpracoval tak, aby bola zaujímavá. Aj medzi evanjeliovými perikopami sa napríklad nachádzali všeobecné scény (*topoi*), ktoré mali epickí

³⁹⁶ Kritické vydanie: HÜMER, J., PANAGL, V., eds.: *Sedulii opera Omnia*. (=CSEL 10). Wien: ÖAW 2007, s. 1-170.

³⁹⁷ SPRINGER, C.: *The Manuscripts of Sedulius: A provisional Handlist*. Philadelphia: American philosophical Society 1995, s. 26, pozn. 56.

³⁹⁸ SPRINGER, C.: *The Gospel as Epic in Late Antiquity. The Paschale Carmen of Sedulius*. Leiden: Brill 1988, s. 96-98.

³⁹⁹ GREEN, Latin Epics of the New Testament, s. 248.

⁴⁰⁰ VAN DER LAAN, Imitation créative dans Le Carmen paschale de Sédulius, s. 143.

⁴⁰¹ SPRINGER, The Gospel as Epic in Late Antiquity, s. 80.

⁴⁰² VAN DER LAAN, Imitation créative dans Le Carmen paschale de Sédulius, s. 139.

⁴⁰³ ROBERTS, M.: *The Jeweled Style. Poetry and Poetics in Late Antiquity*. Ithaca: Cornell University Press 2010, s. 131.

autori vo veľkej obľube:⁴⁰⁴ búrka na mori, zápas s protivníkom (diablom), hostina alebo epický opis (*ekfráza*)⁴⁰⁵ trebárs horúčky:

*Odrazu spaľovať začal však prudkej horúčky plameň
ohnivý Petrovu svokru, až k hrobu sa začala kloniť.
Ku hrozbe stuhnutia tela sa preháral zranený život,
horúčosť nesmierna takmer ju schýlila k mŕtvolnej zime.
Ale keď znavených údov Pán svojou dotkol sa rukou,
pálčivý úpek hneď zmizol a stratil sa z celého vnútra,
pred skrytým prameňom vody sa stiahlo sálavé teplo.*⁴⁰⁶

Pri spracovaní takýchto všeobecných tém sa totiž dali porovnať kvality jednotlivých básnikov. Seduliov text bol taký dobrý, že sa stal pre básnikov na niekoľko storočí takmer kánonickým textom pre zobrazenie Ježišových príbehov.⁴⁰⁷ Po Seduliovi sa zdalo, že vo veci evanjelia už nemôžu biblickí básnici vytvoriť nič nové, ak nechcú ohnúť podstatu deja a postaviť ju inak.

Nastal preto čas, aby do kresťanskej epiky prenikol nový žáner, **epika didaktická**, ktorá doteraz poznala cez Prudentia iba apologetickú formu. Augustínova polemika o potrebe Božej milosti k spásu, ktorú nájdeme v náznakoch už u Sedulia,⁴⁰⁸ natoľko zaujala **Prospera Akvitánskeho** (390 – 463), že na jej obhajobu zložil didaktickú *Báseň o nevdačných ľuďoch* (*Carmen de ingratis*)⁴⁰⁹ v rozsahu 1002 hexametrov. Na ploche 972 veršov však ešte predtým spísal filozoficko-teologickú poému *O Božej*

⁴⁰⁴ STELLA, F.: Intercultural imitation in Christian Latin Poetry as a Way to the Medieval Poetics of Alterity. In: VERBAAL, W., et al. eds: *Latinitas Perennis vol. I*. Leiden: Brill 2007, s. 41-44.

⁴⁰⁵ ROBERTS, Biblical Epic and Rhetorical Paraphrase in Late Antiquity, s. 85.

⁴⁰⁶ Sedul., *carm. pasch.* III, 33-39. CSEL 10, s. 67:

„Forte Petri validae torreat lampadis aestu
febris anhela socrum, dubioque in funere pendens.
Saucia sub gelidis ardebat vita periculis,
immensusque calor frigus letale coquebat.
At postquam fessos Domini manus adigit astus,
ignaeus ardor abiit, totisque extincta medullis
fonte latentis aquae cecidit violentia flammae.“

⁴⁰⁷ ROBERTS, The Humblest Sparrow, s. 230.

⁴⁰⁸ GREEN, Latin Epics of the New Testament, s. 141.

⁴⁰⁹ Kritická edícia: HUEGELMEYER, Ch.: *Carmen de ingratis S. Prosperi Aquitani*. Washington: Catholic University of America Press 1962, s. 42-103.

prozreteľnosti (*De providentia Dei*).⁴¹⁰ V nej po elegickom prológu pokračuje veršom, ktorý jasne prezrádza didaktický zámer:

*Lepšie, než čokoľvek iné, vždy knihy podajú božské,
všetko, čo vedieť je treba. Tam Zákona hladina šira,
dostupná priaznivým vetrom je súcim pre prázdne plachty.
Avšak neskúseným strach bráni ísť na morské hĺbky.
Slabému prúdu najskôr sa musia naučiť vzoprieť,
pri samom okraji zeme, čo leží navôkol mora,
na ktorý rozostrel všade sa ľudský rod po tvári sveta.
Na naše či hladíš časy, či predošlé prezrieš si veky,
všetci vždy poznali Boha, veď príroda Pôvodcu svojho
v sebe dala vždy poznať. Aj keby bezbožný omyl
ukryl to a priznal mnohým, čo jednému malo len patriť,
Tvorcu pravého každý bol schopný spontánne poznať.*⁴¹¹

Prosper podľa prídومku síce pochádzal z rímskej Akvitánie, ale celý tvorivý život prežil na juhu Galie.⁴¹² Tam v Marseille 5. storočia pôsobil i ďalší kresťanský básnik, **Claudius Marius Victorius** (350 – 446), ktorý posunul didaktický epos na novú úroveň. Vytvoril fúziu biblického a didaktického eposu⁴¹³ v podobe svojráznej básne s názvom *Pravda (Alethia)*,⁴¹⁴ ktorej tri knihy, asi však existovala aj štvrtá,⁴¹⁵ majú 1020 hexametrov.

⁴¹⁰ Kritická edícia: MARCOVICH, M., ed.: *Prosper of Aquitaine: De providentia Dei. Text, Translation and Commentary* (=VChS 10). Leiden: Brill 1989, s. 4-67.

⁴¹¹ *Prosp., carm. de prov.* 97-108. VChS 10, s. 8-10:

„Ista quidem melius divinis edita libris
cognoscenda forent, ubi legis in aequore aperto
promptum esset ventis dare libera vela secundis.
Sed quoniam rudibus metus est intrare profundum,
in tenui primum discant procurrere rivo,
qua iacet extremo tellus circumdatta ponto,
et qua gens hominum diffusa est corpore mundi.
Seu nostros annos, seu tempora prisca revolvat,
Esse omnes sensere Deum, nec defuit ulli
auctorem natura docens; et si impius error
amisit, multis tribuens quod debuit uni,
innatum est cunctis genitorem agnoscere verum.“

⁴¹² MCHUGH, M.: *The Carmen de Providentia Dei Attributed to Prosper of Aquitaine. A dissertation*. Washington: The Catholic University of America Press 1964, s. 24.

⁴¹³ ROBERTS, *Biblical Epic and Rhetorical Paraphrase in Late Antiquity*, s. 188.

⁴¹⁴ Kritická edícia: SCHENKL, K., ed.: *Poetae latini minores pars I.* (=CSEL 16) Wien: ÖAW 2012, s. 359-436.

⁴¹⁵ MARTONELLI, U.: *Redeat verum. Studi sulla tecnica poetica dell' Alethia di Mario Claudio Vittorio*. Stuttgart: Franz Steiner 2008, s. 13-16.

Autor sa tu, obrazne povedané, pokúša spojiť Lucretia s Vergiliom na podklade prvých 19. kapitol *Knihy Genezis*.⁴¹⁶ Victorius má síce zjavné poetické nadanie, ale často sa zamotá do obskúrnych a komplikovaných výkladov.⁴¹⁷ Napriek tomu ide o zaujímavý pokus dať kresťanskú odpoveď na Lucretiov materialistický opis vzniku sveta v epose *O podstate vecí* (*De rerum natura*).⁴¹⁸ Toto je Victoriova odpoveď:

*Ty si rozum a umu si podstata svätá i hĺbka,
ty si poznanie samo, zdroj plného poznania jasný,
ty si sila, ba isto si sily sám najvyšší orchol,
ty si život a autor prvého žitia či svetla,
ty tiež pravé si svetlo, Boh pôvod a príčina vecí.
Od teba pochádza všetko, čo neskôr len smelo sa zjaviť,
z ničoty na svet keď vyšlo stá dielo takého Tvorcu,
samo či mysle dar vlastný či predobraz v jeho má myslí.*⁴¹⁹

Ďalej ponúka hrdinské rozprávanie o Abrahámovi a jeho ceste viery ako odpoveď kresťana na Aeneove blúdenia.⁴²⁰ Pôvodne báseň asi končila až Abrahámovou smrťou.⁴²¹ Podľa vlastných slov autora chcel týmto dielom podporiť slobodné rozhodnutie mladých vzdelaných ľudí pre vieru.⁴²² Hoci zámery Victoria boli gigantické, ich koncízne spracovanie bolo nad jeho sily.

⁴¹⁶ KUHN-TREICHEL, T.: *Die Alethia des Claudius Marius Victorius. Biebildichtung zwischen Epos und Lehrgedicht*. Berlin: De Gruyter 2016, s. 14-15.

⁴¹⁷ CUTINO, M.: *L'Alethia di Claudio Mario Vittorio. La parafrasi biblica come forma di espressione teologica*. Roma: Institutum Patristicum Augustinianum 2009, s. 13.

⁴¹⁸ THREADE, K.: Epos. In: KLAUSER, Th., (ed.): *Reallexikon für Antike und Christentum*. Bd. 5, Stuttgart: Hiersemann 1962, s. 1029.

⁴¹⁹ Mar. Victor., *aleth.* praecatio 16-24. CSEL 16, s. 359-360:

„tu mens et sacrae penitus substantia mentis,
tu ratio et plenae prudens rationis origo,
tu virtus, virtutis apex atque ipsa profecto
tu vita et genitor vitae lucisque profundae,
tu lux vera, deus, tu rerum causa vigorque.
A te principium traxit quodcumque repente
ex nihilo emicuit tantoque auctore repletum
vel vim mentis habet vel formam in mente recepit.“

⁴²⁰ KUHN-TREICHEL, Die Alethia des Claudius Marius Victorius, s. 124.

⁴²¹ Genn., *vir. ill.* 61. PL 58, stl. 1094: „Victorinus rhetor Massiliensis, ad filii sui Etherii personam commentatus est in Genesin, id est, a principio libri usque ad obitum patriarchae Abrahae, tres diversos edidit libros.“

⁴²² Mar. Victor., *aleth.* praecatio 104-105. CSEL 16, s. 362:

„... dum teneros formare animos et corda paramus
ad verum virtutis iter puerilibus annis ...“

Prečo si teda stanovil takýto cieľ? Zdá sa nám, že okrem iného chcel vo svojej poéme ponúknuť všetky známe druhy exegézy: doslovnú, keďže ide o biblický epos, morálnu, keďže ide o apel na osobné rozhodnutie, a alegorickú, keďže cieľom bolo podať aj filozofický výklad. A hoci sa mu tento zámer ešte nepodarilo dotiahnuť do zdarného konca, predsa otvára novú, zaujímavú etapu kombinácie jednotlivých epických žánrov. Pre prílišnú komplikovanosť však čítali jeho dielo zrejme iba najvzdelanejší intelektuáli a nikdy si nenašlo širokú odozvu. Azda aj preto sa nám zachovalo iba v jedinom manuskripte.⁴²³

Ďalší netradičný prístup k epickej forme preukázal **Paulín z Pelly** (376 – 460). Epos *Podakovanie* (*Eucharisticos*)⁴²⁴ je epickým spracovaním jeho autobiografie. Životopisné básne neboli v kresťanskej poézii ničím novým. No pri hymnoch na oslavu mučeníkov a svätých išlo väčšinou o lyrické skladby. Prudentius do nich síce zaradil aj epickú, príbehovú črtu, ale pokiaľ ide o metrum, zostal verný jambu a senáru. Paulín ale opisuje svoj vlastný život v 616 hexametroch a úplná inovácia je autobiografický obsah. Už z úvodu básne sa zdá, že dôvod, kvôli ktorému sa rozhodol spísať toto dielo, bol veľmi blízky Augustínovmu zámeru, s ktorým písal svoje *Vyznania*.⁴²⁵

*Svojho života pády, keď teraz sa rozprávať chystám,
zoradiť za sebou časy a v ktorý deň ako som konal,
prechádzam v minulom žití si osudy jedny aj druhé.
Bože môj všemohúci, ja prosím ťa, priaznivo zhliadni,
vnukni začiatok slubný mi diela, by bolo ti milé,
konečný úspech udeľ ty úmyslom mojím i riadkom,
rad-radom s pomocou tvojou nech tvoje predstavím dary.*⁴²⁶

⁴²³ SCHENKL, K.: Proemium. In: PETSCHENIG, M., et al. eds.: *Poetae Christiani monores pars I* (=CSEL 16). Wien: AÖW 2012, s. 339.

⁴²⁴ Kritická edícia: BRANDES, W., ed.: *Poetae latini minores pars I*. (=CSEL 16). Wien: ÖAW 2012, s. 289-314.

⁴²⁵ CONSOLINO, F.-E.: Il discorso autobiografico nella poesia latina tarda. In: ARRIGHETTI, G., MONTANARI, F., eds.: *La componente autobiografica nella poesia greca e latina*. Pisa: Giardini 1993, s. 225.

⁴²⁶ Paul. Pell., *euch.* 1-7. CSEL 16, s. 291:

„Enarrare parans annorum lapsa meorum
tempora et in seriem deducere gesta dierum,
ambigua exactos vitae quos sorte cucurri,

Možno ho teda označiť za zakladateľa **biografického eposu**, i keď tak ako u Augustína, básni nie je vzdialený ani formát modlitby či ďakovného chválospevu.⁴²⁷ Ak Victorius pozýval svojou básňou k viere v Boha, potom Paulín z Pelly naopak Bohu za dar viery ďakoval. Ide najmä o poďakovanie za to, že Boh pri ňom stál v najťažších momentoch jeho života.⁴²⁸ Z básne sa dozvedáme, že pochádzal z gréckej Pelly, no postupne sa sťahoval do Kartága, odtiaľ do Ríma a napokon do galskej Burdigaly, odkiaľ jeho rodina pôvodne vyšla.⁴²⁹ Sám Magnus Ausonius bol asi jeho starým otcom.⁴³⁰ Aj jeho báseň, tak ako Victoriova, sa našla len v jedinom exemplári, čo dosvedčuje, že zrejme tiež nenašla u čitateľov veľký ohlas.⁴³¹

Ďalším autorom, ktorého báseň sa zachovala v jedinom exemplári⁴³² a pridáva sa aj k biografickej až introspektívnej povahe dvojice predchádzajúcich autorov, je **Orientius** (okolo 450). V polovici 5. storočia bol biskupom v galskom Ausciene.⁴³³ V rozsahu 518 elegických distichov rozdelených do dvoch kníh spísal morálny apel s názvom *Napomenutie (Commonitorium)*.⁴³⁴ Má to byť výzva k prijatiu kresťanského spôsobu života, aby človek dosiahol vytúženú odmenu, večnú blaženosť:

te, Deus omnipotens, placidus mihi, deprecor, adsis
adspiransque operi placita tibi coepta secundes,
effectum scriptis tribuens votisque profectum,
ut tua te merear percurrere dona iuvante.”

⁴²⁷ COŠKUN, A.: The Eucharisticos of Paulinus Pellaus: Towards a reappraisal of the Worldly Convert's Life and Autobiography. In: *Vigiliae Christianae*, čís. 60/3, roč. 2006, s. 312.

⁴²⁸ MCLYNN, N.: Paulinus the Impenitent. A Study of the Eucharisticos. In: *Journal of Early Christian Studies*, č. 3/4, roč. 1995, s. 470 p. 53.

⁴²⁹ Ostatná publikácia o jeho živote: COŠKUN, A.: Chronology in the Eucharisticos of Paulinus Pellaus. In: *Mnemosyne*, č. 55, roč. 2002, s. 329-344.

⁴³⁰ MARCONE, A.: *Paolino di Pella: Discorso di Ringraziamento (Eucharisticos)*. Fiesole: Nardini 1995, s. 10.

⁴³¹ MOUSSY, C.: Introduction. In: MOUSSY, C., ed.: *Paulin de Pella. Poème d'Action de grâces et prière.* (=SC 209) Paris: Cerf 1974, s. 35, 43.

⁴³² SCHANZER, D.: Hell, the Resurrection, and Last Things: Philology in Orientius' Afterworld. In: ZIMMERL-PANAGL, V., DORFBAUER, L., WEIDMANN, C., eds.: *Edition und Erforschung lateinischer patristischer Texte*. Berlin: De Gruyter 2012, s. 140.

⁴³³ BELLANGER, L.: *Recherches sur Saint Orens, Evêque d'Auch*. Auch: Cocharaux 1903, s. 8-15.

⁴³⁴ Kritická edícia: ELLIS, R., ed.: *Poetae latini minores pars I.* (=CSEL 16) Wien: ÖAW 2012, s. 205-243.

*Ktokoľvek si ty, čo náhliš sa za darom večného žitia,
 viac ako prchavé veci iba to trvalé chceš,
 nebo čo otvára, smrti čo uniká, odvracia trpkosť,
 prevedie chodníkom správnym, ceste len tejto sa uč.
 Telesná nás totiž žiadosť a dočasnosť premáha ľahko,
 kráčajme, kde vedie bôľna čiže tá pozemská púť.
 Iba tá radosť tu zjaví sa v našich prchavých túžbach,
 spraviť že dokážu aspoň iní, čo nevieme my.
 Pretože teraz ten vek, čo uteká k budúcim veciam,
 väčšinou trávime v pasci bezduchých lákadiel len,
 chudáka chtivého klamná a prchavá ničotnosť krátká,
 prameň zlý všetkej škody, strháva k záhube, ach!
 Ale keď zanecháš všetko, čo smrti podlieha, zaraz
 pre vieru, čo nezná smrti, nezdoľnú zostaneš stáť.⁴³⁵*

Orientius rozdeľuje život na krátky čas pozemského boja, kde opisuje zápasy s nerestami: opilstvom, smilstvom, klamstvom, nenávisťou a pýchou, a večnú blaženosť, ktorá čaká toho, kto v zápase obstoje.⁴³⁶ V tom sa jeho báseň inšpiruje Prudentiovou *Psychomachiou*.⁴³⁷ Jeho verše nie sú technicky dokonalé, ale naznačujú úprimnú a vrúcnu nástojčivosť a ľudskosť.⁴³⁸ Zrejme aj preto si zvolil za metrum elegické dvojveršia typické skôr pre ľúbostnú a introspektívnu poéziu strieborného obdobia, než

⁴³⁵ Orient., *comm.* I, 1-14. CSEL 16, s. 205:

„Quisquis ad aeternae festinus praemia vitae,
 perpetuanda magis quam peritura cupis,
 quae caelum reseret, mortem fuget, aspera vitet,
 felici currat tramite, disce viam.

Nam nos, et carnis vitiiis et tempore victi,
 terrenum gradimur sive doloris iter:
 solaque permixtis haec sunt modo gaudia votis,
 si, quod non facimus, saltem alii faciant,
 ut quia nunc istud, quod protinus effugit, aevum,
 infidis capti degimus inlecebris,
 lascivum miserum fallax breve mobile vanum,
 heu noxarum malus origo praecipitat,
 omnibus his, raptim quae sunt moritura, relictis
 tu, forti teneas non moritura fide.“

⁴³⁶ FIELDING, I.: Physical Ruin and Spiritual Perfection in Fifth-Century Gaul: Orientius and his Contemporaries on the „Landscape of the Soul“. In: *Journal of Early Christian Studies*, čís. 4, roč. 22 (2014), s. 576-577.

⁴³⁷ WHITE, Early Christian Latin Poets, s. 13.

⁴³⁸ TOBIN, M. D.: *Orientii Commonitorium: A commentary with an Introduction and Translation*. Washington: Catholic University of America Press 1945, s. 4-5.

pre epiku obdobia zlatého.⁴³⁹ V Orientiovi tak našli aj rímski elegiči svojho možno nečakaného, no predsa adekvátneho pokračovateľa v odvetví kresťanskej literárnej tvorby.

3.6 Druhý život biblického eposu

Est locus ex omni medius quem credimus orbe,
Golgotha Iudaei patrio cognomine dicunt:
Hic ego de sterili succisum robore lignum
plantatum memini fructus genuisse salubres.⁴⁴⁰

Po doznení týchto podnetných experimentov s epickou formou v prvej polovici 5. storočia sa na prelome ďalšieho storočia vrátila epika k svojmu pôvodnému poslaniu ohlasovať a spracovávať dejiny spásy na biblickom základe. O originálne spracovanie *Knihy Genézis* sa pokúsil nadaný básnik a biskup, tentoraz z galskej Vienny, **Alcimus Ecdictius Avitus** (450 – 518). Ako predstaviteľ už druhej generácie na biskupskom stolci,⁴⁴¹ na ktorý nastúpil po svojom otcovi, sa zaslúžil o to, aby ariánski Burgundovia konvertovali ku katolicizmu.⁴⁴² Poslúžilo mu na to i veľkolepé poetické dielo *Významné udalosti duchovných dejín* (*De spiritalis historiae gestis*).⁴⁴³

Fakt, že takúto báseň skomponoval pre germánskeho kráľa, napovedá, že začiatkom 6. storočia sa už elita Germánov v Galii nedá považovať za barbarov. Dokázali oceniť i jemné finesy latinskej poézie.⁴⁴⁴ Jeho báseň je aj apologetická, lebo háji katolícke pravdy pred ariánmi a pelagiánmi.⁴⁴⁵ Skladá sa z 2552

⁴³⁹ RAPISARDA, C.: Linguaggio biblico e Motivi elegiaci nel Commonitorium di Orienzo. In: CATANZARÒ, G., SANTUCCI, F., eds: *La Poesia Cristiana Latina in distici elegiaci*. Assisi: Academia Properziana del Subasio di Assisi 1993, s. 171.

⁴⁴⁰ Anon., *de pascha* 1-4. CSEL 3/3, s. 305:

„Veríme o jednom mieste, že v strede je celého sveta,
v rodnom jazyku Židia ho Golgotou zvyknú len volať.
Pamätám si, že strom tam odťatý z mŕtveho kmeňa,
zasadený raz bol a liečivé ovocie zrodil.“

⁴⁴¹ VAN DAM, R.: *Leadership and Community in Late Antique Gaul*. Berkeley: University of California Press 1985, s. 154.

⁴⁴² NODES, D.: *Doctrine and Exegesis in Biblical Latin Poetry*. Leeds: Cairns 1993, s. 57-61.

⁴⁴³ Kritické vydanie: HECQUET-NOTI, N., ed.: *Avit de Vienne: Histoire spirituelle. Tome I: (Chants I-III)*. (=SC 444), Paris: Cerf 1999, s. 11-318. HECQUET-NOTI, N., ed.: *Avit de Vienne: Histoire spirituelle. Tome II: (Chants IV-V)*. (=SC 492), Paris: Cerf 2005, s. 17-237.

⁴⁴⁴ ROBERTS, The Humblest Sparow, s. 6.

⁴⁴⁵ NODES, D.: Avitus of Vienne's Spiritual Historia and the Semipelagian Controversy. In: *Vigiliae Christianae*, čís. 38/2, roč. 1984, s. 185.

hexametrov v piatich knihách s nosnými témami kníh *Genesis* a *Exodus*: 1. kniha: stvorenie sveta, 2. kniha: prvý hriech, 3. kniha: Boží výrok o človeku, 4. kniha: potopa sveta, 5. kniha: prechod cez Červené more.⁴⁴⁶ Svojich hrdinov Avitus opisuje ako typologické predobrazy Krista, a so silným zmyslom pre dramatizáciu deja naznačuje aj dopad ich konania na osudy súdobého čitateľa,⁴⁴⁷ ako napríklad pri príchode potopy sveta:

*Medzitým staviteľ umný už dokončil stavanie archy.
Hnané nutkaním všetky tam pribehli vtáky aj zvery,
zvyčajný opustiac brloh, čo skrýva sa v prístreší lesa.
Každé sa nechalo chytiť, keď divokosť stratilo všetku,
o voľnosť ochotne prišlo a s radosťou v ústrety išlo,
aby sa nechalo zavrieť. To zomohlo len tušenie tajné
toho, čo príde. Skrytý des planúci v divokých zmysloch,
predvídal totiž hrozbu a duril ich o život báť sa.
Ľudia, naproti tomu, aj pod tlakom nespornej hrozby,
blízkej sa neboja smrti. No všetko dosvedčí zhodne,
obava že často zmôže viac, než náznak kludného života.
Spokojne, radostne žili si hriešnici v gomorskom kraji,
hoci ich svedectvo zjavné už čoskoro v plameňoch zrelo.⁴⁴⁸*

Vo svojom diele použil všetky osvedčené postupy svojich predchodcov: Prudentiovo typologické porovnávanie Starého a Nového zákona, Seduliovo rozšírenie i Cypriánovo skrátenie témy. Tak sa postupne epici učili kreatívne pracovať s biblickou predlohou bez toho, aby zmenili posvätný text a jeho zmysel,

⁴⁴⁶ GREEN, Latin Epics of the New Testament, s. 260, p. 69.

⁴⁴⁷ HOFFMANN, M.: Principles of structure and unity in Latin biblical Epic. In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Leiden: Brill 2017, s. 143.

⁴⁴⁸ Alc. Avit., *hist. spir.* III, 344-356. SC 492, s. 74:

„Providus interea consummat conditor arcam.
Tum iussae adcurrunt volucres, tum bestia aequae
consuetum linquens silvoso tegmine lustrum
deposita feritate venit seseque tenendam
ingerit occurens et libertate relicta
includi gaudet. Tantum secreta futuri
vis valet. Occultus brutis in sensibus ardet
terror et expectans agitat formidine vita.
Ast homines, quos sors certi discriminis urget,
vicina nec morte pavent. Satis undique cno-
stat vitali indicio praecedere saepa timorem.
Securos laetosque reos tellure Gomorrae
iam prope sub flammis sententia dicta videbat.“

ktorý bol nemenný a nedotknuteľný.⁴⁴⁹ Naučili sa ho vykladať veršom a zistili, že jednotlivé state sa dajú bez zmeny zmyslu pomerne voľne prepájať tak, aby dosiahli želaný efekt rovnako, ako to robili biskupi z kazateľnice, alebo biblisti v komentári.⁴⁵⁰

Avita dnes považujú odborníci aj za pravdepodobného autora kratších biblických poém⁴⁵¹ pripisovaných Tertullianovi, Cypriánovi z Kartága či Cypriánovi Galskému. Sú to básne pravdepodobne z 5. storočia s názvami: *O Sodome (De Sodoma)* a *O Jonášovi (De Iona)*, *O pasche, čiže o kríži (de Pascha, de cruce)* a *O zmŕtvychvstaní (De resurrectione mortuorum)*.⁴⁵² Do tohto obdobia spadá i vznik básne autora známeho ako **Pseudohilár** s názvom *Verše na knihu Genezis (Metrum in Genesin)*.⁴⁵³

V niektorých rukopisoch sa k Avitovmu spisu pridáva ako 6. kniha 666 hexametrov s úplne odlišným obsahom.⁴⁵⁴ Je to povzbudenie pre jeho sestru Fuscinu s názvom *Útecha cez oslavu zdržanlivosti (De consolatoria castitatis laude)*.⁴⁵⁵ Avitus chváli jej rozhodnutie pre panenstvo namiesto manželstva, no zároveň jej radí, aby nezostala pri tomto jedinom rozhodnutí, ale pridala k panenstvu ostatné cnosti, o ktoré musí bojovať podľa návodu v Prudentiovej *Psychomachii*. Zároveň jej poskytuje útechu v jej zrieknutí sa manželského potešenia tým, že jej pripomína aj nepríjemné aspekty manželského života, najmä hrozbu smrti pri pôrode, ktorému sa svojím rozhodnutím vyhla.⁴⁵⁶ To, že toto dielo nemožno označiť za striktne epické, naznačuje, ako sa

⁴⁴⁹ ARWEILER, A.: *Die Imitation Antiker und Spätantiker Literatur in der Dichtung De spiritalis historiae gesta des Alcimus Avitus mit einem Kommentar zu Avit. Carm. 4,429-540 und 5, 526-703*. Berlin: De Gruyter 1999, s. 52.

⁴⁵⁰ HOFFMANN, Principles of structure and unity in Latin biblical Epic, s. 140.

⁴⁵¹ Napr. DANDO, M.: Alcimus Avitus as the author of the De resurrectione mortuorum, De Pascha (De cruce), De Sodoma and De Iona formerly attributed to Tertullian and Cyprian. In: *Classica et Medievalia*, čís. 26, roč. 1965, s. 258-275.

⁴⁵² Kritické vydanie: *de Sodoma* 1-166 CSEL 3/3, s. 289-297; *de Iona* 1-105 CSEL 3/3, s. 297-301; *de Pascha* 1-69 CSEL 3/3, s. 305-308; *Resurr.* 1.406 CSEL 3/3, s. 308-325.

⁴⁵³ Kritické vydanie: KREUZ, G., ed.: *Pseudohilarius: Metrum de Genesin, carmen de evangelio. Einleitung, Text und Kommentar.* (=CSEL ES 23). Wien: ÖAW 2006.

⁴⁵⁴ MONDIN, L.: Quattro note al De virginitate di Avito di Vienne. In: *Bolletino di studi Latini*, čís. 47/2, roč. 2017, s. 675-676.

⁴⁵⁵ Kritické vydanie: HECQUET-NOTI, N., ed.: *Avit de Vienne: Éloge consolatoire de la chasteté (Sur la virginité). Introduction, texte critique, traduction, notes index.* (=SC 546), Paris: Cerf 2011, s. 112-198.

⁴⁵⁶ SHANZER, D., WOOD, I., eds.: *Avitus of Vienne: Letters and Selected Prose*. Liverpool: Liverpool University Press 2002, s. 263.

kresťanská epika posúvala od tém božských k ľudským. Jej témou už nie je iba Boh a Kristus, ale začína ňou byť i kresťan.⁴⁵⁷

Zatiaľ len bojzlivý príklon epiky k lyrickým formám sa podarilo prekonať autorovi zo sklonku 5. storočia **Blossiovi Aemiliovi Dracontiovi** (455 – 505). Keď ho v rodnom Kartágu uväznili vandalský kráľ Guntamund za to, že venoval oslavnú ódu na nepriateľského byzantského cisára Zenóna,⁴⁵⁸ ktorá sa nezachovala, venoval v elegickom metre (158 dvojverší) aj kráľovi prosbu o prepustenie s názvom *Vynáhrada* (*Satisfactio*). Rozhodol sa motivovať panovníka, aby mu odpustil a prepustil ho, už v rýdzo kresťanskom duchu.

Jeho najvýznamnejším spisom je však epos *Chvály Boha* (*De laudibus Dei*).⁴⁵⁹ Na ploche 2327 hexametrov v nej ponúka v troch knihách dovtedy nevídaný výklad prvých kapitol *Knihy Genezis*. Nie je to typická exegéza.⁴⁶⁰ Na rozdiel od predošlých epikov, ktorí sa zamerali na rozličné výklady biblického textu, ponúka Dracontius v básni lyrické pasáže opisujúce dobrotu a štedrosť Boha voči ľuďom, modlitby, vyznania, kozmologické a teologické konštrukty, ale i pohľad na rímske dejiny a mýty:⁴⁶¹

*Každý kto Hormovladov hnev túži či dobrotu poznať,
báseň nech túto si číta aj myslou, kým hlasom ju prejde.
Spozná tak toho, čo chváli ho nebies chrám, oblohy klenba,
ktoré o sláve Tvorcu vždy s poklonou úctivou vravia.
Päťka krajín a sedem sfér nebeských, Luna i Slnko,
vozy a hviezdy, vietor, sneh, dážď, srieň, ľadovec, blesky,
oblaky, búrka a hromy, tiež svetlo, víchrice, oheň,
kométy, nebesá, zem, vzduch pod klenbou, moria a rieky,
aj to, čo plodenia zákon má podľa prírody slúchať,*

⁴⁵⁷ EVENEPOEL, The place of Poetry in Latin Christianity, s. 59.

⁴⁵⁸ EDWARDS, M.: Dracontius the African and the Fate of Rome. In: *Latomus*, čís. 63, roč. 2004, s. 151-160.

⁴⁵⁹ Obe diela vyšli v kritickom vydaní: CAMUS, C., MOUSSY, C., eds.: *Dracontius Oeuvres I: Louanges de Dieu, livres I et II.* (=CUFSL 275). Paris: Academie des Belles Lettres 1985. MOUSSY, C., ed.: *Dracontius Oeuvres II: Louanges de Dieu, livres III, Réparation.* (=CUFSL 284). Paris: Academie des Belles Lettres 1988.

⁴⁶⁰ TOMMASI-MORESCHINI, Ch.: Roman and Christian History in Dracontius *De laudibus Dei*. In: VINZENT, M., et al. eds.: *Studia Patristica 48*. LEUVEN: Peeters 2010, s. 304.

⁴⁶¹ ARWEILER, A.: Interpreting cultural change: Semiotics and Exegesis in Dracontius' *De Laudibus Dei*. In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Leiden: Brill 2007, s. 147.

všetko to spôsobom rôznym hnev Boží či jeho priazeň
javí a podľa nej trvá.⁴⁶²

Z uvedeného úryvku je vidieť, že Dracontiovo dielo pokračuje v africkej tradícii Augustínových *Vyznaní* a vyjadruje, rovnako ako jeho slávnejší predchodca, vyznanie Božej slávy (*placitum*) a vyznanie ľudskej hriechnosti (*ira*).⁴⁶³ Nejde o striktné biblickú epiku, ak vôbec ide o epiku, pretože rozmer narácie je silno posunutý do úzadia.⁴⁶⁴ Skôr by sme ho mohli nazvať **eposom panegyrickým**. Jeho zámerom nie je podať poučenie či ohlásiť blahozvesť, na čo aspirujú eposy didaktické a kerygmatické, ale osláviť osobu a dielo Boha,⁴⁶⁵ podľa vergiliovskej tradície: *arma virumque cano*. Tak kresťanská epika zrodila nový žáner, kde nastáva spojenie dejového prvku, s lyrickými pasážami, čím sa celková štruktúra eposu rozpadá na samostatné epýliá.⁴⁶⁶

Na rozdiel od Avita a Dracontia, ktorí si vybrali pre svoju báseň v kresťanskej epike tradičnú tému stvorenia sveta, ďalší autor si zvolil pre veršovanie biblický spis, ktorému sa dovtedy nevenoval nikto. Boli to *Skutky apoštolov* a básnikom bol **Arator** (480 – 544), pôvodne štátny úradník v Ravenne, ktorý ako verný poddaný gótskych vládcov po dobytí mesta Byzantíncami ušiel do Ríma k pápežovi Vigilovi, kde zastával

⁴⁶² Drac., *laud. Dei* I, 1-11. MGH AA 14, s. 23:

„Qui cupit iratum placidumve scire Tonantem,
hoc carmen, sed mente legat, dum voce recenset.
Agnoscet, quem templa poli, quem moenia caeli
auctorem confessa suum veneranter adorent.
Quinque plagae sepetemque poli sol luna triones
sidera signa noti nix imber gando pruinae
fulmina nimbus hiemps toniturus lux flamma procellae
caelum terra iubar chaos axis flumina pontus
vel quicquid natura dedit praecepta creare,
hoc agit et sequitur variis sub casibus iras
et pia vota Dei.“

⁴⁶³ MERRILLS, A.: The Lost Poem of Dracontius and its Consequences. In: MERRILLS, A. ed.: *Vandals, Romans and Berbers. New Perspectives on Late Antique North Africa*. London: Routledge 2004, s. 149.

⁴⁶⁴ ARWEILER, Interpreting cultural change, s. 147.

⁴⁶⁵ STELLA, F.: Fra retorica e innografia. Sul genere letterario delle Laudes Dei di Draconzio. In: *Philologus*, čís. 132, roč. 1988, s. 262.

⁴⁶⁶ ROBERTS, M.: Creation in Ovid's Metamorphoses and the Latin Poets of Late Antiquity. In: *Arethusa*, čís. 35/3, roč. 2002, s. 410.

úrad subdiakona⁴⁶⁷ a pod týmto titulom ho pozná aj literárna veda, keďže celé jeho meno nepoznáme.

Ako prejav vďaky svojmu ochrancovi pápežovi zostavil veršovaný výklad *Apoštolské dejiny (Historia apostolica)*,⁴⁶⁸ ktoré veľa hovoria o Petrovi a Pavlovi, ktorých nástupcom bol pápež. Báseň pozostáva z 2325 hexametrov rozdelených do dvoch kníh a 43 podkapitol so sumármi v próze.⁴⁶⁹ Arator vytvoril zvláštnu kombináciu uhladenej prózy, ktorá naznačuje aspiráciu na historický charakter diela a poézie, ktorá ponúka výklad týchto dejinných udalostí.⁴⁷⁰ Autenticita sumárov je však sporná.⁴⁷¹ Celý príbeh apoštolov vyvrcholí v Ríme, kde Arator vtedy žil. Udalosti zo života apoštolov kombinuje voľne, pričom často nehľadí na časovú postupnosť.⁴⁷² Niektoré príbehy obsérne rozpisuje, pričom hojne využíva *loci communes*, čiže všeobecné témy, iné zasa úplne vynecháva.

*Plával aj cez mnoho ďalších miest potom v rozličných krajoch,
do Ríma vznešeného až dostal sa vysokých stĺpov.
Pradávnny poriadok žiadal si, pre svet dvojicu svetiel,
preto sa dovedna zišli až z takých ďalekých končín,
aby tak vybrali miesto, kde k nim sa pripoja hviezdy
všetky, čo vďaka viere tu zázrakmi ožiaria polia.
Bezpočet obrazov môže sa vzťahovať na tento úkaz,
aspoň pár predniesť tu túžim a ospievať veľkosť ich oboch.*⁴⁷³

⁴⁶⁷ HILLIER, R.: *Arator on the Acts of the Apostles: A Baptismal Commentary*. Oxford: Clarendon Press 1993, s. 7-8.

⁴⁶⁸ Kritické vydanie: MC KINLAY, A., ed.: *Aratoris Subdiaconi De Actibus Apostolorum libri II.* (=CSEL 72). Wien: ÖAW 2013, s. 1-149.

⁴⁶⁹ SCHWIND, J.: *Arator-Studien*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht 1990, s. 30.

⁴⁷⁰ ROBERTS, *Biblical Epic and Rhetorical Paraphrase in Late Antiquity*, s. 90-91.

⁴⁷¹ GREEN, *Latin Epics of the New Testament*, s. 270-272.

⁴⁷² DEPROOST, P.-A.: *L'apôtre Pierre dans une épopée du VIe siècle. L'Historia apostolica d'Arator*. Paris: Institut des Études Augustiniennes 1990, s. 74.

⁴⁷³ Arator, *act.* II, 1217-1224. CSEL 72, s. 147:

„Plurima quaeque legens distinctis oppida vicis
venit ad excelsae sublima culmina Romae.
Altius ordo petit duo lumina dicere mundi
convenisse simul tantisque e partibus unum
delegisse locum, per quem sua sidera iungant
omnia qui fidei virtutibus arva serenant.
Quae licet innumeris tendatur causa figuris,
pauca referre volens isdem praestantibus edam.“

Po Iuvenkovom prvotnom pokuse previesť biblickú prózu do veršov máme pred sebou dielo, kde sa biblický text *Skutkov apoštolských* usporiadaný bez literárnej a dejovej nadväznosti, stáva len podkladom pre oslavu hrdinov viery – apoštolov Petra a Pavla.⁴⁷⁴ Cieľ ohlasovať evanjelium viazaným slovom sa tak zmenil na prostriedok, keď sa prostredníctvom biblického textu ospevuje hrdina viery,⁴⁷⁵ čo vytvorilo stabilný literárny *topos* pre hagiografiu, keď sa svätec ako hrdina viery musí dať opísať rečou Biblie, keďže žil podľa Božieho slova a Božie slovo sa v ňom a cez neho stávalo živým.

Arator vytvoril svojím dielom nový obraz apoštolov, taký, ako si ich predstavoval on sám. Pôvodná epika vzývajúca Múzy, aby mohla správne vyrozprávať čo sa stalo, sa stáva subjektívnym vyjadrením významu udalostí pre konkrétneho jednotlivca. Kolektívne *my* kresťanskej antiky u Aratora začína ustupovať do úzadia a prenecháva miesto subjektívnemu *ja* autora, ktoré už neopisuje udalosti aké sú, ale ako ich vidí on.

3.7 *Od oslavy Krista k oslave kresťana*

Deus omnia regna
sub pedibus dedit esse tuis, regesque superbos
subdidit, hostilesque manus decrescere fecit.⁴⁷⁶

Pomerne pohnutý osud mala poézia hispánskeho štátneho úradníka, ktorý sa venoval panegyrikom a poznáme ho pod menom **Flavius Merobaudes**. Žil a tvoril na cisárskom dvore v Ravenne asi v polovici 5. storočia⁴⁷⁷ tak, ako Arator. Až do roku 1823 sa o jeho tvorbe nevedelo nič, pretože v tomto roku bol v knižnici benediktínskeho opátstva San Gallen objavený

⁴⁷⁴ KRATSCHOKE, D.: *Bibeldichtung. Studien zur Geschichte der epischen Bibelparaphrase von Juvenus bis Otfried von Weissenburg*. München: Wilhelm Fink 1975, s. 93.

⁴⁷⁵ FONTAINE, Naissance de la poésie dans l'occident chrétien, s. 262.

⁴⁷⁶ Coripp., *Iust.* praef. 1-3. MGH AA 3/2, s. 115:

„ Boh všetky kráľovstvá zložil,
podnožkou tvojich nôh by bolí a vladárov pyšných
podobil tebe i rukám dal súperov oslabnúť celkom.“

⁴⁷⁷ PLOTON-NICOLLET, F.: *Édition critique, traduction et commentaire de l'oeuvre de Flavius Mérobaude*. Lille: Atelier national de Reproduction des Thèses 2009, s. 5-9.

jediný rukopis s jeho poéziou, ktorá tvorila spodnú vrstvu dosť zničeného palimpsestu v kódexe č. 908.⁴⁷⁸ Našli sa tam zlomky štyroch príležitostných básní a dva panegyriky v hexametroch na konzuláty štátnika Flavia Aetia.⁴⁷⁹ Škoda, že sa od tohto iste nadaného básnika⁴⁸⁰ nezachovala rozsiahlejšia ukážka tvorby. Asi najhodnotnejší je fragment obsahujúci oslavnú báseň v dĺžke 30 veršov s vieroučnou témou *O Kristovi (De Christo)*:⁴⁸¹

*Ozajstný Boží Synu, ty dávnejší než všetky veky,
narodil si sa teraz, hoc vždy si bol, Pôvodca svetla.
Rodič tvoj i tvojej Matky ťa poslal z hviezdnej výšky,
Ploditeľ rovnako večný ti vliatemu v semene Slova,
prikázal v panenskom lone, len v ľudskom vtesnaný tele,
vydať sa na cestu, aby si zasadol na ten trón malý.*⁴⁸²

Merobaudes svojimi panegyrikmi oslavoval aj Krista aj civilnú osobu Aetia. Afričan **Flavius Cresconius Corippus** (500 – 568) sa sústredil už len na oslavu človeka. Vracia sa tak k hrdinskej vergiliovskej epike. Cez neho sa kresťanom napokon podarilo v 5. storočí naplniť kresťanským pohľadom na svet i profánnu literatúru.⁴⁸³ Je autorom dvoch epických skladieb, z ktorých prvá poéma *Ján (Ioannes)*⁴⁸⁴ je na spôsob Vergiliovej *Eneidy*⁴⁸⁵ opisom hrdinského vojenského ťaženia rímskej armády pod vedením veliteľa Jána Troglita proti Maurom v Afrike v roku

⁴⁷⁸ BRUZZONE, A.: *Flavio Merobaudes: Panegirico in prosa per Aezio. Introduzione, edizione critica, traduzione, note testuali ed esegetiche*. Bari: Cacucci 2018, s. 11.

⁴⁷⁹ BODELÓN, S.: Merobaudes: un poeta de la Betica en la corte Ravenna. In: *Memorias de Historia Antigua*, čís. 19-20, roč. 1998-1999, s. 347-348.

⁴⁸⁰ CLOVER, F.: Flavius Merobaudes: A translation and Historical Commentary. In: *Transactions of the American Philosophical Society*, čís. 61/1, roč. 1971, s. 8.

⁴⁸¹ Kritické vydanie: VOLLMER, F., ed.: *Fl. Merobaudis reliquiae, Blossi Aemimii Dracontii carmina*. (=MGH AA 14). Berlin: Weidmann 1905, s. 19-20.

⁴⁸² Merob., *Christ*. 1-6. MGH AA 14, s. 19:

„Proles vera Dei cunctisque antiquior annis,
nunc genitus, qui semper eras, lucisque repertor
ante tuam matrisque parens; quem misit ab astris
aequaevus genitor verbique in semina fusum
virgineus habitare sinus et corporis arti
iussit inire vias parvaque in sede morari.“

⁴⁸³ EVENEPOEL, The place of Poetry in Latin Christianity, s. 57.

⁴⁸⁴ Kritické vydanie: CORIPPUS: *Johannidos seu de bellis Lybicus libri VIII*. In: PARTSCH, J.: *Corippi Africani grammatici libri qui supersunt*. (=MGH AA 3/2). Berlin: Weidmann 1878, s. 1-109.

⁴⁸⁵ TOMMASI, Ch.: Exegesis by distorting Pagan Myths in Corippus' Epic Poetry. In: OTTEN, W., POLLMANN, K., eds.: *Poetry and Exegesis*. Leiden: Brill 2007, s. 175.

548.⁴⁸⁶ Dielo sa skladá z ôsmich kníh v hexametroch, pričom posledná je nedokončená a spolu ide zhruba o 5000 veršov.⁴⁸⁷ Z narážok na biblické texty a z absencie božských zásahov je možné usudzovať, že Corippus bol kresťan,⁴⁸⁸ hoci Kristus, na rozdiel od antických božstiev, sa v básni spomína zriedka.

Druhá báseň je panegyrickým eposom na cisára Justína II. s názvom *Oslava Justína mladšieho (In laudem Iustini Minoris)*. V štyroch knihách opisuje jeho nástup na trón po smrti jeho otca Justiniána a jeho činy počas prvých rokov vlády.⁴⁸⁹ Dogmatická pasáž len potvrdzuje, že Corippovi nebolo kresťanstvo cudzie:

*Vnútorným zrakom len vidieť je možné skutočnosť božskú,
spoločnú rovnakú moc, že stále má so Synom Otec,
taktiež so Svätým duchom. V nich jedinú podstatu viera
vidí, no Trojicu osôb. Tak pozor! Zaziaria mená!
Otec je zaiste Bohom, Boh zrodený túže má poctu,
rovnako Svätý Duch Bohom je. Z tejto Trojice jeden
zostúpil z neba a stal sa tu pre svet osobou spásnou,
podobu ľudského tela keď vzal si panenskej matky.
Slobodne do svojho vstúpil, on Tvorca a Pôvodca sveta,
aby sa človekom stal, no neprestal nikdy byť Bohom.⁴⁹⁰*

Corippova poézia má kultivovaný, čistý štýl a spája kresťanské i pohanské prvky bez toho, aby medzi nimi vznikalo napätie či rozpory.⁴⁹¹ Možno si uňho však všimnúť istú záľubu v pompe

⁴⁸⁶ SCHINDLER, C.: *Per Carmina Laudes*. Berlin: De Gruyter 2009, s. 228.

⁴⁸⁷ BRUCK, E: Die „Johannis“ des Corippus. In: BRUCK, E., ed.: *Das Römische Epos*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1979, s. 383.

⁴⁸⁸ HAYS, G.: Romuleis Libicisque Litteris. Fulgentius and the „Vandal Renaissance“. In: MERRILLS, A., ed.: *Vandals, Romans and Berbers*. London: Routledge 2004, s. 129.

⁴⁸⁹ CAMERON, Av., ed.: *Flavius Cresconius Corippus: In laudem Iustini minoris libri IV, with translation and commentary*. London: The Athlone Press 1976, s. 2.

⁴⁹⁰ Coripp., *Iust. IV*, 292-302. MGH AA 3/2, s. 154:

*„Internis oculis illic pia cernitur esse
indivisa manens Patris Genitique potestas
Spiritus et Sanctus. Substantia creditur una,
tres sunt personae. Subsistite! Nomina fulgent.
Utque Pater Deus est, Genitus Deus aequus honore,
Spiritus et Sanctus pariter Deus. Ex tribus una
e caelo veniens mundi persona redemptrix
humani generis formam de Virgine sumpsit.
Sponte sua venit, factorque et conditor orbis
factus homo est, verusque Deus non destitit esse.“*

⁴⁹¹ TOMMASI-MORESCHINI, Exegesis by distorting Pagan Myths, s. 176.

a ceremóniách, ktoré v *ekfrázach* detailne opisuje.⁴⁹² Dej v jeho básňach preto plynie pomaly, čo môže u čitateľa miestami vyvolať nudu. Corippovo dielo uzatvára bohatú a širokú paletu latinsky písanej kresťanskej poézie v rímskej Afrike.⁴⁹³

K nemu však ešte treba pridať afrického autora, ktorého poetické dielo je nevelké. Zrejme práve jeho Corippus spomína vo svojej poéme *Ján* ako zbožného a milosrdného kňaza.⁴⁹⁴ Ide o biskupa mesta Junca v africkej Bizacene menom **Verecundus** (+551), ktorý bol významnou postavou v spore o tri kapitoly.⁴⁹⁵ Napísal v 212 hexametroch *Báseň o zadosťučinení prostredníctvom pokánia* (*Carmen de satisfactione poenitentiae*).⁴⁹⁶ Hoci kajúcne diela boli v tej dobe bežné, Verecundus je originálny, pretože sa vo svojom spise nezameriava na teoretické debaty o pôvode a povahe hriechov, ale opisuje dôsledky spáchaných hriechov, ktoré nazýva ranou udelenou Bohu.⁴⁹⁷ Silný osobný a kajúcny charakter diela pripomína tiež Augustínove *Vyznania*. Izidor zo Sevilly mu priznáva aj dnes už stratenú báseň o zmŕtvychvstaní a poslednom súde.⁴⁹⁸ Jej identifikácia s dielom *Báseň pre Flavia Felixa o vzkriesení mŕtvych a Pánovom súde*, ktorá sa objavuje pod menami niekoľkých autorov,⁴⁹⁹ nie je dostatočne presvedčivá.

3.8 *Kresťan Martin ako pravé stelesnenie Krista*

Remiget hic Gallus, Martinus vela gubernet,
Flamina Christus agat, portum quibus unda reducat.⁵⁰⁰

⁴⁹² THOMMASI-MORESCHINI, Ch.: The Role and Function of Ekphrasis in Latin North African Poetry (5th-6th Century). In: ZIMMERL-PANAGL, V., WEBER, D., eds.: *Text und Bild*. Wien: ÖAW 2010, s. 270-287.

⁴⁹³ HAYS, G.: Romuleis Libicisque Litteris, 101-143.

⁴⁹⁴ Corip., *Ioh.* VII, 484. MGH AA 3/2, s. 93.

⁴⁹⁵ MÓDERAN, Y.: L'Afrique reconquise et les Trois Chapitres. In: CHAZELLE, C., CUBITT, C., eds.: *The Crisis of the Oikoumene*. Turnhout: Brepols 2007, s. 72.

⁴⁹⁶ Kritické vydanie: DEMEULENAERE, R., ed.: *Verecundi Iuncensis Carmen de satisfactione poenitentiae*. (=CCL 93). Turnhout: Brepols 1976, s. 205-214.

⁴⁹⁷ THOMMASI, Ch.: Verecundus. In: POLLMANN, K., OTTEN, W., eds.: *The Oxford Guide to the Historical Reception of Augustine*. Oxford: Oxford University Press 2013, s. 1849.

⁴⁹⁸ *Isid., vir. ill.* 7, 9. PL 83, stl. 1088.

⁴⁹⁹ Pozri pozn. 452.

⁵⁰⁰ Ven. Fort., *Mart.* III, 21-22. MGH AA 4/1, s. 330:

„Vesla nech chopí sa Gál a Martin nech napína plachty.
Kristus nech zošle mi vetrík, čo k prístavu cez vlny fúka.“

Tak sa zavřřili aj posledné experimenty so řánrom a formou charakteristickej pre poéziu tohto obdobia. Avitus totiž poňal druhú polovicu svojho biblického eposu ako hrdinskú báseň o Abrahámovi a Arator napísal celú svoju báseň ako oslavu apořtolor Petra a Pavla. Obaja tým dokázali, ře biblická próza sa môže stať podkladom pre didaktickú, panegyrickú, historickú i hrdinskú epiku, a to dokonca ako súhrn niekoľkých podřánrov. Lína mytologického eposu, vyjadrená kresťanskou biblickou a alegorickou epikou, tak vyústila až do hrdinskej epiky hagiografického zamerania.

Po oslave svetského hrdinu v Afrike sa epika v Galii vracia späť k oslave hrdinu viery. Prvým autorom čistokrvného hagiografického eposu, ak opomenieme staršie Prudentiove pokusy na pomedzí lyriky a epiky, je biskup galského mesta Petricordia z polovice 6. storočia.⁵⁰¹ **Paulín z Petricordie** (zač. 5. stor. – 478) je prvým známym protagonistom kresťanskej poetickej tvorby, ktorý píše na objednávku. Doteraz si básnici chceli vladárov a mocných mužov svojimi básňami nakloniť, alebo zmeniť ich postoj ako to robil Optatianus Porfyrius alebo Dracontius. Pri Paulínovi môžeme prvý raz v kresťanskej poézii povedať, ře tourský biskup Perpetuus si uňho priamo objednal najskôr krátky, 25 verřový, epigram s názvom *Prosebníci* (*De orantibus*)⁵⁰² pre novú baziliku svätého Martina⁵⁰³ a potom aj epickú skladbu v šiestich knihách a 3622 hexametroch⁵⁰⁴ *Život svätého Martina* (*Vita sancti Martini*).⁵⁰⁵ Je to epos hagiografický a kerygmatický, lebo má predstaviť Martina ako obraz Krista Ľudom, ktorí ho nepoznajú.⁵⁰⁶ Štýl je pomerne jednoduchý a na

⁵⁰¹ CHASE, A.: The Metrical Lives of St. Martin of Tours by Paulinus and Fortunatus and the Prose Life by Sulpicius Severus. In: *Harvard Studies in Classical Philology*, řís. 43, roč. 1932, s. 52.

⁵⁰² Kritické vydanie: PETSCHENIG, M., ed.: *Poetae christiani minores pars I.* (=CSEL 16). Wien: ÖAW 2012, s. 165.

⁵⁰³ LABARRE, S.: *Le manteau partagé. Deux métamorphoses poétiques de la Vie de saint Martin chez Paulin de Périgueux (Ve s.) et Venance Fortunat (VIe s.)*. Paris: Institut d'Études Augustiniennes 1998, s. 22.

⁵⁰⁴ LABARRE, S.: La Transmission de Paulin de Périgueux: Les principes d'une nouvelle édition. In: *Revue d'Histoire des Textes*, řís. 7, roč. 2012, s. 118.

⁵⁰⁵ Kritické vydanie: PETSCHENIG, M., ed.: *Poetae christiani minores pars I.* (=CSEL 16). Wien: ÖAW 2012, s. 17-159.

⁵⁰⁶ POLLMANN, The baptized Muse, s. 194.

spôsob Iuvenka sa striktnie drží prózy z pera Sulpicia Severa.⁵⁰⁷ Ten o Martinovi napísal: „Nielenže sa uspokojil iba s jediným sluhom, ale naopak, slúžil on jemu, hoci bol pánom a dokonca mu zobúval a čistil obuv. Jedávali spoločne a pri jedle častejšie obsluhoval Martin.“⁵⁰⁸ Túto správu spracoval Paulín takto:

*Vykročil teda a pribral len jedného priateľa k sebe,
nie preto, aby mu slúžil, bol sluhom mu iba ak menom.
Šťastný si veru, keď túži ti uložiť žičlivý osud
takéto jarmo, by s ním bok po boku žil si svoj život!
Veď príkaz vznešených mužov sa sluhovi môže aj vzpričiť,
no hneď ho vykonať musí. Ty vybraný na ťažkú prácu
si bol, no nastúpiť do nej si nemusel na chvľu ani,
lebo v porobe tvojej ti slúžil sám nábožný svätec.
Rovnaký obliekal odev, stôl zdieľal s prídelmi stravy,
predbiehal ostatných v službe, že vôbec sa nedalo zistiť,
každú tak ovládal službu, kto sluhom je, kto zasa pánom.*⁵⁰⁹

Ďalšie dielo, ktoré sa od neho zachovalo, nesie názov *O návšteve synovca (De visitatione nepotuli sui)*.⁵¹⁰ Tiež je späté so svätým Martinom, pretože opisuje zázračné uzdravenie Paulínovho synovca, ktorému mu vložili na hlavu zoznam Martinových zázrakov.⁵¹¹

⁵⁰⁷ NAZZARO, A.: *Il De vita sancti Martini di Paolino di Périgieux e le lettere di dedica a Perpetuo*. In: *Auctores Nostri. Studi e testi di letteratura cristiana antica*, čís. 8, roč. 2010, s. 266-267.

⁵⁰⁸ Sulp. Sev., *Mart.* 2, 5. CSEL 1, s. 112. Slov. preklad: LICHNER, M. ed.: *Sulpicius Severus: Život svätého Martina*. Trnava: Dobrá kniha 2019, s. 109.

⁵⁰⁹ Paul. Petric., *Mart.* I, 43-53. CSEL 16, s. 20-21:

„Unum progressus socium sibi vix sinit ire
non opere adstrictum, sed solum nomine servum.

O felix, cui tale iugum tam grata paravit
condicio, ut de sorte tua contendere tecum

nobilium possint certantia vota virotum,
si licet servire tamen. Sed tu quoque duram

cogeris ad legem nascendi lege solutus:

nam tibi subiecti servit devotio sancti.

Idem habitus, parcae communis copia mensae,

hic prior obsequiis, ne saltim noscere possit

praelatum domino quaevis sillertia servum.“

⁵¹⁰ Kritické vydanie: PETSCHENIG, M., ed.: *Poetae christiani minores pars I.* (=CSEL 16). Wien: ÖAW 2012, s. 161-164.

⁵¹¹ VIELBERG, M.: *Der Mönchsbischof von Tours im „Martinellus“*. Zur Form des hagiographischen Dossiers und seines spätantiken Leitbilds. Berlin: De Gruyter 2006, s. 63.

Postava Martina nás privádza aj k ostatnému autorovi kresťanskej poézie, ktorému sa chceme venovať. Volajú ho aj posledným antickým a prvým stredovekým básnikom.⁵¹² Jeho meno je **Venatius Honorius Clementinianus Fortunatus** (530 – 609). Už sme písali o jeho lyrike, no je aj autorom hagiografickej epickej básne *Život svätého Martina* (*Vita sancti Martini*).⁵¹³ V štyroch knihách s rozsahom 2243 hexametrov zužitkoval všetky novinky, ktoré jeho predchodcovia v oblasti epickej tvorby vyskúšali a implementovali do kresťanskej poézie:⁵¹⁴

*Vo viere, cnostiach i sláve v tom čase vynikal najoviac
Hilár, ktorého povest' už poznali po celom svete.
Preto mu vo svätej Cirkvi post biskupa zverili právom.
Hromovlád cez neho vrazil, bol Zákona hrozivou trúbkou,
krajší, než elektrón zlatý, čo trikrát je čistený ohňom.
Širší než Eridanus, nad Rodanus omnoho prudší,
väčšmi než Níl dával život a dosahom prevyšil Ister.
Z jeho zbožného srdca sťa zo žriedla tryskala múdrosť,
aby ten životodarný prúd žízňovým dušiam smäd hasil.
Dva páry evanjelií mu úplne prenikli dušu,
štvoricou tých nových riek soet potom napájal z perí.⁵¹⁵*

Jeho epos možno nazvať panegyrickým, ako Merobaudov, lebo Martina predovšetkým oslavuje, autobiografickým, ako z pera Paulína z Pelly, lebo opisuje aj vlastný život a vzťah k svätcovi, hagiografickým, ako u Paulína z Petricordie, keďže ohlasuje veľké činy svätca, ale aj lyrizovaným, ako ten Dracontiov, lebo obsahuje lyrické pasáže bez dejového prvku. Tiež ide o epos

⁵¹² ROBERTS, The humblest Sparow, s. 3.

⁵¹³ Kritické vydanie: QUESNEL, S., ed: *Vénance Fortunat. Oeuvres IV. Vie de saint Martin*. (=CUFSL 336). Paris: Les Belles Lettres 1996.

⁵¹⁴ POLLMANN, The baptized Muse, s. 96.

⁵¹⁵ Ven. Fort., *Mart.* I, 124-135. MGH AA 4/1, s. 299-300:

„Et quia summus apex fidei virtutis honoris
Hilarius famae radios iaculabat in orbem
rite sacerdoti penetralia iura gubernans,
bucina terribilis, tuba legis, praeco Tonantis,
pulchrior electro, ter cocto ardentior auro,
largior Eridano, Rhodano torrentior amplo,
uberior Nilo, generoso sparsior Histro,
cordis inundantis docilis ructare fluenta,
fontibus ingenii sitientia pectora rorans,
mens evangelici bis bini plena libelli,
quattuor ore suo manans nova flumina mundo.“

výpravný, lebo keď sa mu naskytne niektorý z *loci communes*, široko ho rozvedie, ako Arator, a hrdinský, ako Avitova báseň, lebo Martin v ňom božsky prekonáva prekážky, aby dosiahol svoj cieľ, aj epigramatickým, ako u Prudentia, lebo sa člení na kratšie príbehy s pointou v závere. Ide tiež o epos biblický, aký spísal Juvencus, lebo je vložený medzi prvý a druhý príchod Krista, ale aj antický, ako z pera Corippa, lebo hojne využíva pohanské termíny, no aj napriek tomu je rýdzo kresťanský, lebo po formálnej stránke je mu vzorom Sedulius. Fortunatus je teda nielen posledným antickým epikom, ale zároveň v jednom diele zhrňa a syntetizuje celé dedičstvo antickej epiky.

3.9 Zhrnutie

Hlavnou postavou epiky je héros – hrdina, ktorý nemá čisto ľudský pôvod (napr. Achilles, syn bohyně Tetidy v Iliade, Eneas, syn bohyně Afrodity v Eneide). Táto božská podstata mu umožňuje konať nadľudské skutky, ktoré si zaslúžia epickú odzvu. Je preto jasné, že hlavným héroom kresťanskej epiky bude Kristus, pravý Boh a pravý človek.⁵¹⁶ Jeho spásne dielo je priam „odsúdené“ na spracovanie formou hrdinského eposu.⁵¹⁷ To vidíme už u Iuvenka, ktorý sa síce držal prozaickej predlohy evanjelií, ale zároveň z nich excerpoval látku tak, aby spolu tvorila jednoliaty hrdinský príbeh Krista, ktorý nás prišiel spasiť za cenu vlastnej smrti.⁵¹⁸ Obetovanie života a následné prenesenie do večnosti (v antike zväčša na nebeskú klenbu v podobe súhvezdia) je tiež štandardný *topos* antickej epiky. Preto možno konštatovať, že Iuvenkov biblický epos je zároveň aj eposom hrdinským.⁵¹⁹ Rovnakú tendenciu badať aj u Sedulia.

Celkom netradičnú inováciu do tohto žánru priniesol Prudentius, ktorý klasickú tému hrdinského eposu – boj medzi pozitívnym hrdinom, Kristom, a negatívnym sokom, diablom, presúva z exteriéru fyzického sveta na pôdu ľudskej duše, teda

⁵¹⁶ Conc. Chal., *definitio* DS 301, s. 108.

⁵¹⁷ DUVAL, La poésie latine au IVe siècle de notre ère, s. 182.

⁵¹⁸ PASCHALIS, M.: The „Profanity“ of Jesus' Storm-calming Miracle (Juvencus 2.25-42) and the Flaws of Kontrastimitation. In: HADJITTOFI, F., LEFTERATOU, A., eds.: *The Genres of Late Antique Christian Poetry*. Berlin: De Gruyter 2020, s. 193.

⁵¹⁹ GREEN, Latin Epics of the New testament, s. 66.

do sveta duchovného.⁵²⁰ Do boja tu vstupujú zástupné bytosti, personifikované cnosti a neresti, ktoré vedú vzájomné súboje v mene svojich pánov. Tak sa biblický a hrdinský epos stáva alegorickým.⁵²¹ Počnúc jeho dielom začínajú do kresťanskej literatúry prenikať z pohanských panteónov aj personifikované živly a cnosti.⁵²² Kresťanskí básnici sa ich naučili používať ako zástupné termíny Boha a Krista (Hromovlad, Slnko, Fébus a pod.), alebo diabla (Dis, Anubis, Jupiter, Merkúr a pod.).⁵²³

Potom vstupuje epos do druhej fázy, keď kresťanský spisovateľ vidí takéto zosobnenie Krista, ktoré vedie jeho boj proti zlu a diablu, aj vo svätých.⁵²⁴ Tým sa začína bohatá línia hagiografického eposu. Za prvý taký pokus možno považovať Avitov opis Abrahámovho príbehu v rámci *Duchovných dejín*. Arator, ako sme uviedli, celý epos venoval oslave Petra a Pavla. Oba tieto eposy sa ešte nevymanili zo žánru biblického eposu a realizovali sa ako jeho poddruhy.⁵²⁵ Až Corippus sa odvážil vybrať si za hrdinu svojho rozprávania postavu z mäsa a kostí – kresťanského vojvodu Jána, ktorý bojuje proti bludárom v Lýbii. Každý kresťan tak môže byť héros: narodil sa ľudsky (pri pôrode) i božsky (v krste) a svoj život má ukončiť v nebi. Je teda legitímnym héroom pre hrdinskú epickú tvorbu.

Záverečnú fázu kresťanskej transformácie hrdinského eposu zahájil Paulín z Petricordie. O postave svätého Martina spísal prvý čisto hagiografický epos, ktorý neopisuje biblického hrdinu, ale kresťanského svätca. Paulín ešte opisuje Martina striktne epickým spôsobom. Chce totiž objektívne zachytiť jeho obdivuhodné pôsobenie na zemi a tiež po apoteóze. Na neho v rovnakej téme (život svätého Martina), avšak úplne odlišným spôsobom, nadväzuje Fortunatus.⁵²⁶ Vidí epického hrdinu už subjektívnym pohľadom obdivovateľa. Jeho dielo vykazuje

⁵²⁰ KIRSCH, W.: *Die lateinische Versepiik des 4. Jahrhunderts*. Berlin: Akademie-Verlag 1989, s. 255-256.

⁵²¹ POLLAMNN, *The baptized Muse*, s. 62.

⁵²² WESTRA, *Augustine and Poetic Exegesis*, s. 26.

⁵²³ VAN DER LAAN, *Imitation créative dans Le Carmen paschale de Sédulius*, s. 154.

⁵²⁴ ROBERTS, *The Jeweled Style*, s. 136.

⁵²⁵ LABARRE, S.: *Écriture épique et édification religieuse dans l'hagiographie poétique (Ve-VIe s.)*. Les scènes résurrections. In: *Rursus*, čís. 5, roč. 2010. Dostupné <https://dx.doi.org/10.4000/rursus.408>.

⁵²⁶ ROBERTS, *Bringing up The Rear*, s. 152.

neklamné prvky panegyrického eposu. Tak sa jeho epika mení z objektívnej na subjektívnu. Je vyjadrením osobného vzťahu Fortunata k patrónovi Martinovi, ktorý mu zázrakom navrátil schopnosť vidieť.⁵²⁷ To je poloha, ktorá je pre epickú tvorbu úplne nová a je ťažké posúdiť, či ešte za týchto podmienok možno hovoriť o epose, alebo o akejsi intímnej epike.

Tento osobný prístup k téme nie je v rámci kresťanskej epiky ojedinelý. Vidieť ho aj v oblasti didaktickej literatúry. Prvým typom didaktického eposu, ktorý vstúpil do kresťanskej tvorby, bol epos apologetický.⁵²⁸ Obrana vlastnej viery pred pohanstvom, či židovstvom v čase prenasledovania si žiadala použitie rozumných a presvedčivých argumentov, čím jasne smerovala k didaktickému eposu. Commodianus prvý napísal takúto apologetickú poému proti obom typom súperov, avšak forma nebola typicky epická, lebo verše boli radené do párov.

Typickú podobu nadobudol kresťanský didaktický epos u Prudentia. Proti pohanovi Symmachovi napísal apologetický epos, v ktorom kresťan nevystupuje ako slabší, ktorý má obhájiť svoju pozíciu pred silnejším, ale v pozícii silnejšieho, ktorý vie obhájiť svoje mocenské rozhodnutie:⁵²⁹ odstránenie bohyně Víťazstva z budovy Rímskeho senátu. V biblických eposoch zasa vysvetľuje rozšírenie hriechu na zemi, ktoré priviedlo na človeka smrť a Kristovo vykupiteľské dielo, ktoré prinieslo človeku život. Tým dal Prudentius základ vieroučnej epiky.⁵³⁰

V tejto línii dogmatickej epiky pokračujú aj ďalší autori. Victorius a Dracontius projektujú vieroučný epos ako súčasť biblickej epiky a Avitus svojím historickým eposom prepája biblický a apologetický epos. Kresťanská epika sa tak osvedčila vo všetkých typoch antického eposu tým, že dokázala v každom podžánri buď organicky pokračovať, alebo vytvoriť jeho kontrastnú imitáciu (*Kontrastimitation*).⁵³¹

⁵²⁷ POLLMANN, K.: The transformation of Epic Genre in Christian Late Antiquity. In: WILES, M., YARNOLD, E., eds.: *Studia patristica 36*, Leuven: Peeters 2001, s. 73-74.

⁵²⁸ LAFTERATOU, A., HADJITTOFI, F.: Generic Debates and Late Antique Christian Poetry. In: HADJITTOFI, F., LEFTERATOU, A., eds.: *The Genres of Late Antique Christian Poetry. Between Modulations and Transpositions*. Berlin: De Gruyter 2020, s. 11.

⁵²⁹ GNILKA, Prudentiana II: Exegetica, s. 247-248.

⁵³⁰ DIHLE, Greek and Latin Literature of the Roman Empire, s. 582-583.

⁵³¹ Prvý raz tento termín použil: THRAEDE, Epos, s. 1039.

4 Záver

Mnohí autori, najmä zo začiatku minulého storočia, sa nazdávali, že kresťanská antická literárna tvorba nie je ničím výnimočná ani zaujímavá.⁵³² Autori od polovice minulého storočia, reprezentovaní najmä Reinhartom Herzogom,⁵³³ však krok za krokom tento názor spochybňovali a vyvracali. Kresťanská poézia v antike sa musela nejako vysporiadať s pohanským básnickým dedičstvom, ktoré dostala do vienka spolu s Bibliou.⁵³⁴ Toto dedičstvo bolo ako onen povestný slon v miestnosti, ktorý je taký veľký, že ho nemožno donekonečna obchádzať a tváriť sa, že neexistuje. Ak chce niekto písať poéziu v slovenčine, môže sa tváriť, že Sládkovič, Hollý, Hviezdoslav, Válek či Mihálik neexistovali, ale skôr či neskôr sa bude musieť vysporiadať s tým, ako zasiahli do poetiky nášho jazyka.

Kresťanská poézia sa k tomuto antickému dedičstvu stavala spočiatku s ostychom, avšak stále odvážnejšie čelom. Postupne sa kryštalizovali tri postoje,⁵³⁵ ktoré sa voči antickému dedičstvu odhodlala zaujať. Prvým z nich bolo hľadiť na túto literatúru ako na kameňolom, z ktorého sa dajú vyťažiť vhodné kamene a po správnom opracovaní použiť na literárne dielo s kresťanským obsahom. Krajným príkladom tohoto postupu sú kresťanské centony, alebo priznávanie tradičných prídomkov pohanských božstiev kresťanskému jedinému Bohu.

Úplne opačným prístupom je zaujatie odmietavého postoja k pohanskému dedičstvu. Architektúra tak postupovala vtedy, keď odlomenú hlavu Medúzy obrátila nabok a použila ju ako podstavec stĺpa kresťanskej baziliky. Tým jasne dala najavo, že moc pohanského panteónu je definitívne porazená. Rovnako

⁵³² CURTIUS, *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter*, s. 459.

⁵³³ HERZOG, *Die Biebelepiek der lateinischen Spätantike*, 1975.

⁵³⁴ DUVAL, *La poésie latine au IVe siècle de notre ère*, s. 167.

⁵³⁵ Karla Pollmann našla na rozdiel od nás, päť možných postojov básnika kresťanskej doby k pohanskému dedičstvu (porov. POLLMANN, *The baptized Muse*, s. 32-35): integrálne pokračovanie, čiastočné popretie čiže ikonoklazmus, nezmiešaná dualita, použitie v novom kontexte, úplná novinka bez vzťahu k minulosti. My sme tu prezentované tri postoje definovali už skôr (HORKA, R.: *Aurum servandum: Použitvanie antických literárnych zdrojov pri tvorbe obrazov v Komentári k Jánovmu evanjeliu Aurelia Augustína. Dizertačná práca vypracovaná pod vedením D. Škovieru*. Bratislava: FiF UK 2009.) a zdajú sa nám aj napriek Pollmannovej návrhom dostatočné.

v poézii tvorili básnici často tzv. *Kontrastimitation* najväčších pohanských diel alebo ignorovali časomieru ako africkí autori.

Napokon tretím prístupom bolo vytvorenie celkom nového modelu inšpirovaného klasickým vzorom. Kresťanská epika nezriedka vykresľovala Krista, alebo svätca cez poetiku mýtického Aenea, zakladateľa pozemského mesta, ktoré malo byť večné. Pre opis boja medzi dobrom a zlom zasa Lucanus poslúžil rovnako dobre, ako Vergilius. Zázraky a divy Kristove mohli výdatne čerpať obrazy a stavebné postupy z Ovidiových *Metamorfóz*. Filozofické a teologické úvahy nezriedka siahali k Lucretiovým šikovným riešeniam. Nové kresťanské príbehy sa jednoducho integrálne spojili a splynuli s ich pohanskými náprotivkami do niečoho prekvapujúco nového a funkčného.

Tak sa podarilo kresťanským autorom pomocou tvorivej inšpirácie a niektorého z týchto postupov do vlastnej literatúry z pohanského dedičstva začleniť všetko, čo sa tam aspoň trochu začleniť dalo, a tak toto dedičstvo v pokrstenej forme odovzdať ďalším generáciám. A popri tom vytvorili novú a jedinečnú, nápaditú a originálnu, samostatnú a cennú etapu vo vývoji latinskej poézie, ktorá integrálne nadväzovala ako na biblické, tak aj na antické dedičstvo a vytvorila z nich takú syntézu, na ktorej mohol stredovek ďalej stavať.

Bibliografia

a. Pramene – edície:

- CCL 27: VERHEIJEN, Lucas, ed.: *Aurelii Augustini Confessionum libri XIII*. Turnhout, Brepols: 1981, 297 s. ISBN 978-2-503-00271-2.
- CCL 29: DAUR, Klaus, GREEN, Wilhelm, eds.: *Aurelii Augustini Contra academicos libri III, De beata vita, De ordine libri II, De magistro, De libero arbitrio libri III*. Turnhout: Brepols 1970, 321 s. ISBN 978-2-503-00291-0.
- CCL 32: DAUR, Klaus, MARTIN, Josef, eds.: *Augustini Aurelii De doctrina christiana libri IV, De vere religione*. Turnhout: Brepols 1962, 275 s. ISBN 2-503-00321-4.
- CCL 36: WILLEMS, Radbodus, ed.: *Augustini Aurelii In Iohannis evangelium tractatus CXXIV*. Turnhout: Brepols 1990, 706 s. ISBN 978-2-503-00361-0.
- CCL 57: MUTZENBECHER, Almut, ed.: *Augustini Aurelii Retractationum libri II*. Turnhout: Brepols 1984, 215 s. ISBN 978-2-503-00571-3.
- CCL 91A: FRAIPOINT, Jean, ed.: *Fulgentii Ruspensis opera pars II*. Turnhout: Brepols 1968, 686 s. ISBN 978-2-503-00913-1.
- CCL 93: DÉMEULENAERE, Roland, ed.: *Verecundi Iuncensis Commentarii super cantica Ecclesiastica, Carmen de satisfactione paenitentiae*. (=CCL 93). Turnhout: Brepols 1976, 466 s. ISBN 978-2-503-00931-5.
- CII: FREY, Jean-Baptiste, ed.: *Corpus Inscriptionum Iudaicarum. Sussidi allo studio delle antichità cristiane*. Roma: Pontificio Istituto di archeologia cristiana 1936, 687 s. ISBN 08-70-68166-4.
- CSEL 1: HALM, Karl, ed.: *Sulpicii Severi libri qui supersunt*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 137 s. ISBN 978-3-7001-7483-7.
- CSEL 3/3: HARTEL, Wilhelm, ed.: *S. Thasci Caecili Cypriani opera omnia: Pars III*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 352 s. ISBN 978-3-7001-7463-9.
- CSEL 6: HARTEL, Wilhelm, ed.: *Magni Felicis Ennodii epistulae, opuscula, dictiones, carmina*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 722 s. ISBN 978-3-7001-7465-3.
- CSEL 10: HÜMER, Johann, PANAGL, Victoria, eds.: *Caelii Sedulii carmen paschale, opus paschale*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2007, s. 1-170. ISBN 978-3-7001-2681-1.
- CSEL 15: DOMBART, Bernhard, ed.: *Commodiani carmina*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2013, 250 s. ISBN 978-3-7001-7485-1.
- CSEL 16: PETSCHENIG, Michael, et al. eds.: *Poetae christiani minores, pars I*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2012, 639 s. ISBN 978-3-7001-7327-4.
- CSEL 19: BRANDT, Samuel, LAUBMANN, Georg, eds.: *L. Caeli Firmiani Lactanti: opera pars I*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 761 s. ISBN 978-3-7001-7521-6.

- CSEL 20: REIFFERSCHIED, August, WISSOWA, Georg, eds.: *Quinti Septimii Florentis Tertulliani opera: Pars I*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013. 396 s. ISBN 978-3-7001-7487-5.
- CSEL 22: ZINGERLE, Anton, ed.: HILARIUS PICTAVIENSIS. *Tractatus super psalmos*. Ed.. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2013. 888 s. ISBN 978-3-7001-7489-9.
- CSEL 23: PEIPER, Rudolph, ed.: CYPRIANUS GALLUS. *Heptateuchos carmen*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013. 348 s. CSEL 23. ISBN 978-3-7001-7490-5.
- CSEL 24: HÜMER, Johann, ed.: *Gai Vettii Aquilini Iuveni Evangeliorum libri IV*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 348 s. ISBN 978-3-7001-7491-2.
- CSEL 27/1: BRANDT, Samuel, LAUBMANN, Georg, eds.: *Lactantii opera omnia pars II*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 167 s. ISBN 978-3-7001-7493-6.
- CSEL 29: HARTEL, Wilhelm, KEMPTNER, Margit, eds.: *Pontii Meropii Paulini Nolani Epistulae*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1999. 462 s. ISBN 978-3-7001-2864-9.
- CSEL 30: HARTEL, Wilhelm, KEMPTNER, Margit, eds.: *Pontii Meropii Paulini Nolani Carmina*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1999. 638 s. ISBN 978-3-7001-2865-6.
- CSEL 32/1: SCHENKL, Karl: *Sancti Ambrosii oepra: pars I*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 630 s. ISBN 978-3-7001-7468-4.
- CSEL 34/1: GOLDBACHER, Alois, ed.: *Augustini Aurelii Epistulae 1-30*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 125 s. ISBN 978-3-7001-7411-0 .
- CSEL 34/2: GOLDBACHER, Alois, ed.: *Augustini Aurelii Epistulae 31-123*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 746 s. ISBN 978-3-7001-7412-7.
- CSEL 44: GOLDBACHER, Alois, ed.: *Augustini Aurelii Epistulae 124-184*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 736 s. ISBN 978-3-7001-7471-4.
- CSEL 47: KROYMANN, Emil, ed.: *Quinti Septimii Florentis Tertulliani opera: Pars III*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 650 s. ISBN 978-3-7001-7446-2.
- CSEL 51: PETSCHENIG, Michael, ed.: *Aurelii Augustini scripta contra donatistas pars I*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 387 s. ISBN 978-3-7001-7450-9.
- CSEL 54: HILBERG, Isidor, ed.: *Eusebii Sophronii Hieronymi Epistulae 1-70*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1996, 708 s. ISBN 978-3-7001-2602-6.
- CSEL 56/1: HILBERG, Isidor, ed.: *Eusebii Sophronii Hieronymi Epistulae 121-154*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1996, 368 s. ISBN 3-7001-2602-6.

- CSEL 61: BERGMAN, Johann, ed.: *Aurelii Prudentii Clementis Carmina*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 578 s. ISBN 978-3-7001-7417-2.
- CSEL 62: PETSCHENIG, Michael, ZELZER, Michaela, eds.: *Sancti Ambrosii Expositio psalmi CXVIII*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1999, 564 s. ISBN 978-3-7001-2836-3.
- CSEL 65: FEDER, Alfred: *Sancti Hilarii Pictaviensis opera: pars IV*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 324 s. ISBN 978-3-7001-7419-6.
- CSEL 69: HOPE, Henry, ed.: *Quinti Septimii Florentis Tertulliani Apologeticum*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 121 s. ISBN 978-3-7001-7423-3.
- CSEL 70: KROYMANN, Emil, ed.: *Quinti Septimii Florentis Tertulliani opera: partis II volumen II*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 331 s. ISBN 978-3-7001-7424-0.
- CSEL 72: MC KINLAY, Arthur, ed.: *Aratoris Subdiaconi De Actibus Apotolorum libri II*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, 363 s. ISBN 978-3-7001-7475-2.
- CSEL 82/1: FALLER, Otto, ed.: *Sancti Ambrosii Epistularum libri I-VI*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1968, 241 s. ISBN 978-3-7001-2823-6.
- CSEL 82/3: ZELZER, Michaela, ed.: *Sancti Ambrosii Epistularum liber X et epistulae extra collectionem. Gesta concilii Aquiliensis*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1982, 368 s. ISBN 978-3-7001-2825-0.
- CSEL 83/1: HENRY, Paul, HADOT, Pierre, eds.: *Marii Victorini opera: opera theologica*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1971, 305 s. ISBN 978-3-7001-2826-7.
- CSEL 95/5: GORI, Franco, ed.: *Aurelii Augustini Enarrationes in psalmos 141-150*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2001, 304 s. ISBN 978-3-7001-3486-2.
- CSEL 97: WEBER, Dorothea, TESKE, Roland, eds.: *Prosperi Aquitani de vocatione omnium gentium*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2009, 212 s. ISBN 978-3-7001-6611-5.
- CSEL 100: HORSTING, Albert, ed.: *Prosperi Aquitani liber epigrammatum*. Berlin: De Gruyter 2016, 160 s. ISBN 978-3-11-033398-5.
- CSELES 23: KREUZ, Gottfried, ed.: *Pseudohilarius: Metrum de Genesin, Carmen de evangelio. Einleitung, Text und Kommentar*. Wien: ÖAW 2006, 456 s. ISBN 978-3-7001-3790-0.
- CUFSL 275: CAMUS, Colette, MOUSSY, Claude, eds.: *Dracontius Oeuvres I: Louanges de Dieu, livres I et II*. Paris: Academie des Belles Lettres 1985, 464 s. ISBN 978-2-2510-1328-2.
- CUFSL 284: MOUSSY, Claude, ed.: *Dracontius Oeuvres II: Louanges de Dieu, livres III, Réparation*. Paris: Academie des Belles Lettres 1988, 285 s. ISBN 978-2-2510-1343-5.

- CUFSL 336: QUESNEL, Solange, ed: *Vénance Fortunat. Oeuvres IV. Vie de saint Martin*. Paris: Les Belles Lettres 1996, 374 s. ISBN 978-2-2510-1396-2.
- DS: DENZINGER, Heinrich, SCHÖNMETZGER, Adolf, eds.: *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Freiburg: Herder 1965 (33. vydanie), 954 s. Sine ISBN.
- EB: FILIPPI, Alfio, LORA, Erminio, et al. eds.: *Enchiridion Biblicum. Documenti della Chiesa sulla Sacra Scrittura*. Bologna: Dehoniane 2004, 1888 s. ISBN 978-88-10-20561-8.
- Ferua: FERRUA, Antonio, ed.: *Epigrammata Damasiana*. Città del Vaticano: Pontificio istituto di archeologia cristiana 1942. Sine ISBN.
- Fontaine: FONATINE, Jacques: *Ambroise de Milan: Hymnes*. Paris: Cerf 1992, 695 s. ISBN 978-2-2040-4330-3.
- Huegelmeier: HUEGELMEYER, Charles.: *Carmen de ingratis S. Prosperi Aquitani. A translation with an introduction and Commentary*. Washington: Catholic University of America 1962, 264 s. Sine ISBN.
- Keil: KEIL, Heinrich, ed.: *Grammatici Latini VI: Scriptores artis metricae*. Leipzig: G. Teubner 1924, 671 s. ISBN 1-108-00641-5.
- MGH AA 3/2: PARTSCH, Josef, ed.: *Corippi Africani grammatici Libri qui supersunt*. Berlin: Weidmann 1878, 195 s. Sine ISBN.
- MGH AA 4/1: LEO, Friedrich, ed.: *Venantii Honorii Clementiani Fortunati presbyteri Italici opera poetica*. Berlin: Weidmann 1881, 427 s. Sine ISBN.
- MGH AA 5/2: SCHENKL, Karl, ed.: *Decimi Magni Ausonii opuscula*. Berli: Weidmann 1883, 302 s. Sine ISBN.
- MGH AA 8: LUETJOHANN, Christian, ed.: *Gai Sollii Apollinaris Sidonii Epistulae et Carmina*. Berlin: Weidmann 1887, 484 s. Sine ISBN.
- MGH AA 14: VOLLMER, Friedrich, ed.: *Fl. Merobaudis reliquiae, Blossii Aemilii Dracontii Carmina, Eugenii Toletani episcopi Carmina et Epistulae*. Berlin: Weidmann 1905, 455s. Sine ISBN.
- LCL 59: MELMOTH, William, ed.: *Pliny the Younger: Letters II*. Cambridge: Harvard University Press 1969. 440 s. ISBN 978-0-674-99066-1.
- LCL 91: RAMSAY, George, ed.: *Juvenal and Persius*. Cambridge: Harvard University Press, 1928. 416 s. ISBN 978-0-674-99612-0.
- LCL 194: FAIRCLOUGH, Henry, ed.: *Horace: Satires, Epistles and Ars Poetica*. Cambridge: Harvard University Press 1929, 517 s. ISBN 978-0-674-99214-6.
- LCL 276: SHOREY, Paul, ed.: *Plato's Republic books 6-10*. Cambridge: Harvard University Press 2013. ISBN 978-0-674-99651-9.
- PG 26: MIGNE, Jean- Paul, ed.: *S. P. N. Athanasii opera omnia quar exstant: tomus II*. Paris: Vrayet 1857, 1524 stl. Sine ISBN.
- PL 19: MIGNE, Jean-Paul, ed.: *Quarti saeculi poetarum christianorum, Juuenci, Sedulii, Optatiani, Severi et Faltoniae Probae opera omnia*. Paris: Vrayet 1846, 1030 stl. Sine ISBN.
- PL 23: MIGNE, Jean-Paul ed.: *S. Eusebii Hieronymi Stridiniensis presbyteri opera omnia: tomus II*. Paris: Vrayet 1845, 1596 stl. Sine ISBN.

- PL 26: MIGNE, Jean-Paul ed.: *S. Eusebii Hieronymi Stridiniensis presbyteri opera omnia: tomus VII*. Paris: Vrayet 1845, 1328 stl. Sine ISBN.
- PL 28: MIGNE, Jean-Paul ed.: *S. Eusebii Hieronymi Stridiniensis presbyteri opera omnia: tomus IX*. Paris: Vrayet 1845, 1456 stl. Sine ISBN.
- PL 58: MIGNE, J.-P.: *Sanctorum Hilari, Simplicii, Felicis III, romanorum pontificum, Victoris Vitensis, Sidonii Apollinaris, Gennadii, presbyteri Massiliensis opera omnia*. Paris: J. P. Migne 1862, 1220 stl. Sine ISBN.
- PL 83: AREVALO, Faustino, ed.: *Sancti Isidori Hispalensis episcopi opera omnia: Tomus V*. Paris: J. P. Migne 1850, 1380 stl. Sine ISBN.
- Polara: POLARA, Giovanni: Cinquant' anni di studi su Optaziano (1922-1973). In: *Vichiana*, čís. 4, roč. 1975, s. 110-124. ISSN 0042-5079.
- SC 167: JAUBERT, Annie, ed.: *Clément de Rome: Épître aux Corinthiens*. Paris: Cerf 1971, 276 s. ISBN 978-2-2040-6469-6.
- SC 264: DOUTREAU, Louis, ROUSSEAU, Adeline, eds.: *Irénée de Lyon, Contre les Hérésies livre I, tome II. Anonymes gnostiques, Chants contre Mac le Mage*. Paris: Cerf 1979, 402 s. ISBN 978-2-2040-1490-7.
- SC 444: HECQUET-NOTI, Nicole, ed.: *Avit de Vienne: Histoire spirituelle. Tome I: (Chants I-III)*. Paris: Cerf 1999, 334 s. ISBN 978-2-2040-6321-5.
- SC 492: HECQUET-NOTI, Nicole, ed.: *Avit de Vienne: Histoire spirituelle. Tome II: (Chants IV-V)*. Paris: Cerf 2005, 264 s. ISBN 978-2-2040-7925-1.
- SC 546: HECQUET-NOTI, Nicole, ed.: *Avit de Vienne: Éloge consolatoire de la chasteté (Sur la virginité). Introduction, texte critique, traduction, notes index*. Paris: Cerf 2011, 255 s. ISBN 978-2-2040-9751-2.
- VChS 10: MARCOVICH, Miroslav, ed.: *Prosper of Aquitaine: De providentia Dei. Text, Translation and Commentary*. Leiden: Brill, 1989, 137 s. ISBN 978-90-04-30422-2.

b. Prekladové edície:

- HORKA, R.: *Hymny Aeternae rerum conditor a Deus creator omnium svätého Ambróza*. In: *Acta facultatis theologiae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*, čís. 1, roč. 8 (2011), s. 70-103. ISSN 1335-8081.
- HORKA, R.: *Venancius Fortunátus: Život svätého Martina*. Bratislava: RKCMBF UK 2019. ISBN 978-80-88696-77-3.
- HOŠEK, Radislav: *Aurelius Augustinus: Říman, člověk, světec*. Praha: Vyšehrad 2000, 351 s. ISBN 978-80-7021-266-7.
- PUTNA, C.: *Prudentius: Kniha hodinek (Cathemerinon)*. Praha: Herrmann&synové 2012, 285 s. ISBN 978-80-87054-30-7.
- PUTNA, C.: *Ausonius: Poslední legrace*. Praha: Herrmann&synové 2019, 309 s. ISBN 978-80-87054-61-1.
- STEHLÍKOVÁ, Eva, ed.: *Sbohem, starý Říme. Výbor z pozdní římské poezie*. Praha: Český spisovatel 1983, 179 s.
- ŠKOVIERA, Daniel: *Pápež Damasus: Báseň č. 33 O svojom hrobe*. In: PANCOVÁ, H., et al. eds.: *Slávne svedectvo mučeníkov*. Bratislava: TF TU 2009, s. 370-371.

c. Sekundárna literatúra:

- ADAMIK, Tamás: Ennodius und Martial. In: *Acta classica Universitatis scientiarum Debeceniensis*, čís. 50, roč. 2014, s. 195-205. ISSN 0418-453X.
- ANDOKOVÁ, Marcela: Úvod k De doctrina christiana. In: ANDOKOVÁ, Marcela, HORKA, Róbert, eds.: *Svätý Augustín: O kresťanskej náuke O milosti a slobodnej vôli*. Prešov: Petra 2004, s. 21-29. ISBN 80-89007-44-9.
- ANDOKOVÁ, Marcela: *Rečnícke umenie sv. Augustína v kázňach k stupňovým žalmom*. Bratislava: Iris 2013, 345 s. ISBN 978-80-8153-000-5.
- ANDOKOVÁ, M., HORKA, R.: Konečná porážka arianizmu v Miláne: List 76 svätého Ambróza adresovaný sestre Marcelline o vydaní baziliky. In: *Teologický časopis*, čís. 12/1, roč. 2014, s. 35-48. ISSN 1336-3395.
- ARCIDIACONO, Carmen: Il centone virgiliano christiano Versus ad gratiam Domini. In: *Rivista di cultura classica e medioevale*, čís. 2, roč. 2001, s. 309-356. ISSN 0035-6085.
- ARWEILER, Alexander: *Die Imitation Antiker und Spätantiker Literatur in der Dichtung De spiritalis historiae gesta des Alcimus Avitus mit einem Kommentar zu Avit. Carm. 4,429-540 und 5, 526-703*. Berlin: De Gruyter 1999, 395 s. ISBN 3-110-16248-2.
- ARWEILER, Alexander: Interpreting cultural change: Semiotics and Exegesis in Dracontius' De Laudibus Dei. In: OTTEN, Willemien, POLLMANN, Karla, eds.: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity. The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation. Supplements to Vigiliae Christianae 87*. Boston: Leiden 2007, s. 147-172. ISBN 90-04-16069-9.
- BALDWIN, Barry: Some Aspects of Commodian. In: *Illinois Classical Studies*, čís. 14, roč. 1989, s. 331-346. ISSN 0363-1923.
- BARDY, Gustave: Les Laudes Domini (Poème Autunois du commencement du IVe siècle). In: *Memoires de l'Academie des sciences, arts et belles-lettres de Dijon*, čís. 1, roč. 1934, s. 36-51. ISSN 0755-3617.
- BARNES, Timothy: Publius Optatianus Porfyrius. In: *American Journal of Philology*, čís. 96, roč. 1975, s. 173-186. ISSN 1086-3168.
- BARTELINK, Gerhart: Sermo piscatorius. De „visserstaal“ van de aposteln. In: *Studia catholica*, č. 35, roč. 1960, s. 267-73. Sine ISSN.
- BASSON, Andre: Tradition and originality in Late Latin Literature: classical literary genres in Paulinus of Nola. In: *Scholia*, č. 8, roč. 1999, s. 79-95. ISSN 1018-9017.
- BASTIAENSEN, Antonius: Prudentius in recent literary Criticism. In: DEN BOEFT, Jan, HILHORST, Anton, eds.: *Early Christian Poetry: A Collection of Essays. Supplements to Vigiliae Christianae 22*. Leiden: Brill, 1993, s. 101-134. ISBN 978-90-04-31289-0.
- BAŽIL, Martin: Pozdněantické cento jako intertextuální literární forma I: Teorie a možnosti její aplikace. In: *Auriga – ZJKF*, čís. 52, roč. 2010, s. 18-33. ISSN 1211-3379.
- BAŽIL, Martin: Pozdněantické cento jako intertextuální literární forma II. In: *Auriga – ZJKF*, čís. 53, roč. 2011, s. 5-18. ISSN 1211-3379.
- BEARE, William: The Origin of rhythmic Latin verse. In: *Hermathena*, č. 87, roč. 1956, s. 3-20. ISSN 0018-0750.

- BEARE, William: *Latin Verse and European Song. A Study in Accent and Rhythm*. London: Methuen 1957, 296 s. Sine ISBN.
- BELLÄNGER, Louis: *Recherches sur Saint Orens, Évêque d'Auch*. Auch: Cocharaux 1903, 22 s. Sine ISBN.
- BIANCO, Maria-Grazia: *Il Psalmus abecedarius contra Vandalos Arianos di Fulgenzio di Ruspe*. In: *Studi di poesia Latina in onore di Antonio Traglia vol. II*. Roma: Editioni di Storia e Letteratura 1979, s. 959-972. ISBN 88-84-98892-6.
- BODELÓN, Serafín: *Merobaudes: un poeta de la Betica en la corte Ravenna*. In: *Memorias de Historia Antigua*, čís. 19-20, roč. 1998-1999, s. 343-368. ISSN 0210-2943.
- BORD, Lucien: *Entre antiquité tardive et royaumes barbares le milieu où vécut un poète de cour*. In: *Camena*, čís. 11, roč. 2012, s. 25-34. ISSN 2102-5541.
- BRAUN, Ludwig, ENGEL, Andreas: *Quellenwechsel im Bibelepös des Iuvenus*. In: *Zeitschrift für antikes Christentum*, čís. 2, roč. 1998, s. 123-138. ISSN 1612-961X.
- BRENNAN, Brian: *The Career of Venantius Fortunatus*. In: *Traditio*, čís. 41, roč. 1985, s. 49-78. ISSN 0362-1529.
- BRODŇANSKÁ, E.: *Gregor z Nazianzu: Listy vo veršoch*. Prešov: FF PU 2012, 280 s. ISBN 80-55-0599-2.
- BRODŇANSKÁ, E.: *Sv. Gregor z Nazianzu: Mój život (II, 1, 11)*. Trnava: Dobrá Kniha 2017, 140 s. ISBN 80-8191-091-3.
- BRODŇANSKÁ, Erika, KOŽELOVÁ, Adriana: *Gregor z Nazianzu Morálna poézia*. Prešov: FiF PU 2020, s. 317. ISBN 80-555-2550-1.
- BRUCK, Erich: *Die „Johannis“ des Corippus*. In: BRUCK, Erich, ed.: *Das Römische Epos. Grundriss der Literaturgeschichten nach Gattungen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1979, 419 s. ISBN 3-534-04925-X.
- BRUZZONE, Antonella: *Flavio Merobaude: Panegirico in prosa per Aezio. Introduzione, edizione critica, traduzione, note tstuiali ed esegetiche*. Bari: Cacucci 2018, 166 s. ISBN 88-6611-676-9.
- BUZÁSSYOVÁ, Ludmila: *Pripravovaný slovník starogréckych a latinských mien – hlavné transkripčné zásady a problémy spojené s tvorbou hesiel*. In: *Slovenská reč*, čís. 3-4, roč. 77 (2012), s. 131-150. ISSN 0037-6981.
- CAMERON, Averil, ed.: *Flavius Cresconius Corippus: In laudem Iustini minoris libri IV, with translation and commentary*. London: The Athlone Press 1976. 242 s. ISBN 0-567-58983-8.
- CAMERON, Averil: *The Early Religious Policies of Justin II*. In: BAKER, Derek, ed. *The Orthodox Churches and the West*. Oxford: Blackwell 1976, s. 51-67. ISBN 0-631-17180-0.
- CLOVER, Frank: *Flavius Merobaudes: A translation and Historical Commentary*. In: *Transactions of the American Philosophical Society*, čís. 61/1, roč. 1971, s. 1-78. ISSN 0065-9746.
- CONSOLINO, Franca-Eva: *Il discorso autobiografico nella poesia latina tarda*. In: ARRIGHETTI, Graziano, MONTANARI, Franco, eds.: *La*

- componente autobiografica nella poesia greca e latina*. Pisa: Giardini 1993, s. 209-228. ISBN 88-427-0293-5.
- COŞKUN, Altay: Chronology in the Eucharisticos of Paulinus Pellaeus. In: *Mnemosyne*, č. 55, roč. 2002, s. 329-344. ISSN 0026-7074.
- COŞKUN, Altay: The Eucharisticos of Paulinus Pellaeus: Towards a reappraisal of the Worldly Convert's Life and Autobiography. In: *Vigiliae Christianae*, čís. 60/3, roč. 2006, s. 285-315. ISSN 0042-6032.
- CUDDON, John Anthony: *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Oxford: Wiley-Blackwell 2013, 784 s. ISBN 14-44-33327-5.
- CURTIUS, Ernst: *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter*. Bern: Francke 1993¹¹. 608 s. ISBN 3-772-01398-8.
- CUTINO, Michele: *L'Alethia di Claudio Mario Vittorio. La parafrasi biblica come forma di espressione teologica*. Roma: Institutum Patristicum Augustinianum 2009, 260 s. ISBN 88-796-1122-4.
- DALY, William: An adverse consensus questioned: Does Sidonius's Euchariston (Carmen XVI) show that he was Scripturally Naïve? In: *Traditio*, čís. 55, roč. 2000, s. 19-71. ISSN 0362-1529.
- DANDO, Marcel: Alcimus Avitus as the author of the De resurrectione mortuorum, De Pascha (De cruce), De Sodoma and De Iona formerly attributed to Tertullian and Cyprian. In: *Classica et Medievalia*, čís. 26, roč. 1965, s. 258-275. ISSN 0106-5815.
- DELMULLE, Jérémy: Le Liber epigrammatum de Prosper d'Aquitaine, un petit Catéchisme Augustinien. In: GUIPPONI GINĚSTE, M.-F., URLACHER-BECHT, C., eds: *La Renaissance de l'Épigramme dans la Latinité tardive*. Paris: Bocard 2013, s. 193-210. ISBN 2-7018-0346-3.
- DEN BOEFT, Jan, HILHORST, Anton: Introduction. In: DEN BOEFT, Jan, HILHORST, Anton, eds.: *Early Christian Poetry: A Collection of Essays. Supplements to Vigiliae Christianae* 22. Leiden: Brill, 1993, s. VII-IX. ISBN 90-04-31289-0.
- DEN BOEFT, Jan: Ambrosius Lyricus. In: DEN BOEFT, Jan, HILHORST, Anton, eds.: *Early Christian Poetry: A Collection of Essays. Supplements to Vigiliae Christianae* 22. Leiden: Brill, 1993, s. 77-89. ISBN 90-04-31289-0.
- DEN BOEFT, Jan: Delight and Imagination: Ambrose's Hymns. In: *Vigiliae christianae*, čís. 62, roč. 2008, s. 425-440. ISSN 0042-6032.
- DEN BOEFT, Jan: Cantatur ad delectationem: Ambrose's Lyric Poetry. In: OTTEN, Willemien, POLLMANN, Karla, eds.: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity. The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation. Supplements to Vigiliae Christianae* 87. Boston: Leiden 2017, s. 81-98. ISBN 90-04-16069-9.
- DEPROOST, Paul-Augustin: *L'apotre Pierre dans une épopée du VIe siècle. L'Historia apostolica d'Arator*. Paris: Institut des Études Augustiniennes 1990, 345 s. ISBN 2-851-21105-6.
- DI BERARDINO, Angelo: Paulinus of Nola. In: DI BERARDINO, Angelo, ed.: *Patrology IV.: The Golden Age of Latin Patristic Literature form the Council of Nicea to the Council of Chalcedon*. Westmisnter, MD: Christian Classics 1986, s. 296-307. ISBN 0-87061-127-5.

- DIHLE, Albrecht: *Greek and Latin Literature of the Roman Empire: From Augustus to Justinian*. London: Routledge 1994, 647 s. ISBN 0415063671.
- DIJKSTRA, Roald: *The Apostels in Early Christian Art and Poetry. Supplements to Vigiliae Christianae* 134. Leiden: Brill 2016, 552 s. ISBN 9-004-29804-0.
- DINKOVA-BRUUN, G.: Biblical versifications from Late Antiquity to the Middle of the Thirteenth Century: History or Allegory. In: OTTEN, Willemien, POLLMANN, Karla, eds.: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity. The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation. Supplements to Vigiliae Christianae* 87. Boston: Leiden 2007, s. 315-342. ISBN 90-04-16069-9.
- DOIGNON, Jean: Un témoignage inédit des Tractatus super Psalmos d'Hilaire de Poitiers contre l'hymnodie païenne. In: *Révue bénédictine*, čís. 99/1-2, roč. 1989, s. 35-40. ISSN 0035-0893.
- DUVAL, Yves-Marie: La poésie latine au IVe siècle de notre ère. In: *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, čís. 2, roč. 1987, s. 165-192. ISSN 0004-5527.
- EDWARDS, Mark: Dracontius the African and the Fate of Rome. In: *Latomus*, čís. 63, roč. 2004, s. 151-160. ISSN 0023-8856.
- EDWARDS, Walter: Ausonius, the Poet of the Transition. In: *The Classical Journal*, čís.: 4/6, roč. 1909, s. 250-259. ISSN 0009-8353.
- ERNST, Ulrich: *Intermedialität in europäischen Kulturzusammenhang: Beiträge zur Theorie und Geschichte der visuellen Lyrik*. Berlin: Erich Schmidt 2002, 324 s. ISBN 3-503-06150-9.
- EVENEPOEL, Willy: In: The Place of Poetry in Latin Christianity. In: DEN BOEFT, Jan, HILHORST, Anton, eds.: *Early Christian Poetry: A Collection of Essays. Supplements to Vigiliae Christianae* 22. Leiden: Brill, 1993, s. 35-60. ISBN 90-04-31289-0.
- FELGENTREU, Fritz: *Claudians praefationes. Bedingungen, Beschreibungen und Wirkungen einer poetischen Kleinform*. Stuttgart: G. B. Teubner 1999, 260 s. ISBN 3-519-07679-9.
- FERRUA, Antonio, ed.: *Epigrammata Damasiana*. Città del Vaticano: Pontificio istituto di archeologia cristiana 1942. Sine ISBN.
- FIELDING, Ian: Physical Ruin and Spiritual Perfection in Fifth-Century Gaul: Orientius and his Contemporaries on the „Landscape of the Soul“. In: *Journal of Early Christian Studies*, čís. 4, roč. 22 (2014), s. 569-585. ISSN 1086-3184.
- FICHTNER, R.: *Taufe und Versuchung Jesu in den Evangeliorum Libri quattuor des Bibeldichters Juvenecus (1, 346–408) (=Beiträge zur Altertumskunde 50)*. Stuttgart: K. G. Saur 1994, 222 s. ISBN 3-598-77499-7.
- FONTAINE, Jacques: Prose et poésie: l'interférence des genres et des styles dans la création littéraire d'Ambroise de Milan. In: LAZZATI, Giuseppe, ed.: *Ambrosius Episcopus*. Milan: Vita e Pensiero 1976, s. 124-170. ISBN 88-34-30157-9.
- FONTAINE, Jacques: *Naissance de la poésie dans l'occident chrétien. Esquisse d'une histoire de la poésie latine chrétienne du IIIe au VIe siècle*. Paris: Études Augustiniennes 1981, 304 s. ISBN 2-851-21037-8.

- GEHL, Paul: An Augustinian Catechism in Fourteenth-Century Tuscany: Prosper's Epigrammata. In: *Augustinian Studies*, čis. 19, roč. 1988, s. 93-110. ISSN 0094-5323.
- GNILKA, Christian: *Prudentiana I: Critica*. Leipzig: K. G. Saur 2000, 762 s. ISBN 3-598-77436-2.
- GNILKA, Christian: *Prudentiana II: Exegetica*. Leipzig: K. G. Saur 2001, 648 s. ISBN 3-598-77437-0.
- GRAY, Nicolette: *A History of Lettering: Creative Experiment and Letter Identity*. Oxford: Phaidon 1986, 256 s. ISBN 0-879-23612-4.
- GREEN, Roger: *The Works of Ausonius*. Oxford: Clarendon Press 1991, 780 s. ISBN 0-19-814463-6.
- GREEN, Roger: The Christianity of Ausonius. In: *Studia Patristica* 28. Leuven: Peeters 1993, s. 39–48. ISBN 9-068-31522-6.
- GREEN, Roger: *Latin Epics of the New Testament. Juvenius, Sedulius, Arator*. Oxford: Oxford University Press 2006, 443 s. ISBN 0-19-928457-1.
- GREEN, Roger: The Evangeliorum Libri of Iuvenius: Exegesis by Stelth? In: OTTEN, Willemien, POLLMANN, Karla, eds.: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity. The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation. Supplements to Vigiliae Christianae* 87. Boston: Leiden 2007, s. 65-80. ISBN 90-04-16069-9.
- GREEN, Roger: Constantine as patron of Christian Latin Poetry. In: *Studia Patristica* 46. Leuven: Peeters 2010, s. 65-76. ISBN 90-429-2372-0.
- HAGENDAHL, Harald: *Latin Fathers and the Classics. A Study on the Apologists, Jerome and Other Christian Writers*. Göteborg: Almqvist&Wiksell 1958, 424 s. Sine ISBN.
- HARRISON, Carol: *Augustine: Christian Truth and Fractured Humanity*. Oxford: Clarendon Press 2000, 264 s. ISBN 0-198-75219-6.
- HAYS, Gregory: Romuleis Libicisque Litteris. Fulgentius and the „Vandal Renaissance“. In: MERRILLS, Andrew, ed.: *Vandals, Romans and Berbers. New Perspectives on Late Antique North Africa*. London: Routledge 2004, s. 101-132. ISBN 0-7546-4145-2.
- HECK, Eberhard: Vestrum est – poeta noster: Von der Geringschätzung Vergils zu seiner Aneignung in der frühchristlichen lateinischen Apologetik. In: *Museum Heleveticum*, č. 47/2, roč. 1990, s. 102-120. ISSN 0027-4054.
- HECK, Eberhard: Commodianus. In: HERZOG, Reinhart, SCHMIDT, Peter, eds.: *Handbuch der latiensichen Literatur der Antike Bd. 4*. München: C. H. Beck 1997, s. 628-637. ISBN 3-406-39020-X.
- HERBERT DE LA PORTBARRÉ, Gaële: *Descriptions monumentales et discours sur l'édification chez Paulin de Nole. Supplements to Vigiliae Christianae* 79. Leiden. Brill 2006. 552 s. ISBN 90-04-15105-2.
- HERZOG, Reinhart: *Die Bibeepik der lateinsichen Spätantike Bd. 1: Formgeschichte einer erbaulichen Gattung*. München: Wilhelm Fink 1975, 301 s. ISBN 3-770-51116-6.
- HERZOG, Reinhart: Exegese – Erbauung – Delectatio: Beiträge zu einer christlichen Poetik der Spätantike. In: HAUG, Walter, ed.: *Formen und*

- Funktionen der Allegorie*. Stuttgart: J. B. Metzler 1979, s. 52-69. ISBN 3-476-00418-5.
- HERZOG, Reinhart: *Handbuch der Lateinischen Literatur der Antike Bd. 5: Restauration und Erneuerung von 284 bis 374 n. Chr.* München: C. H. Beck 1989, 559 s. ISBN 3-406-31863-0.
- HILHORST, Anton: The cleaning of the Temple (John 2, 13-25) in Iuvenius and Nonnus. In: DEN BOEFT, Jan, HILHORST, Anton, eds.: *Early Christian Poetry: A Collection of Essays. Supplements to Vigiliae Christianae* 22. Leiden: Brill, 1993, s. 61-76. ISBN 90-04-31289-0.
- HILLIER, Richard: *Arator on the Acts of the Apostles: A Baptismal Commentary*. Oxford: Clarendon Press 1993, 240 s. ISBN 0-198-14786-4.
- HOFFMANN, Manfred: Principles of structure and unity in Latin biblical Epic. In: OTTEN, Willemien, POLLMANN, Karla, eds.: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity. The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation. Supplements to Vigiliae Christianae* 87. Boston: Leiden 2007, s. 139-146. ISBN 90-04-16069-9.
- HORKA, Róbert: *Aurum servandum: Používanie antických literárnych zdrojov pri tvorbe obrazov v Komentári k Jánovmu evanjeliu Aurelia Augustína. Dizertačná práca vypracovaná pod vedením D. Škovieru*. Bratislava: FiF UK 2009. Sine ISBN.
- HORKA, Róbert: Rétorická analýza Augustínovej vianočnej homlie *Sermo* 191. In: *Acta facultatis Theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*, čís. 2, roč. 2016, s. 86-100. ISSN 1335-8081.
- HORSTING, Albert: Liber epigrammatum and its sources. In: HORSTING, Albert, ed.: *Prosper Aquitanus: Liber epigrammatum*. Berlin: De Gruyter 2016, s. 1-72. ISBN 3-11-033398-5.
- CHARLET Jean-Louis: La poésie de Prudence dans l'esthétique de son temps. In: *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, č. LH45, roč. 1986, s. 368-386. ISSN 2275-5160.
- CHASE, Alston: The Metrical Lives of St. Martin of Tours by Paulinus and Fortunatus and the Prose Life by Sulpicius Severus. In: *Harvard Studies in Classical Philology*, čís. 43, roč. 1932, s. 51-76. ISSN 0073-0688.
- JANSON, Tore: *Latin prose Prefaces. Studies in Literary Conventions*. Stockholm: Almqvist&Wiksell 1964, 186 s. ISSN 0491-2764.
- JAUSS, Hans: *Aesthetic Experience and Literary Hermeneutics*. Minneapolis: University of Minnesota Press 1982, 375 s. ISBN 08-16-61006-1.
- JENSEN, Robin: *Living water: Images, Symbols and Settings of Early Christian Baptism. Supplements to Vigiliae christianae* 105. Leiden: Brill 2011. 305 s. ISBN 90-04-18898-3.
- JUNOD-AMMENBAUER, Helena: Le poète chrétien selon Paulin de Nole. L'adaptation des thèmes classiques dans les *Natalicia*. In: *Revue des Études Augustiniennes*, č. 21/1-2, roč. 1975, s. 15-54. ISSN 1768-9260.
- KACZYNSKÝ, Bernice: Faltonia Betitia Proba: A Virgilian Cento in Praise of Christ. In: CHURCHILL, Laurie, ed.: *Women writing Latin. Women writing Latin in Roman Antiquity, Late antiquity, and the Early Christian Era*. New York: Routledge 2002, s. 131-149. ISBN 0-415-94183-0.

- KAJANTO, Iiro: The Hereafter in Ancient Christian Epigraphy and Poetry. In: *Arctos*, čís. 12, roč. 1978, s. 27-53. ISSN 0570-734X.
- KEMPTNER, Margit: Erläuterungen zur zweiten Aufgabe. In: HARTEL, W., ed.: *Paulinus Nolanus: Carmina*. Wien: ÖAW 1999, s. 359-362. ISBN 3-7001-2865-7.
- KENNENGIESSER, Charles: L'héritage d'Hilaire de Poitiers. I. Dans *l'ancienne Église d'Occident et dans les bibliothèques médiévales*. In: *Recherches de Science Religieuse*, čís. 56, roč. 1968, s. 435-455. ISSN 2104-3884.
- KENNELL, Stefanie: *Magnus Felix Ennodius: A Gentleman of the Church*. Ann Arbor: University of Michigan Press 2000, 272 s. ISBN 04-72-10917-0.
- KILLY, Walther: *Elemente der Lyrik*. München: Beck 1972, 190 s. ISBN 3-406-01735-5.
- KIRSCH, Wolfgang: *Die lateinische Versepiik des 4. Jahrhunderts*. Berlin: Akademie-Verlag 1989, 281 s. ISBN 3-050-00698-6.
- KIRSCH, Wolfgang: Die Spätantike Gesellschaft und die Literatur. In: *Philologus*, č. 133, roč. 1989, s. 128-146. ISSN 2196-7008.
- KOSMALA, H.: Form and Structure in Ancient Hebrew Poetry. In: *Vetus Testamentum*, čís. 14/4, roč. 1964, s. 423-45. ISSN 0042-4935.
- KRATSCHOK, Dieter: *Bibeldichtung. Studien zur Geschichte der epischen Bibelparaphrase von Juvenius bis Otfried von Weissenburg*. München: Wilhelm Fink 1975, 354 s. ISBN 3-7705-1088-7.
- KUHN-TREICHEL, Thomas: *Die Alethia des Claudius Marius Victorius. Bibeldichtung zwischen Epos und Lehrgedicht*. Berlin: De Gruyter 2016, 323 s. ISBN 3-11-050125-4.
- LEHMANN, Tomas: Echte und falsche Bilder im frühchristlichen Kriechenbau: Zu den Bildepigrammen von Prudentius und Paulinus Nolanus. In: ZIMMERL-PANAGL, Viktoria, WEBER, Dorothea, eds.: *Text und Bild: Tagungsbeiträge*. Wien: ÖAW 2010, s. 99-126. ISBN 3-700-16907-8.
- LABARRE, Sylvie: *Le manteau partagé. Deux métamorphoses poétiques de la Vie de saint Martin chez Paulin de Périgueux (Ve s.) et Venance Fortunat (VIe s.)*. Paris: Institut d'Études Augustiniennes 1998, 292 s. ISBN 2851211714.
- LABARRE, Sylvie: La Transmission de Paulin de Périgueux: Les principes d'une nouvelle édition. In: *Revue d'Histoire des Textes*, čís. 7, roč. 2012, s. 117-157. ISSN 0373-6075.
- LAFTERATOU, Anna, HADJITTOFI, Fotini: Generic Debates and Late Antique Christian Poetry. In: HADJITTOFI, Fotini, LEFTERATOU, Anna, eds.: *The Genres of Late Antique Christian Poetry. Between Modulations and Transpositions*. Berlin: De Gruyter 2020, s. 3-38. ISBN 3-110-68997-6.
- LEVITAN, W.: Dancing at the end of the Rope: Optatian Porphyry and the field of Roman verse. In: *Transactions of the American Philological Association*, čís. 115, roč. 1985, s. 245-269. ISSN 0360-5949.
- LIDDELL, Henry, SCOTT, Robert: *A Greek – English Lexikon*. Oxford: Clarendon Press 1996, 2446 s. ISBN 0-198-64226-1.

- LUDWIG, Walther: Die christliche Dichtung des Prudentius und die Transformation der klassischen Gattungen. In: *Entretiens sur l'antiquité classique*, č. 23, roč. 1977, s. 303-363. ISSN 0071-0822.
- LUISELLI, Bruno: Metrica della tarda latinità: I salmi di Agostino e Fulgenzio e la versificazione trocaica. In: *Quaderni Urbinati di cultura classica*, čís. 1, roč. 1966, s. 29-91. ISSN 0033-4987.
- LUTTIKHUIZEN, Gerard: The poetic character of Revelation 4 and 5. In: DEN BOEFT, Jan, HILHORST, Anton, eds.: *Early Christian Poetry: A Collection of Essays. Supplements to Vigiliæ Christianæ* 22. Leiden: Brill, 1993, s. 15-22. ISBN 90-04-31289-0.
- MAC CORMACK, Sabine: *The Shadows of Poetry. Vergil in the Mind of Augustine*. Berkeley: University of California Press 1998, 258 s. ISBN 05-20-21187-1.
- MAC NEILL, Eoin: The Hymn of St. Secundinus in Honour of St. Patrick. In: *Irish Historical Studies*, čís. 2/6, roč. 1940, s. 129-152. ISSN 0021-1214.
- MALAMUD, Martha: *Prudentius: The Origin of Sin: An English Translation of the Hamartigenia*. Ithaca: Cornell University Press 2011, 235 s. ISBN 0-801-44222-3.
- MARCONI, Arnaldo: *Paolino di Pella: Discorso di Ringraziamento (Eucharisticos)*. Fiesole: Nardini 1995, 133 s. ISBN 8-840-42029-0.
- MARTONELLI, Ugo: *Redeat verum. Studi sulla tecnica poetica dell'Alethia di Mario Claudio Vittorio*. Stuttgart: Franz Steiner 2008, 240 s. ISBN 3-515-09197-1.
- MCHUGH, Michael: *The Carmen de Providentia Dei Attributed to Prosper of Aquitaine. A dissertation*. Washington: The Catholic University of America Press 1964, 462 s. ISBN 0-598-56441-1.
- MCGILL, Scott: Poeta arte Christianus. Pomponius's cento Versus ad gratiam Domini as an early example of christian Bucolic. In: *Traditio*, č. 56, roč. 2001, s. 15-26. ISSN 0362-1529.
- MCLYNN, Neil: Paulinus the Impenitent. A Study of the Eucharisticos. In: *Journal of Early Christian Studies*, č. 3/4, roč. 1995, s. 461-486. ISSN 1086-3184.
- MANS, Martinus: The function of biblical material in the Hymns of St. Ambrose. In: DEN BOEFT, Jan, HILHORST, Anton, eds.: *Early Christian Poetry: A Collection of Essays. Supplements to Vigiliæ Christianæ* 22. Leiden: Brill, 1993, s. 91-100. ISBN 90-04-31289-0.
- MARONE, Paola: *Gli Antichi Abecedarii Cristiani*. Roma: Viverein 2008, 189 s. ISBN 88-7263-303-8.
- MARROU, Henri-Irénée: *Saint Augustin et la fin de la culture antique*. Paris: Boccard 1938, 713 s. ISBN 27-018-0006-4.
- MARTIN, Josef: Commodianus. In: *Traditio*, čís. 13, roč. 1957, s. 1-71. ISSN 0362-1529.
- MASTRANGELO, Marc: *The Roman self in Late Antiquity. Prudentius and the Poetics of the Soul*. Baltimore: The John Hopkins University Press 2007, 81 s. ISBN 0-8018-8722-4.

- MERRILLS, Andrew: The Lost Poem of Dracontius and its Consequences. In: MERRILLS, Andrew, ed.: *Vandals, Romans and Berbers. New Perspectives on Late Antique North Africa*. London: Routledge 2004, s. 145-162. ISBN 0-754-64145-2.
- MÓDERAN, Yves: L'Afrique reconquise et les Trois Chapitres. In: CHAZELLE, Celia, CUBITT, Catherine, eds.: *The Crisis of the Oikoumene: The Three Chapters Controversy and the Failed Quest for Unity in the Sixth-Century Mediterranean*. Turnhout: Brepols 2007, s. 39-82. ISBN 978-2-503-51520-5.
- MONDIN, Luca: Quattro note al De virginitate di Avito di Vienne. In: *Bolletino di studi Latini*, čís. 47/2, roč. 2017, s. 674-695. ISSN 0006-6583.
- MORI, Roberto: L'inno seduliano A solis ortus cardine: un percorso tra memoria letteraria e autocitazioni. In: VERONESI, Vanni, ed.: *Il calamo della memoria VIII. Riuso di testi e mestiere letterario nella tarda antichità*. Trieste: Università di Trieste 2019, s. 195-214. ISBN 88-5511-094-5.
- MOUSSY, Claude: Introduction. In: MOUSSY, Claude, ed.: *Paulin de Pella. Poème d'Action de grâces et prière. Introduction, Texte critique, Traduction, Notes et Index*. (=SC 209) Paris: Cerf 1974, s. 7-52. ISBN 2-204-03706-0.
- NAZZARO, Antonio: Il De vita sancti Martini di Paolino di Périgueux e le lettere di dedica a Perpetuo. In: *Auctores Nostri. Studi e testi di letteratura cristiana antica*, čís. 8, roč. 2010, s. 251-294. ISSN 2239-9852.
- NECHUTOVÁ, Jana: *Středověká latina*. FF MU 1995, 124 s. ISBN 80-210-1059-2.
- NĚMEC, V.: Marius Victorinus a jeho teologické dílo. In: MARIUS VICTORINUS: *O soupodstatnosti Trojice*. Praha: Oikoymenh 2006, s. 11-185. ISBN 80-72-98154-0.
- NODES, Daniel: Avitus of Vienne's Spiritual Historia and the Semipelagian Controversy. In: *Vigiliae Christianae*, čís. 38/2, roč. 1984, s. 185-195. ISSN 0042-6032.
- NODES, Daniel: *Doctrine and Exegesis in Biblical Latin Poetry*. Leeds: F. Cairns 1993, 147 s. ISBN 0-905-20586-3.
- NODES, Daniel: The organization of Augustine's Psalmus contra Partem Donati. In: *Vigiliae Christianae*, čís. 63, roč. 2009, s. 396-408. ISSN 0042-6032.
- NORBERG, Dag: *An Introduction to the Study of Medieval Latin Versification*. Washington: The Catholic University of America Press 2004, 217 s. ISBN 0-8132-1335-5.
- OKÁČOVÁ, Marie: *Centones Vergiliani: intertextuální analýza podně antických centonálních epyllíů s mytologickou tematikou. Disertační práce*. Brno: MU 2011, 319 s. Sine ISBN.
- OKÁL, Miloslav: *Filozof Seneca a apoštol Pavol*. Bratislava: FiF Slovenskej univerzity 1943, 177 s. Sine ISBN.
- OKÁL, Miloslav: *Antická metrika a prekladanie gréckej a latinskej poézie do slovenčiny*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1990, 219 s. ISBN 80-220-0156-2.

- ORCHARD, Andy: Audite omnes amantes: A Hymn in Patrick's Praise. In: DUMVILLE, David, ABRAMS, Lesley, eds.: *Saint Patrick A. D. 493-1993*. Woodbridge: Boydell 1993, s. 153-173. ISBN 0-851-15332-1.
- OTTEN, Willemien: Introduction. In: OTTEN, Willemien, POLLMANN, Karla, eds.: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity. The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation. Supplements to Vigiliae Christianae 87*. Boston: Leiden 2007, s. 1-7. ISBN 90-04-16069-9.
- PALMER, Anne-Marie: *Prudentius on Martyrs*. Oxford: Clarendon Press 1989, 326 s. ISBN 0-198-14721-X.
- PANCZOVÁ, H.: Preklady patristickej literatúry do slovenčiny. In: PANCZOVÁ, H., ed.: *Patristická literatúra a európska kultúra*. TF TU 2008. 165-178. ISBN 978-80-7141-613-5.
- PASCHALIS, Michael: The „Profanity“ of Jesus' Storm-calming Miracle (Juvencus 2.25-42) and the Flaws of Kontrastimitation. In: HADJITTOFI, Fotini, LEFTERATOU, Anna, eds.: *The Genres of Late Antique Christian Poetry. Between Modulations and Transpositions*. Berlin: De Gruyter 2020, s. 191-208. ISBN 3-110-68997-6.
- PELLTARI, Aaron.: *The space that remains: Reading Latin Poetry in Late Antiquity*. Ithaca: Cornell University Press 2014, 190 s. ISBN 0-8014-5276-5.
- PELLTARI, Aaron: *The Psychomachia of Prudentius. Text, Commentary and Glossary*. Norman: University of Oklahoma Press, 2019, 344 s. ISBN 0-806-16594-4.
- PETERSEN, Anders: Between Old and New: The Problem of Acculturation Illustrated by the Early Christian Usage of the Phoenix Motif. In: GARCÍA MARTÍNEZ, Florentino, LÜTTIKHUIZEN, Gerhard, eds.: *Jerusalem, Alexandria, Rome. Studies in Ancient cultural Interaction in Honour of A. Hilhorst*. Leiden: Brill 2003, s. 147-164. ISBN 90-04-135847.
- PLOTON-NICOLLET, François: *Édition critique, traduction et commentaire de l'oeuvre de Flavius Mérobaude*. Lille: Atelier national de Reproduction des Thèses 2009, 851 s. Sine ISBN.
- PRANGER, Brucht: Time and Integrity of Poetry: Ambrose and Augustine. In: OTTEN, Willemien, POLLMANN, Karla, eds.: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity. The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation. Supplements to Vigiliae Christianae 87*. Boston: Leiden 2017, s. 49-63. ISBN 90-04-16069-9.
- POKORNÝ, Petr: *Píseň o perle: Tajné knihy starověkých gnostiků*. Praha: Vyšehrad 1986, 280 s. ISBN 80-70-21246-2.
- POLLMANN, Karla: Der sogenannte Heptateuchdichter und die Alethia des Claudius Marius Victorius. In: *Hermes*, čís. 120/4, roč. 1992, s. 490-501. ISSN 0018-0777.
- POLLMANN, Karla: Das Epos in der Spätantike. In: RÜPKE, Jörg, ed.: *Von Göttern und Menschen erzählen*. Stuttgart: Steiner 2001, s. 93-129. ISBN 3-515-07851-7.

- POLLMANN, K.: The transformation of Epic Genre in Christian Late Antiquity. In: WILES, M., YARNOLD, E., eds.: *Studia patristica* 36, Leuven: Peeters 2001, s. 61-75. ISBN 9-042-90923-4.
- POLLMANN, Karla: Establishing Authority in Christian Poetry of Latin Late Antiquity. In: *Hermes*, čís. 141/3, roč. 2013, s. 309-330. ISSN 0904-1699.
- POLLMANN, Karla: *The Baptized Muse: Early Christian Poetry as Cultural Authority*. Oxford: Oxford University Press 2017, 304 s. ISBN 0-198-72648-7.
- RABY, Frederick: *A History of Secular Latin Poetry on the Middle Ages vol. 1*. Oxford: Clarendon Press 1934, 409 s. ISBN 0-198-14325-7.
- REES, Roger: The Rhetorics and Poetics of Praise in the Laudes Domini. In: *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, čís. 95, roč. 2010, s. 71-84. ISSN 0033-4987.
- RAPISARDA, Carmelo: Linguaggio biblico e Motivi elegiaci nel Commonitorium di Orienzio. In: CATANZARO, Giuseppe, SANTUCCI, Francesco, eds: *La Poesia Cristiana Latina in distici elegiaci*. Assisi: Academia Properziana del Subasio di Assisi 1993, s. 167-190. Sine ISBN.
- REUTTER, Ursula: *Damasus, Bischof von Rom (366-384): Leben und Werk*. Tübingen: Mohr Siebeck 2009, 567 s. ISBN 3-161-49848-0.
- RICCI, Maria-Lisa: Motivi ed espressioni bibliche nel centone virgiliano De ecclesia. In: *Studi italiani di filologia classica*, čís. 35, roč. 1963, s. 161-185. ISSN 0039-2987.
- ROBERTS, Michael: *Biblical Epic and Rhetorical Paraphrase in Late Antiquity*. Liverpool: Francis Cairns 1985, 253 s. ISBN 0-905-20524-3.
- ROBERTS, Michael: *Poetry and the Cult of Martyrs. The Liber Peristephanon of Prudentius*. Ann Arbor: University of Michigan Press 1993, 222 s. ISBN 0-472-10449-7.
- ROBERTS, Michael: Rome personified, Rome epitomized: Representations of Rome in the Poetry of the early fifth Century. In: *American Journal of Philology*, čís. 122, roč. 2001, s. 533-565. ISSN 1086-3168.
- ROBERTS, Michael: Creation in Ovid's Metamorphoses and the Latin Poets of Late Antiquity. In: *Arethusa*, čís. 35/3, roč. 2002, s. 403-415. ISSN 0004-0975.
- ROBERTS, Michael: Bringing up the Rear: Continuity nad Change in the Latin Poetry of Late Antiquity. In: VERBAAL, Wim, MAES, Yanick, PAPY, Jan, eds.: *Latinitas Perennis vol. I: The Continuity of Latin Literature*. Leiden: Brill 2007, s. 139-167. ISBN 90-04-15327-6.
- ROBERTS, Michael: *The Jeweled Style. Poetry and Poetics in Late Antiquity*. Ithaca: Cornell University Press 2010, 200 s. ISBN 0-801-47633-X.
- ROBERTS, Michael: *The Humblest Sparrow. The Poetry of Venantius Fortunatus*. Ann Arbor: University of Michigan Press 2009, 364 s. ISBN 0-472-11683-5.
- SÁGHY, Marianne: Strangers to Patrons: Bishop Damasus and the Foreign Martyrs of Rome. In: *Hungarian Historical Review*, čís. 5/3, roč. 2016, s. 465-486. ISSN 2063-8647.

- SALZMAN, Michaele: Aristocratic Women: Conductors of Christianity in the Fourth Century. In: *Helios*, čís. 10, roč. 1989, s. 207-220. ISSN 0160-0923.
- SCHALLER, Dieter: Die karolingischen Figurengedichte des Cod. Bern. 212. In: SCHALLER, Dieter, JAUSS, Hans, eds.: *Medium aevum vivum. Festschrift für Walter Bulst*. Heidelberg: Winter 1960, s. 23-25. Sine ISBN.
- SHANZER, Danuta, WOOD, Ian, eds.: *Avitus of Vienne: Letters and Selected Prose*. Liverpool: Liverpool University Press 2002, 464 s. ISBN 0-853-23588-0.
- SCHANZER, Danuta: Hell, the Resurrection, and Last Things: Philology in Orientius' Afterworld. In: ZIMMERL-PANAGL, Victoria, DORFBAUER, Lukas, WEIDMANN, Clemens, eds.: *Edition und Erforschung lateinischer patristischer Texte*. Berlin: De Gruyter 2012, s. 139-156. ISBN 3-11-033686-3.
- SCHENKL, Karl: Proemium. In: PETSCHENIG, Michael, et al. eds.: *Poetae Christiani monores pars I* (=CSEL 16). Wien: AÖW 2012, s. 337-358. ISBN 978-3-7001-7327-4.
- SCHINDLER, Claudia: *Per Carmina Laudes. Studies on Late Antique Verse Panegyric from Claudian to Corippus*. Berlin: De Gruyter 2009, 344 s. ISBN 3-11-020127-7.
- SCHUBERT, Christoph: Textphilologische Überlegungen zu Commodian *Carmen apologeticum* 449f. In: *Vigiliae Christianae*. Čís: 70, roč: 2016, s. 217-228. ISSN 0042-6032.
- SCHWIND, Johannes: *Arator-Studien*. Göttingen: Vanderhoeck und Ruprecht 1990, 257 s. ISBN 3-525-25193-9.
- SILAN, J.: *Hymny I*. Trnava: SSV 1943. 173 s. Sine ISBN.
- SILAN, J.: *Hymny II*. Trnava: SSV 1943. 168 s. Sine ISBN.
- SIVAN, Hagith: Nicetas' (of Remesiana) mission and Stilicho's Illyrican ambition: notes on Paulinus of Nola *Carmen XVII* (Propempticon). In: *Revue des Études Augustiniennes*, č. 41, roč. 1995, s. 79-90. ISSN 1768-9260.
- SIVAN, Hagith: *Ausonius of Bordeaux: Genesis of a Gallic Aristocracy*. London: Routledge 2003, 260 s. ISBN 0-415-08614-0.
- SMITH, Macklin: *Prudentius' Psychomachia. A Reexamination*. New Jersey: Princeton University Press 1976, 324 s. ISBN 0-691-61727-9.
- SPRINGER, Carl: Sedulius' *A Solis Ortus Cardine*: The Hymn and Its Tradition. In: *Ephemerides Liturgicae*, čís.: 101, roč.: 1986, s. 69-75. ISSN 0340-7446.
- SPRINGER, Carl: *The Gospel as Epic in Late Antiquity. The Paschale Carmen of Sedulius. Supplements to Vigiliae Christianae 2*. Leiden: Brill 1988, 168 s. ISBN 90-04-08691-9.
- SPRINGER, Carl: *The Manuscripts of Sedulius: A provisional Handlist*. Philadelphia: American philosophical Society 1995, 244 s. ISBN 0-871-69855-2.
- SPRINGER, Carl: *Sedulius, the Paschal Song and Hymns*. Atlanta: Society of Biblical Literature 2013, 279 s. ISBN 1-58983-743-0.

- STELLA, Francesco: Fra retorica e innografia. Sul genere letterario delle Laudes Dei di Draconzio. In: *Philologus*, čís. 132, roč. 1988, s. 258-274. ISSN 2196-7008.
- STELLA, Francesco: Intercultural imitation in Christian Latin Poetry as a Vay to the Medieval Poetics of Alterity. In: In: VERBAAL, Wim, MAES, Yanick, PAPY, Jan, eds.: *Latinitas Perennis vol. I: The Continuity of Latin Literature*. Leiden: Brill 2007, s. 31-52. ISBN 90-04-15327-6.
- STUDER, Basil: Delectare et prodesse. Zu einem Schlüsselwort der patristischen Exegese. In: *Mémorial Jean Gribomont. Studia Ephemeridis: Augustinianum 27*. Rome: Institutum Augustinianum Patristicum 1988, s. 555-581. ISBN 8-879-61078-3.
- THIERRY, Augustin: *Tales of the Early Franks: Episodes from Merovingian History*. Alabama: University of Alabama Press 1977, 175 s. ISBN 0-817-38558-4.
- THREADE, Klaus: Epos. In: KLAUSER, Theodor, (ed.): *Reallexikon für Antike und Christentum*. Bd. 5, Stuttgart: Hiersemann 1962, s. 983-1042. ISBN 3-7772-6203-1.
- TOBIN, Mildred Dolores: *Orientii Commonitorium: A commentary with an Introduction and Translation*. Washington: Catholic University of America Press 1945, 159 s. ISBN 1-258-54120-3.
- TOMMASI-MORESCHINI, Chiara: Exegesis by distorting Pagan Myths in Corippus' Epic Poetry. In: OTTEN, Willemien, POLLMANN, Karla, eds.: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity. The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation. Supplements to Vigiliae Christianae 87*. Boston: Leiden 2007, s. 173-198. ISBN 90-04-16069-9.
- THOMMASI-MORESCHINI, Chiara: The Role and Function of Ekphrasis in Latin North African Poetry (5th-6th Century). In: ZIMMERL-PANAGL, Victoria, WEBER, Dorothea, eds.: *Text und Bild*. Wien: ÖAW 2010, s. 255-287. ISBN 3-700-16907-8.
- TOMMASI-MORESCHINI, Chiara: Roman and Christian History in Dracontius De laudibus Dei. In: VINZENT, Markus, et al. eds.: *Studia Patristica 48*. LEUVEN: Peeters 2010, s. 303-308. ISBN 90-429-2374-4.
- TOMMASI, Chiara: Verecundus. In: POLLMANN, Karla, OTTEN, Willemien, eds: *The Oxford Guide to the Historical Reception of Augustine*. Oxford: Oxford University Press 2013, s. 1849. ISBN 0-199-29913-3.
- TOMMASI, Chiara: De Musica. In: POLLMANN, Karla, OTTEN, Willemien, eds: *The Oxford Guide to the Historical Reception of Augustine*. Oxford: Oxford University Press 2013, s. 341-347. ISBN 0-199-29913-3.
- TROUT, Dennis: The Dates of the Ordination of Paulinus of Bordeaux and of his Departure to Nola. In: *Revue des Études Augustiniennes*, čís. 37/2, roč. 1991, s. 237-260. ISSN 1768-9260.
- TROUT, Dennis: *Paulinus of Nola: Life, Letters and Poems*. Berkeley: 1999, 404 s. ISBN 0-520-21709-8.
- VAN DAM, Raymond: *Leadership and Community in Late Antique Gaul*. Berkeley: University of California Press 1985, 368 s. ISBN 0520078950.

- VAN DER HORST, Pieter: Jewish metrical epitaphs. In: DEN BOEFT, Jan, HILHORST, Anton, eds.: *Early Christian Poetry: A Collection of Essays. Supplements to Vigiliae Christianae* 22. Leiden: Brill, 1993, s. 1-13. ISBN 90-04-31289-0.
- VAN DER LAAN, Paulus: Imitation créative dans le Carmen paschale de Sédulius. In: DEN BOEFT, Jan, HILHORST, Anton, eds.: *Early Christian Poetry: A Collection of Essays. Supplements to Vigiliae Christianae* 22. Leiden: Brill 1993, s. 135-166. ISBN 90-04-31289-0.
- VAN DER NAT, Pieter: Zu den Voraussetzungen der christlichen Literatur: die Zeugnisse von Minucius Felix und Laktanz. In: CAMERON, Alan, ed.: *Christianisme et formes littéraires de l'Antiquité Tardive en Occident* (Entretiens sur l'Antiquité Classique 23). Genève: Fondation Hardt 1977, s. 191-226. ISBN 2-600-04415-9.
- VAN DER WEJIDEN, Pieter: *Laudes Domini. Tekst, vertaling en commentaar*. Amsterdam: H. J. Paris 1967, 197 s. Sine ISBN.
- VIELBERG, Meinolf: *Der Mönchsbischof von Tours im „Martinellus“*. Zur Form des hagiographischen Dossiers und seines spätantiken Leitbilds. Berlin: De Gruyter 2006, 354 s. ISBN 3-11-018858-9.
- WALPOLE, Arthur: *Early Latin Hymns with Introduction and Notes*. Cambridge: Cambridge University Press 1922, 474 s. ISBN 9-354-18355-7.
- WASYL, Anna-Maria: The Future Bishop and Pasiphae. Asceticism, Corporeality and the Secular in Ennodius's Poetry. In: *Athenaeum*, čís. 106/2, roč. 2018, s. 607-618. ISSN 0004-6574.
- VESSEY, Mark: Quid facit cum Horatio Hieronymus? Christian Latin Poetry and Scriptural Poetics. In: OTTEN, Willemien, POLLMANN, Karla, eds.: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity. The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation. Supplements to Vigiliae Christianae* 87. Boston: Leiden 2007, s. 29-48. ISBN 90-04-16069-9.
- WESTRA, Haijo: Augustine and Poetic Exegesis. In: OTTEN, Willemien, POLLMANN, Karla, eds.: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity. The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation. Supplements to Vigiliae Christianae* 87. Boston: Leiden 2007, s. 11-28. ISBN 90-04-16069-9.
- WHITE, Carolinne: *Early Christian Latin Poets*. London: Routledge 2002, 195 s. ISBN 0-415-18783-4.
- WILDER, Amos: *Early Christian Rhetoric*. Cambridge: Harvard University Press 1964, 172 s. ISBN 1-625-64636-4.

c. Internetové zdroje:

- LABARRE, Sylvie: Écriture épique et édification religieuse dans l'hagiographie poétique (Ve-VIe s.). Les scènes résurrections. In: *Rursus*, čís. 5, roč. 2010. Dostupné: <https://dx.doi.org/10.4000/rursus.408>.
- OKÁČOVÁ, Marie: *Carmina figurata na konci antiky. Publius Optatianus Porfyrius a jeho novátorská koncepce figurální poezie. Diplomová práce*. Brno: FiF MU 2006. Dostupné: https://is.muni.cz/th/avwwp/Carmina_figurata_na_konci_antiky.pdf.